

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

การเรียนรู้ตลอดชีวิตกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียง
ภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ
Life-long Learning of Social Development Integrated to
Self-sufficiency on the Basis Driven by the Civil State

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงบนพื้นฐาน
การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ

The Social Development Strategy in Line with Buddhist Integrative to
Self-Sufficiency on the Basis Driven by the Civil State

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อมลวรรณ อบลิน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761203

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

การเรียนรู้ตลอดชีวิตกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียง
ภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ

Life-long Learning of Social Development Integrated to
Self-sufficiency on the Basis Driven by the Civil State

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงบนพื้นฐาน
การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ

The Social Development Strategy in Line with Buddhist Integrative to
Self-Sufficiency on the Basis Driven by the Civil State

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อมลวรรณ อปสิน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761203

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Life-long Learning of Social Development Integrated to
Self-sufficiency on the Basis Driven by the Civil State

Under Research Program

The Social Development Strategy in Line with Buddhist Integrative to
Self-Sufficiency on the Basis Driven by the Civil State

BY

Assist. Prof. Dr. Amonwan Opsin

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonsawan Campus

C.E. 2018

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761203

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	: การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐ์
ผู้วิจัย	: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อมลวรรณ อบสิน
ส่วนงาน	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๑
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐ์ในจังหวัดนครสวรรค์ และ ๒) พัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐ์ในจังหวัดนครสวรรค์ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเฉพาะวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิควิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัยพบว่า

๑. การเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐ์ในจังหวัดนครสวรรค์ขับเคลื่อนพัฒนาใน ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านการเรียนรู้เพื่อรู้ โดยเฉพาะในกลุ่มของเยาวชนที่เน้นในเรื่องของวินัย ความซื่อสัตย์ การเสียสละ มีความพอเพียง มีความสุจริต และมีจิตอาสา ๒) ด้านการเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ เน้นส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตตามแนววิถีไทยวิถีพุทธ ๓) ด้านการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม เน้นในเรื่องของการสร้างสามัคคี ความปรารถนาดีต่อกัน และมีความเป็นกัลยาณมิตร และ ๔) ด้านการเรียนรู้เพื่อชีวิต เน้นในการส่งเสริมสนับสนุนให้ประกอบสัมมาชีพตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๒. รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐ์ มีการขับเคลื่อนและพัฒนาใน ๓ มิติสำคัญ คือ ๑) การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงตามแนววิถีศึกษา เพื่อพัฒนาสัมมาภิรมมณะ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ ๒) การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงตามแนววิถีจิตศึกษา เพื่อพัฒนาสัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ และ ๓) การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงตามแนววิถีปัญญาศึกษา เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ

Research Title : Lifelong learning of social development strategy integrated to self-sufficiency on the basis driven by the civil state

Researchers : Assist. Prof. Dr. Amonwan Opsin

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Nakhonsawan Campus

Fiscal Year : 2561

Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

Objectives of this research to propose 1) the study of lifelong learning of social development strategy integrated to self-sufficiency on the basis driven by the civil state and 2) to develop a model of lifelong learning of social development strategy integrated to self-sufficiency on the basis driven by the civil state.

Findings were as follows:

1. Life-long learning towards self-sufficiency based on the basis driven by the civil state in Nakhon Sawan Province to drive development 3 dimensions
1) learning to learn especially in youths on discipline Integrity, sacrifice, sufficiency, honesty and volunteerism 2) learning for practicing in aspects of Thai cultural 3) learning to together in society in the matter of unity, goodness with one another and being a good friend and 4) life-long learning in supporting the practice of sufficiency economy.

2. Life-long learning of social development strategy integrated to self-sufficiency on the basis driven by the civil state on threefold learning; 1) life-long learning for self-sufficiency according to training in higher morality for right action, right speech and right livelihood 2) life-long learning for self-sufficiency according to training in higher mentality, to develop right effort, right mindfulness and right concentration 3) lifelong learning for self-sufficiency according to training in higher wisdom to right understanding and right thought.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยเรื่อง “หมู่บ้านช่อสะอาด : รูปแบบและกระบวนการสร้างประชาคมแห่งความสุจริตตามแนวพระพุทธศาสนา” เป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผ่านความเห็นชอบของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) จึงทำให้โครงการวิจัยนี้สามารถดำเนินการเพื่อหารูปแบบรูปแบบและกระบวนการสร้างประชาคมแห่งความสุจริตในระดับชุมชนและหมู่บ้านตามแนวพระพุทธศาสนาที่เป็นต้นแบบ และเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความร่วมมือของของประชาชนในชุมชนหมู่บ้าน สร้างพลังแห่งการขับเคลื่อนจนได้รับการยอมรับในระดับอำเภอ จังหวัด คณะสงฆ์ภาค ๔ และคณะสงฆ์หนเหนือ

กราบขอบพระคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์สนับสนุนและเปิดโอกาสให้คณะผู้วิจัยให้ได้ดำเนินการวิจัยตามโครงการนี้จนสำเร็จลุล่วง กราบขอบพระคุณผู้ที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน รวมถึงผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ประชาชนชุมชน และประชาชนในเขตตำบลมหาโพธิ อำเภอกำแพง จังหวัดนครสวรรค์ ที่เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ข้อมูล ข้อเท็จจริงเกิดความครบถ้วน ครบรอบคลุม เพื่อนำเข้าสู่การประมวล วิเคราะห์ สังเคราะห์ และทำให้การวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

สุดท้ายต้องขอขอบคุณต่อทีมงานวิจัย นิสิตจิตอาสา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกรูป/คน ที่มีส่วนเติมเต็มและสนับสนุนร่างกายและแรงใจด้วยความเกื้อกูลกันและกัน รวมทั้งเป็นกำลังใจที่ดีในทุกสถานการณ์ ขอคุณความดีและอรรถประโยชน์ได้อันเกิดจากรายงานวิจัยนี้ ถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และมอบเป็นกตเวทิตาคุณแด่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกรูป/ท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผศ.ดร.อมลวรรณ อบสิน

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดการจัดการความรู้.....	๗
๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาสังคม.....	๑๘
๒.๓ แนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการ.....	๒๗
๒.๔ การพัฒนาสังคมภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ.....	๓๙
๒.๕ บริบทเรื่องที่วิจัย.....	๔๒
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๔
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๕๐
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้เชี่ยวชาญ และผู้เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ.....	๕๑
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๕๔
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๔
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๕
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๕๖

บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๑	กระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐาน การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐในจังหวัดนครสวรรค์.....	๕๗
๔.๒	รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธ บูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ.....	๗๕
๔.๔	องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๘๒

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

๕.๑	สรุปผลการวิจัย.....	๘๖
๕.๒	อภิปรายผลการวิจัย.....	๘๙
๕.๓	ข้อเสนอแนะ.....	๙๒

บรรณานุกรม.....	๙๔
------------------------	-----------

ภาคผนวก

ก.	เครื่องมือวิจัย.....	๑๐๓
ข.	ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่และกิจกรรมประกอบการวิจัย.....	๑๐๗
ค.	การรับรองการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๑๐
ง.	ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย.....	๑๑๓
จ.	ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๑๕

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๒.๑	รายชื่ออุทยานการศึกษาในวัดในจังหวัดนครสวรรค์.....	๔๒
๓.๑	สรุปขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	๕๔
๔.๑	ผลการวิเคราะห์ SWOT การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียง บนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ.....	๑๓๗
๔.๒	การวิเคราะห์พันธกิจในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงบน พื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ.....	๑๓๙
๔.๓	แบบจำลองเชิงกลยุทธ์ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียง บนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ.....	๑๔๓

สารบัญแผนภาพ

ภาพที่		หน้า
๑.๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๕
๒.๑	ลักษณะเกลียวการเรียนรู้.....	๑๒
๒.๒	กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม.....	๑๔
๒.๓	ชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดของ วช.....	๑๗
๒.๔	รูปแบบกระบวนการพัฒนาสังคมบนฐานพุทธธรรม.....	๓๖
๔.๑	การอยู่ร่วมกันสันติสุขในสังคมพหุวัฒนธรรมของจังหวัดนครสวรรค์.....	๖๖
๔.๒	การเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุ และผู้พิการ ผู้ป่วยติดบ้าน ผู้ป่วยติดเตียงของ คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์.....	๖๗
๔.๓	การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการในสังคมพหุวัฒนธรรมของคณะสงฆ์จังหวัด นครสวรรค์.....	๖๙
๔.๔	การเรียนรู้เพื่อชีวิตในกลุ่มของเด็กและเยาวชนของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์....	๗๑
๔.๕	การบูรณาการหม่องน้ำเพื่อแจกจ่ายให้กับสาธุชนที่ไปทำบุญในจังหวัดนครสวรรค์....	๗๒
๔.๖	การเรียนรู้เพื่อชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของคณะสงฆ์จังหวัด นครสวรรค์.....	๗๔
๔.๒๔	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๘๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

ดัชนีนิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อง. จตุกก (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	ภาษาไทย
ขุ.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส	ภาษาไทย
ขุ.ป. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค	ภาษาไทย
ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	ภาษาไทย
ม.อ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อภิปรินิพพานสัฏ	ภาษาไทย

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยเล่มนี้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพ.ศ.๒๕๓๙ และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยจะระบุเล่ม/ข้อ/หน้า/ เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่าระบุถึงสุตตันตปิฎกขุททกนิกายธรรมบทฉบับภาษาไทยพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑-๓๒๒ หน้า ๑๓๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑^๑ ที่ผ่านมา ได้ถูกสร้างขึ้นจากสถานการณ์และความเสี่ยงซึ่งเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกและภายในประเทศ โดยเฉพาะภาวะผันผวนด้านเศรษฐกิจ พลังงาน และภูมิอากาศ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งเชิงบวกและลบ ดังนั้นทิศทางการบริหารจัดการประเทศภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงถือเป็นการใช้ต้นทุนทางสังคมไทยให้กลายเป็นจุดแข็งที่จะเสริมสร้างหรือสนับสนุนศักยภาพเพื่อสร้างความเข้มแข็งและรักษาเสถียรภาพ ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ ในแผนข้างต้นนี้ยังได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสถาบันทางสังคม โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสถาบันชุมชน ให้มีบทบาทในการบ่มเพาะ หล่อหลอมเด็ก เยาวชน และคนไทยให้เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม อย่างเข้มแข็งมากขึ้น โดยสนับสนุนให้สถาบันศาสนาเผยแพร่แก่นของศาสนา ที่ถูกต้อง และจัดให้มีพื้นที่ในการปฏิบัติธรรมอย่างทั่วถึง รวมทั้งมีการสร้างนวัตกรรม และกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก และเยาวชนให้มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมตามหลักคำสอนของศาสนา นอกจากนี้ยังกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาข้าราชการให้มีคุณภาพสูง มีคุณธรรม จริยธรรมทางอาชีพ และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการประเทศเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบราชการ และข้าราชการโดยยึดหลักธรรมาภิบาล ส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียม การสร้างความเป็นธรรมในสังคมควบคู่กับการปลูกจิตสำนึก ค่านิยมประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลแก่ประชาชนทุกกลุ่ม

การที่วัดมีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งของวิวัฒนาการของสังคมไทยเรื่อยมา แม้จะมีการปรับเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นสถาบันที่เป็นหลักยึดเหนี่ยวทางความคิด จริยธรรมและจิตใจควบคู่กับสถาบันการศึกษา “การศึกษาคือการเรียนรู้ตลอดชีวิต” โดยการผสมผสานระหว่างระบบการศึกษาทั้ง ๓ ระบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ด้วยรูปแบบและวิธีการต่างๆ ตามหลักการที่ว่า “ความมีเอกภาพทางด้านนโยบายและความหลากหลายในทางปฏิบัติ”^๒ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้าสู่สังคมไทย ทำให้มีผลกระทบต่อกระบวนการทำงานของฝ่ายต่างๆ รวมทั้งมีผลต่อการทำงานของพระสงฆ์

^๑ “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙)”, ราชกิจจานุเบกษา, ๑๒๘ (ธันวาคม ๒๕๕๔): ๑-๑๘๓.

^๒ พระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ และคณะ, “การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.): สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑-๒.

ประเพณี ค่านิยม และรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม ถูกเปลี่ยนแปลงและท้าทายด้วยอำนาจของเทคโนโลยีและค่านิยมในระดับสากล ซึ่งมีผลทั้งทางบวกและทางลบต่อสังคมและพระพุทธศาสนา องค์ความรู้และกระบวนการทำงานในมิติทางพระพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว อาจจะไม่เพียงพอต่อการเรียนรู้และการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม จำเป็นต้องอาศัยความรู้และศาสตร์ต่างๆ เข้ามาบูรณาการ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์นั้นๆ และสร้างกระบวนการใหม่ที่ก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่สังคม ในขณะที่เดียวกันพระสงฆ์ก็ต้องปรับแนวคิดและบทบาทการทำงานของตนเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคม ด้วยการบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ และปรับกระบวนการทำงานในลักษณะของพหุภาคีที่อาศัยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือจากภาครัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการเสริมสร้างสุขภาวะของสังคม โดยจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างการทำงานในเชิงรุกในลักษณะของ “การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา”

สำหรับปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริมานานกว่า ๓๐ ปีนั้น ถือเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทยเป็นแนวทางพัฒนาบนทางสายกลาง ตั้งอยู่บนความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างมีสติปัญญาและความเพียร ซึ่งจะนำไปสู่ความสุข มีการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนพัฒนาคนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เจริญก้าวหน้าและยั่งยืน^๓ ทั้งนี้ระดับการพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมี ๒ แบบ คือ มีทั้งเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานและแบบก้าวหน้า โดยเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน สามารถพึ่งตนเองได้ โดยไม่โลภมากและไม่เบียดเบียนคนอื่น ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างเครือข่ายความร่วมมือ รวมถึงการสนับสนุนช่วยเหลือกันและกันเพื่อทำหรือสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมให้เจริญอย่างยั่งยืนในที่สุด^๔

ขณะเดียวกันโลกในปัจจุบันโลกมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้ทั่วโลกเชื่อมถึงกันมากขึ้น ด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ความรู้ ข้อมูลข่าวสารถูกเผยแพร่ไปในทุกที่อย่างรวดเร็ว โดยผ่านทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นจำนวนมาก ทำให้มนุษย์ต้องศึกษาหาความรู้เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงตลอด กระบวนการนี้เรียกว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ซึ่งเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล อันเป็นผลมาจากการได้รับความรู้ ทักษะ หรือประสบการณ์จากการศึกษาหรือจากกิจกรรมในวิถีชีวิตที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาตั้งแต่เกิดจนตายโดยไม่มีรูปแบบที่ตายตัว โดยไม่จำกัดอยู่ในสถานศึกษา จึงเป็นที่มาของคำถามว่า ณ ปัจจุบันนี้ในสังคมไทยและสังคมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์มีการเตรียมการและขับเคลื่อนการเรียนรู้ตลอดชีวิตเกิดขึ้นแล้วหรือยัง ขณะเดียวกันใน

^๓ ปิยะธิดา อภัยภักดิ์, “การครองเรือนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”, วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๒), หน้า ๑-๑๓.

^๔ ประสพสุข ฤทธิเดช และ ปวีณา แก้วอาจ, “บทวิจารณ์หนังสือ : ถอดรหัสปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การสอนกระบวนการคิด ของ รศ.ดร.ทีศนา เขมมณี”, วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒(๖) เดือนกุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๕๙, หน้า ๑๘๗-๑๙๒.

เรื่องนี้คณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ และภาคเอกชนตามแนวพระราชรัฐได้ริเริ่มหรือดำเนินการในเรื่องนี้หรือไม่ ทั้งนี้เพื่อที่ทุกคน ทุกฝ่าย จะได้พร้อมใจกันพัฒนาคนในสังคมและพัฒนาสังคมใน๔ประเด็นดังต่อไปนี้ คือ การเรียนเพื่อรู้ (Learning to Know) การเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ (Learning to Do) การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม (Learning to Live Together) และการเรียนเพื่อชีวิต (Learning to Be) ตามรายละเอียดต่อไปนี้

๑. การเรียนเพื่อรู้ หมายถึง การศึกษาที่มุ่งพัฒนากระบวนการคิด กระบวนการเรียนรู้ การแสวงหาความรู้ และวิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อให้สามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ตลอดชีวิต กระบวนการเรียนรู้เน้นการฝึกสติสมาธิ ความจำ ความคิด ผสมผสานกับสภาพจริงและประสบการณ์ในการปฏิบัติ

๒. การเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ หมายถึง การศึกษาที่มุ่งพัฒนาความสามารถและความชำนาญรวมทั้งสมรรถนะทางด้านวิชาชีพ สามารถปฏิบัติงานเป็นหมู่คณะ ปรับประยุกต์องค์ความรู้ไปสู่การปฏิบัติงานและอาชีพได้อย่างเหมาะสม กระบวนการเรียนการสอนบูรณาการระหว่างความรู้ ภาควิชา และการฝึกปฏิบัติงานที่เน้นประสบการณ์ต่างๆ ทางสังคม

๓. การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม หมายถึง การศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมพหุวัฒนธรรมได้อย่างมีความสุข มีความตระหนักในการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การแก้ปัญหาการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี มีความเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และเข้าใจความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ของแต่ละบุคคลในสังคม

๔. การเรียนเพื่อชีวิต หมายถึง การศึกษาที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกด้านทั้งจิตใจและร่างกาย สติปัญญาให้ความสำคัญกับจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ภาษา และวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีความรับผิดชอบต่อสังคมสิ่งแวดล้อม ศิลธรรม สามารถปรับตัวและปรับปรุงบุคลิกภาพของตนเข้าใจตนเองและผู้อื่น

บัดนี้คิดว่าถึงเวลาแล้วที่คนสังคมจะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเฉพาะการเรียนรู้เพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ ทั้งนี้เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตจำเป็นโดยคำนึงถึงบริบท ประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนเพื่อให้สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนเองได้ โดยจัดการศึกษาให้กับชุมชนได้เรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพของชุมชน เพื่อให้รู้ เข้าใจ ที่จะส่งผลให้ชุมชนเกษตรกรรมในเขตพื้นที่สูงเกิดความพอเพียงทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมรวมถึงจะก่อให้เกิดชุดความรู้หรือองค์ความรู้ที่จะเป็นบทเรียนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชน สังคม หรือพื้นที่อื่นให้มีความพอเพียง พอประมาณ มีเหตุผล มีการสร้างภูมิคุ้มกัน ตลอดจนมีความรู้คู่คุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตในโอกาสต่อ ๆ ไป

๑.๒ ปัญหาการวิจัย

การสร้างองค์ความรู้และแนวปฏิบัติในการพัฒนากระบวนการและรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อสร้างแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐมีกระบวนการและรูปแบบอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชัฐในจังหวัดนครสวรรค์

๑.๓.๒ เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชัฐ

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาแนวคิดการจัดการความรู้แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาสังคมแนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการการขับเคลื่อนตามแนวพระราชัฐภายใต้ความพอเพียงบนพื้นฐานการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์เพื่อความพอเพียงภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชัฐ ขณะเดียวกันก็จะศึกษาสภาพชุมชนท้องถิ่นที่เป็นรากเหง้าแห่งศีลธรรมและคุณธรรมของท้องถิ่นในการพัฒนาสังคม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา

- ๑) การเรียนรู้เพื่อรู้
- ๒) การเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ
- ๓) การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม
- ๔) การเรียนรู้เพื่อชีวิต

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้เชี่ยวชาญ

๑) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะเป็นสมาชิกชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย ๑๒ แห่งประกอบด้วย วัดคลองคาง หมู่ ๓ ตำบลบึงเสนาท อำเภอมะเอนก, วัดวรนาถบรรพต ตำบลปากน้ำโพ อำเภอมะเอนก, วัดท่าพระเจริญพรต ตำบลบ้านมะเกลือ อำเภอมะเอนก, วัดหัวดงเหนือ ตำบลหัวดง อำเภอกำแพงแสน, วัดกำแพงเหนือ หมู่ ๑ ตำบลกำแพงเหนือ อำเภอกำแพงแสน, วัดหัวถนนเหนือ หมู่ ๑ ตำบลหัวถนน อำเภอกำแพงแสน, วัดประชาสรรค์ ตำบลสุขสำราญ อำเภอดงเจริญ, วัดตากฟ้า หมู่ ๑ ตำบลตากฟ้าอำเภอดงเจริญ, วัดบางมะฝ่อ หมู่ ๒ ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอดงเจริญ, วัดจันทน์ ตำบลจันทน์ อำเภอดงเจริญ, วัดเขาทอง หมู่ ๔ ตำบลเขาทอง อำเภอดงเจริญ และวัดเกษไชโยเหนือ ตำบลเกษไชโยอำเภอดงเจริญ จังหวัดนครสวรรค์ โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) โดยผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) กำหนดการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Criterion Based Selection) เพื่อร่วมวิเคราะห์บริบทชุมชนและร่วมคัดเลือกนักวิจัยที่มีความเหมาะสม ประกอบด้วย

๑.๑) พระสงฆ์	จำนวน ๑๒ รูป
๑.๒) ผู้นำชุมชน	จำนวน ๑๒ คน
๑.๓) ประชาชน	จำนวน ๑๒ คน
๑.๔) เครือข่าย	จำนวน ๑๒ คน
๑.๕) ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	จำนวน ๑๒ คน

๒) ผู้เชี่ยวชาญ (Experts) ผู้วิจัยกำหนดการประชุมความเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้านการแก้ไขปัญหายาเสพติดของชุมชน โดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group) ได้แก่ หน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน นักวิชาการทางรัฐประศาสนศาสตร์ และผู้แทนวัดในจังหวัดนครสวรรค์ที่พัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ การสร้างเครือข่ายในการปฏิบัติงานร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) และการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต และนำเสนอแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐอย่างรอบด้านด้วยความละเอียดถี่ถ้วน จำนวน ๙ รูปหรือคน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่ คือ จังหวัดนครสวรรค์

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในรอบปีงบประมาณ ๒๕๖๑ (๑ ตุลาคม ๒๕๖๐ ถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑)

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่เริ่มต้นด้วยการค้นหาปัญหาและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชน โดยหาทางเลือกที่เหมาะสมที่จะทำให้ตนเองหรือชุมชนสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาได้เอง และเป็นแนวทางนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชนได้ด้วยตนเองในมิติต่าง ๆ เป็นต้นว่า ๑) การเรียนรู้เพื่อรู้ ๒) การเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ ๓) การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม และ ๔) การเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

๑.๕.๒ การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการ หมายถึง การพัฒนาชุมชนและสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา (บวร) โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนพัฒนาเพื่อสนับสนุนช่วยเหลือชาวบ้าน และใช้วัดเป็นสถานสงเคราะห์ที่ฝึกอาชีพและกิจกรรม โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ขณะเดียวกันก็จะมีการประชุมที่ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาแทรกซึมให้เข้าไปอยู่ในจิตใจของผู้คนจนก่อให้เกิดอิทธิพลต่อวิถีชีวิต และมีส่วนช่วยทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีเกิดขึ้นในชุมชนสังคม

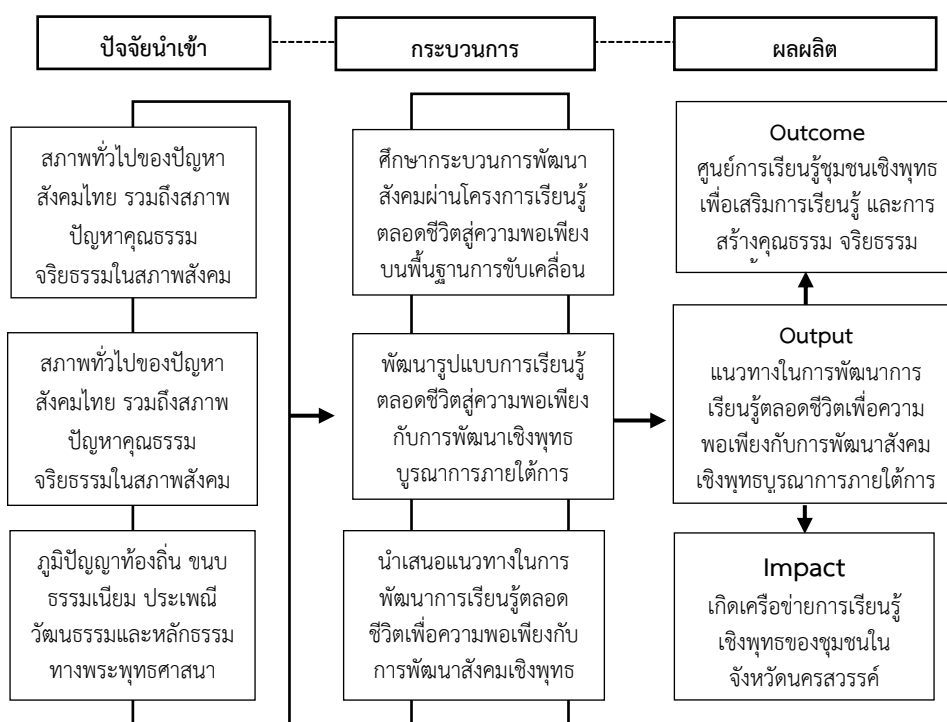
๑.๕.๓ การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ หมายถึง แนวทางในการสามัคคีร่วมพลังของผู้คนในสังคมไทย โดยไม่แยกฝักแยกฝ่ายและไม่กันใครออกไป (Inclusive) อีกทั้งยังเป็นทั้งสำนึกและหน้าที่ของประชาชนและรัฐที่จะร่วมมือกันในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและร่วมกันพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้ามั่นคงและยั่งยืน

๑.๕.๔ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวพระราชดำริที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทยและเป็นการพัฒนาบนทางสายกลางที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ พระราชทานให้ประชาชนคนไทย เพื่อให้ตั้งอยู่บนความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณความมีเหตุผลการสร้างภูมิคุ้มกัน ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตมีสติปัญญาและความเพียรซึ่งจะนำไปสู่ความสุข และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนพัฒนาคนเพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เจริญก้าวหน้าและยั่งยืน

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการศึกษาการวิจัยเรื่อง “ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ ” ผู้วิจัยได้สรุปผลจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและข้อค้นพบจากผลงานวิจัยสามารถสรุปได้

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ การพัฒนาสังคมโดยเฉพาะการพัฒนามนุษย์เป็นพื้นฐานด้านการเรียนรู้ ถึงแม้จะเป็นภารกิจที่ยากและใช้เวลา แต่ผลการวิจัยเรื่อง “ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ ” ก็จะเป็นคำตอบที่เป็นทางเลือกให้หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้นำไปประยุกต์ใช้เพื่อความเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

๑.๗.๒ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐจะเป็นต้นแบบในการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่จะมีส่วนในการสรรค์สร้างสังคม ชุมชน หมู่บ้านที่มาจากฐานความคิด ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนผ่านกระบวนการทางประเพณี วัฒนธรรม หรือแม้กระทั่งจารีต ธรรมเนียม วิถีประเพณีที่เป็นความดีงามที่มีอยู่ในสังคมนี้ ได้นำมาสู่การขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรม โดยผ่านกระบวนการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติการ ร่วมติดตามตรวจสอบ และพร้อมใจกันเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างให้เกิดความดีงามและความเจริญให้คงอยู่คู่สังคมไทย

๑.๗.๓ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการ ภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำริที่ดำเนินการวิจัย ทดลองและพัฒนาในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ จะเป็นต้นแบบสำคัญที่รวบรวมเอาองค์ความรู้ แนวทาง กระบวนการ ขั้นตอน เพื่อนำไปสู่การปรับ ประยุกต์ใช้และการขยายผลยังชุมชนอื่น หรือพื้นที่อื่น เรียนรู้ของชุมชน ในบริบทอื่น ๆ ภายใต้ สภาพแวดล้อมที่ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ” ได้มีการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องต่าง ๆ โดยแบ่งการนำเสนอ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- ๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาสังคม
- ๒.๓ แนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการ
- ๒.๔ การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐภายใต้ความพอเพียง
- ๒.๕ บริบทเรื่องที่วิจัย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่ช่วยรวบรวม จัดเก็บ วิเคราะห์และกำหนดประเด็นรวมไปถึง การเผยแพร่องค์ความรู้ที่มีประโยชน์และมีความจำเป็นต่อการพัฒนาและความเจริญก้าวหน้าขององค์กรชุมชนมีแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย ในสภาพความพร้อมในการใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ของทุกแหล่งอยู่ในระดับปานกลาง แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่ชัดเจน ขาดการส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์จากแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นที่มีอยู่ ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งคือ แหล่งการเรียนรู้ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมไปตามบทบาทที่มีอยู่ โดยที่ไม่ทราบว่างานที่ทำเป็นกิจกรรมที่ประชาชนสามารถหาความรู้ได้ ไม่มีการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดำรงชีพตามวิถียังไม่เป็นไปเพื่อมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ นอกจากนี้ ในการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน พบว่า มีน้อยเมื่อเทียบสัดส่วนกับกิจกรรมที่จัด ประชาชนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ไม่ มีนโยบายชัดเจนจากหน่วยงานภาครัฐในระดับท้องถิ่นว่าจะใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนหรือไม่อย่างไร และไม่มีการบริหารจัดการความรู้จากแหล่งเรียนรู้ ทำให้การใช้แหล่งการเรียนรู้ยังขาดความต่อเนื่อง ชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการให้บริการวิชาการแก่ชุมชนในรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยเป็นศูนย์กลางจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน เป็นสถานที่เสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนประสบการณ์วิชาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

๒.๑.๑ แนวคิดการจัดการความรู้ชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การจัดการความรู้ชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้เครือข่ายการเรียนรู้ประกอบด้วย ๔ แนวทาง^๑ คือ

๑) พัฒนาทีมงานเครือข่ายการจัดการความรู้ชุมชน เพื่อสร้างทีมงานในการจัดการความรู้ชุมชนให้สามารถบริหารจัดการ สร้างและแสวงหาความรู้ที่จำเป็นมาใช้ประโยชน์ในชุมชน ทำให้ประชาชนดำรงชีพได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน มีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

๑.๑) ผู้บริหารและผู้นำชุมชนร่วมวางแผนการบริหารจัดการความรู้ชุมชน สร้างวิสัยทัศน์ในการจัดการความรู้ กำหนดเป้าหมาย การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในชุมชน ร่วมกัน

๑.๒) สร้างทีมจัดการความรู้ของชุมชนจากกลุ่มสนใจ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มผู้บริหารชุมชน

๑.๓) พัฒนาบุคลากรในทีมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความรู้

๑.๔) สร้างภาคีเครือข่ายประเภทเดียวกันและ/หรือแตกต่างกันกับเครือข่ายภายนอกชุมชน

๑.๕) จัดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อให้คนทุกช่วงวัยได้พัฒนาตนเอง ครอบครัว กลุ่มอาชีพ และชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๒) พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อยกระดับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่คนในชุมชนทุกเพศทุกวัยสามารถเข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้สะดวกรวดเร็ว เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวา รวมถึงเป็นแหล่งที่เอื้อให้เกิดการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของประชาชน มีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

๒.๑) จัดระบบการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ให้เป็นไปตามมาตรฐานแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๒.๒) จัดกิจกรรม/บริการให้ทุกคนมีโอกาสเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้อย่างคุ้มค่า

๒.๓) จัดสรรทรัพยากร งบประมาณเพื่อการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้มีคุณภาพดำรงอยู่ต่อเนื่อง

๓) พัฒนาระบบการจัดการความรู้ เพื่อทำให้กระบวนการจัดการความรู้ชุมชนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามเป้าหมายนำไปสู่วิสัยทัศน์ในการจัดการความรู้ของชุมชน มีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

๓.๑) สร้างระบบการจัดเก็บองค์ความรู้จากทุกแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้ทุกคนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้สะดวก รวดเร็ว

๓.๒) การตรวจสอบ กลั่นกรององค์ความรู้ต่าง ๆ ของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

^๑ เรณูมาศ กุละศิริมา และคณะ, “แนวทางในการจัดการความรู้โดยใช้เครือข่ายแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลโคกโคเฒ่าอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี”, วารสารวิจัย มสส สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๙): ๑๕๕-๑๖๙.

๓.๓) สร้างฐานข้อมูลองค์ความรู้ โดยใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย

๓.๔) สร้างเครือข่ายฐานข้อมูลออนไลน์ เพื่อสืบค้นความรู้ใหม่ได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว

๓.๕) จัดกิจกรรมส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนแต่ละช่วงวัย เพื่อสืบสานวัฒนธรรมการเรียนรู้

๔) สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อทำให้ชุมชนโคกโคเฒ่าเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

๔.๑) จัดกิจกรรมให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีชีวิตชีวา และแสวงหาแหล่งใหม่

๔.๒) จัดกิจกรรมสันตนาการ การไปทัศนศึกษาดูงานจากแหล่งเรียนรู้อื่นๆ เพื่อสร้างเสริมประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาในระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชน

๔.๓) การยกย่องเชิดชูเกียรติให้ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงผู้เชี่ยวชาญ ด้านต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อเป็นต้นแบบให้เยาวชนรุ่นหลังต่อมา

๔.๔) การส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนตามประเพณี และวัฒนธรรมไทย

๔.๕) ส่งเสริมกิจกรรมการวิจัยเชิงพื้นที่ เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตื่นตัวในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และมีโอกาสเข้าร่วมประสบการณ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับนักวิจัย

นอกจากนี้แนวทางของการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อประสานให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกับองค์กรชุมชนอื่นในเครือข่ายเดียวกัน ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับภาค ระดับชาติ เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาแบบพึ่งพาอาศัยกัน โดยกำหนดให้การเรียนรู้ร่วมกันนำไปสู่เป้าหมายของการพึ่งตนเองในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะในประเภทเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ใหม่ของชุมชน ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มเพื่อจัดการทรัพยากรจัดการผลผลิต จัดการทุนของตนเองจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ใหม่ การเรียนรู้ภายในชุมชนเท่านั้นไม่เพียงพออาศัยผู้รู้ภายนอกหรือจากการไปศึกษาดูงาน จากการประชุมสัมมนา การฝึกงาน และการทดลองปฏิบัติ ให้คนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป รวมทั้งกรณีอื่น ๆ ซึ่งล้วนเป็น “มหาวิทยาลัยชาวบ้าน” ทั้งนี้การเรียนรู้โดยองค์กรชุมชนและเครือข่ายเป็นรูปแบบการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดรูปแบบหนึ่งในปัจจุบัน เป็นผู้รู้ เป็นผู้รู้ เป็น “ครู” ที่ทำงานร่วมกับองค์กรชุมชน โดยส่วนใหญ่ไม่ได้ก่อตั้ง “สถาบัน” หรือ “สำนัก” แต่ประการใด หากแต่มีบุคคลอื่นมาช่วยดำเนินการจัดตั้งให้ การพัฒนาศูนย์เรียนรู้จึงเป็นการใช้ความรู้ชุมชนเป็นต้นทุนในการเชื่อมโยงสู่การจัดการศูนย์เรียนรู้ ใช้กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนเป็นตัวเชื่อมโยงกลุ่มคนในการจัดการปัญหา ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มและเครือข่ายในการจัดการปัญหาและกำหนดทิศทางพัฒนา ใช้ความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ในชุมชนเข้ามารวบรวมและจัดหมวดหมู่ สร้างให้เป็นระบบ และจัดการให้เกิดการเรียนรู้ ให้เกิดถ่ายทอดเป็นประสบการณ์และบทเรียน ทั้งนี้การพัฒนาศูนย์เรียนรู้จะตอบสนองต่อยุทธศาสตร์จังหวัดได้อย่างไรนั้นจะต้องมีการจัดระบบความรู้ของชุมชนให้เป็นศูนย์เรียนรู้โยงสู่การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งงบประมาณ และกิจกรรม ทั้งนี้จะต้องเข้าใจชัดเจน

ร่วมกันว่าศูนย์เรียนรู้ไม่ใช่ประเด็นใหม่ แต่เป็นประเด็นที่มาเติมเต็มงานพัฒนาให้มีคุณภาพ ดึงความรู้ชุมชน เพื่อการสื่อสารต่อสาธารณะทั้งกับภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

การนำแนวคิดการจัดการความรู้ มาใช้ในการขับเคลื่อนชุมชนเป็นที่ยอมรับว่าสามารถทำให้ชุมชนเพิ่มรายได้และสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน โดยพบว่าชุมชนมีการจัดการความรู้เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน การจัดทำแผนชุมชน และแก้ไขปัญหาของชุมชน การจัดการความรู้ จึงเป็นตัวขับเคลื่อนในการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชนเองเป็นผู้สร้างความรู้และเสนอทางเลือกในการพัฒนาท้องถิ่น การสร้างแรงจูงใจขององค์กรชุมชนเอง (Demand Side) จนทำให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นระบบการจัดการความรู้โดยใช้เครือข่ายแหล่งการเรียนรู้ชุมชน มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๑) ผู้นำ (Leader) ในชุมชนจะต้องมีผู้บริหารท้องถิ่นและกลุ่มผู้นำชุมชนมีประสบการณ์ มีศักยภาพในการบริหารจัดการภายในกลุ่มของชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทำกิจกรรมร่วมกันในลักษณะกลุ่ม แต่ละกลุ่มมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีการสืบทอดความรู้จากครุภูมิปัญญาท้องถิ่น/ปราชญ์ชาวบ้าน มีครุภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนมีทรัพยากรบุคคลจากโรงเรียน/มหาวิทยาลัย และองค์กรท้องถิ่นที่มีความรู้ความสามารถเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ ชุมชน วัฒนธรรมการเรียนรู้ ตลอดชีวิตของคนในชุมชนส่วนใหญ่มีการเรียนรู้ เพื่อการประกอบอาชีพเป็นหลัก โดยผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มอาชีพต่าง ๆ สร้างความรู้ /แสวงหาความรู้ จากผู้เชี่ยวชาญของหน่วยงานที่มาทำโครงการในพื้นที่ ผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความสำเร็จของการจัดการความรู้ ภายในชุมชน ผู้นำมีบทบาทในการแบ่งปันความรู้ มีการสร้างวิสัยทัศน์เพื่อให้องค์กรชุมชนรู้เป้าหมายและกระบวนการขับเคลื่อนการทำงานของชุมชน

๒)ทุนชุมชน (Social Capital) ได้แก่ ทรัพยากรในการเรียนรู้ ของชุมชน เช่น องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ ห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน ซึ่งเก็บรวบรวมผลงานของหน่วยงานต่าง ๆ และข้อมูลของชุมชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องไว้บริการแก่ชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างบุคคลในชุมชน สามารถสกัดความรู้ บุคคลออกมาเป็นชุมชนความรู้ในชุมชน คือ ทุนของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

๓) เครือข่าย (Network) ในการจัดการความรู้ของชุมชนให้เกิดผลอย่างจริงจัง เครือข่ายแหล่งการเรียนรู้จึงมีส่วนสำคัญ โดยเริ่มต้นจากการสร้างเครือข่ายแบบธรรมชาติ ซึ่งเริ่มต้นจากการสร้างความสัมพันธ์แบบส่วนตัว ผ่านเครือข่าย มีลักษณะการบริหารงานแบบแนวนอน ใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม มีการประชุม ในการถ่ายทอดความรู้ นอกจากนี้เครือข่ายจากภายนอกชุมชนเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการถ่ายทอดความรู้ใหม่ ๆ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในชุมชนร่วมกัน การพัฒนาบุคลากรในทีมเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการจัดการความรู้เป็นการสร้างความพร้อมให้ชุมชนก่อนดำเนินการสร้างเครือข่ายภายนอก โดยชุมชนควรมีการสร้างเครือข่ายโดยใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม มีโครงสร้างการบริหารที่ไม่ซับซ้อนเปิด

โอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การออกกฎ กติกา รวมทั้งร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น^๒

ขั้นตอนในการจัดการความรู้ ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน คือ

๑) การแสวงหาความรู้ชุมชนมีการดำเนินการ เช่น ๑) การแสวงหาความรู้ด้วยการสืบค้นภูมิปัญญาของชุมชน การรื้อฟื้นวัฒนธรรมของชุมชน ภูมิปัญญาจากกลุ่มคนผู้สูงอายุในชุมชน ๒) การแสวงหาความรู้ จากกลุ่มสมาชิกเครือข่ายภายนอก เช่น เครือข่ายการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ความรู้ จากภายนอกที่หน่วยงานภายนอกนำมาถ่ายทอด และ ๓) การศึกษาดูงานจากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

๒) การสร้างความรู้ชุมชน มีการดำเนินการ คือ นำภูมิปัญญาดั้งเดิมได้มีการนำมาประยุกต์กับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่นจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ เกษตรปลอดสารพิษ การจักสานตะกร้า การแปรรูปอาหาร

๓) การถ่ายทอดความรู้ มี ภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละด้านมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เกิดขึ้นหลายลักษณะผสมผสานกันได้แก่ การบรรยาย การสาธิต การทดลองให้ชมการฝึกปฏิบัติจริง การฝึกปฏิบัติตัวต่อตัว โดยเนื้อหาสาระที่นำมาถ่ายทอดแก่คนในชุมชนคือความรู้ และประสบการณ์ที่ภูมิปัญญาแต่ละด้านมีอยู่เช่น ด้านศิลปหัตถกรรม การจักสานไม้ไผ่ เช่น ช่อ ไซ (เสื่อ) กระจาด กระบุง ตะกร้า การจักสานกระเปาะ เป็นต้นด้านเกษตรกรรมอาจจะเป็นความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการปลูกพืชแบบผสมผสาน การทำปุ๋ยอินทรีย์ การปลูกพืชปลอดสารพิษ การให้น้ำระบบน้ำหยด วิธีการดูแลบำรุงรักษาดิน เทคนิคในการเพิ่มผลผลิต เป็นต้นหรือด้านอาหาร ในการทำขนมไทย เป็นต้น

๔) การใช้ความรู้ชุมชนได้ต่อยอดความรู้ และนำมาใช้ในชุมชน เช่น ๑) ความรู้ดั้งเดิม เช่นการนำองค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านการเกษตร การทำอาหาร การทำขนมไทยมาประยุกต์ใช้ ๒) องค์ความรู้ที่ได้มีการรับมาจากภายนอก แต่ได้มีการนำมาประยุกต์กับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่นจนกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เช่น การทำการเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรปลอดสารพิษ การจักสานตะกร้า การแปรรูปอาหาร เป็นต้น

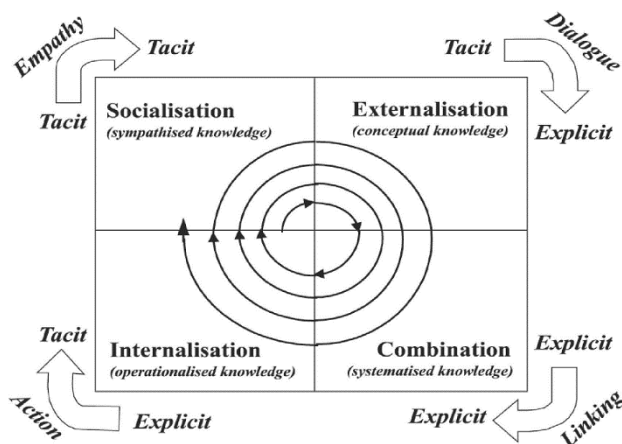
๕) การติดตามประเมินผลความรู้ชุมชนมีการประเมินผลในลักษณะการประชุมกลุ่ม โดยให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ประเมินผลการดำเนินงานมีการทบทวนถึงสาเหตุของปัญหาและดำเนินการแก้ไขมีการนำองค์ความรู้ ที่ได้จากการศึกษาดูงานนำมาเสนอในที่ประชุมและคัดเลือกองค์ความรู้ ที่มีความเหมาะสมนำกลับมาใช้กับชุมชน

๖) การจัดเก็บและการสืบค้นความรู้องค์ความรู้ส่วนใหญ่จึงเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) ชุมชนยังขาดการรวบรวมความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษร (Explicit

^๒Janpani, S.,“ Indigenous Knowledge in Natural Resource Management: The Case Studyof Two Villages in Thailand” . Ph.D. Dissertation, (Madison: The University of WisconsinMadison, 1996).

Knowledge) มีเพียงองค์ความรู้บางเรื่องที่มีการบันทึกจากเครือข่ายของชุมชนหรือนักวิจัยจากภายนอกที่เข้ามาวิจัยในชุมชน^๓

ความรู้ที่เกิดขึ้นเกิดจากการพัฒนา การเรียนรู้ที่มีการแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานซึ่งมีผู้รู้ที่ศึกษาด้านนี้และเปรียบเทียบในลักษณะของการหมุนเกลียวการเรียนรู้ (Knowledge Spiral)

ภาพที่ ๒.๑ ลักษณะเกลียวการเรียนรู้ (Knowledge Spiral)

จากรูปเกลียวความรู้ (Knowledge Spiral) จะเห็นว่ากระบวนการปรับเปลี่ยน และสร้างความรู้แบ่งออกได้เป็น ๔ ลักษณะดังนี้

๑) การกล่อมเกลாதงสังคม (Socialization) เป็นขั้นตอนแรกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการสร้างความรู้ที่ฝังในตัวคน (Tacit Knowledge) จากความรู้ที่ฝังในตัวคน (Tacit Knowledge) ของผู้ร่วมงานโดยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรงที่แต่ละคนมีอยู่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถ้าใครอยากเก่งเรื่องการปั้นเครื่องปั้นดินเผา ต้องไปทำงานกับคนที่เก่ง เพื่อจะได้สังเกตวิธีการทำงาน หรืออาจจะเรียกว่า “ครูพัก ลักจำ” ซึ่งเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของวิถีตะวันออก หรือวิถีเอเชียที่ศิษย์อาจารย์มักต้องอยู่ด้วยกัน

๒) การส่งออกความรู้ (Externalization) เป็นขั้นตอนที่สองในการสร้าง และแบ่งปันความรู้จากสิ่งที่มีอยู่ และเผยแพร่ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการแปลงความรู้ จากความรู้ที่ฝังในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ในขั้นตอนนี้เรามักให้ผู้ชำนาญการในเรื่องใด ๆ ได้ทำการถ่ายทอดความรู้ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นสื่อวีดิทัศน์ เพื่อเผยแพร่ได้ง่ายขึ้น

^๓ เอกชัย พุ่มดวง, “กลยุทธ์การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนตำบลโคกโคเต้ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี”, ในการประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ครั้งที่ ๕๓ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๙๙๓-๑,๐๐๐

๓) การผสมผสานความรู้ (Combination) เป็นขั้นตอนที่สามในการแปลงความรู้ขั้นต้น เพื่อการสร้างความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) จากความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ที่ได้เรียนรู้

๒.๑.๒ แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process: SLP)^๔ เป็นแนวคิดที่กำหนดไว้ในโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ที่เน้นให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และมีทักษะหรือที่เรียกว่าเรียนด้วยความรอบรู้ (Mastery Learning) โดยกระบวนการเรียนรู้แต่ละขั้นตอน ผู้ปฏิบัติงานและประชาชนอาจใช้วิธีการในการปฏิบัติงานให้เกิดการเรียนรู้ด้วยเทคนิควิธีต่าง ๆ เช่น การระดมสมอง การปฏิบัติการกลุ่ม เป็นต้น กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมมีขั้นตอนต่าง ๆ^๕ ดังนี้

๑) ตระหนักรับรู้ปัญหา (Identify Problem) ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนแรกที่จะแก้ไขปัญหา คือ จะต้องทำให้ประชาชนทราบก่อนว่า มีปัญหาอะไรบ้าง และเกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญในปัญหานั้น

๒) หาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา (Explore Alternative) มีขั้นตอนย่อย ๆ ในการหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา คือ การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา เพื่อพิจารณาถึงปัญหาว่ามีสาเหตุมาจากอะไรและอะไรเป็นสาเหตุที่แท้ของปัญหานั้น และการพิจารณาหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา โดยพิจารณาว่าปัญหาต่าง ๆ นั้น มีวิธีการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการใดและแสวงหาทางเลือกที่หลากหลายและเหมาะสม มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหา

๓) ตัดสินใจเลือกทางเลือก (Select Appropriate Alternative) เป็นขั้นตอนการตัดสินใจว่าทางเลือกต่าง ๆ ที่สามารถแก้ไขปัญหาได้นั้น ทางเลือกใดมีความเหมาะสมหรือมีความเป็นไปได้มากที่สุด สำหรับสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในชุมชน ซึ่งจะใช้กระบวนการคิดเป็นและกระบวนการอื่นๆ เข้ามาเป็นแนวทางในการตัดสินใจ

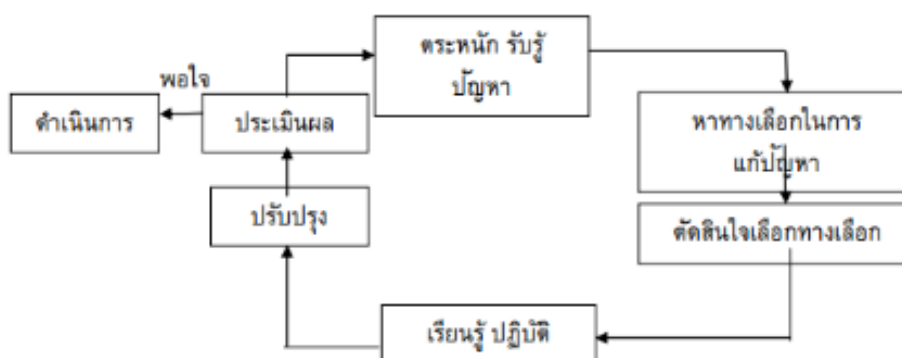
๔) เรียนรู้และลงมือปฏิบัติตามทางเลือก (Learning and Implementing) ซึ่งมีขั้นตอนย่อยๆ คือ การวางแผนการดำเนินงาน เป็นการดำเนินแนวทางการดำเนินงานตามทางเลือกที่กำหนดว่าจะต้องทำอะไร มีขั้นตอนอย่างไร ใครเป็นผู้กระทำและดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ ซึ่งในขณะที่ปฏิบัติงานก็จะได้เรียนรู้วิธีการปฏิบัติและผลที่เกิดขึ้นแต่ละขั้นตอนที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดการเรียนรู้และเกิดทักษะในการปฏิบัติ

๕) การปรับปรุง (Improvement) ในระหว่างการดำเนินงานอาจเกิดปัญหาได้จะต้องมีการปรับปรุงและกระบวนการทำงานให้สามารถดำเนินการไปเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

๖) การประเมินผล (Evaluation) เป็นการประเมินดูว่า กิจกรรมที่ปฏิบัตินั้นสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้หรือไม่ถ้าแก้ไขปัญหานั้นเป็นที่พอใจก็ถือว่าปัญหาที่ประสบอยู่หมดไปก็ดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นต่อไป แต่ถ้าประเมินผลแล้วผลที่ออกมาไม่น่าพอใจ คือยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ก็ต้องเริ่มต้นพิจารณาวิเคราะห์ปัญหาและอาจจะต้องหาทางเลือกใหม่ เริ่มต้นตามกระบวนการ SLP ใหม่

^๔ ครรชิต พุทธิโกษา, คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ธันวาคม ๒๕๕๔, หน้า ๒๔.

^๕ ธนพรธณ ธาณี, การศึกษาชุมชน, (ขอนแก่น: เพ็ญพริ้นติ้ง, ๒๕๔๐).

ภาพที่ ๒.๒ กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม

จะเห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม SLP เป็นกระบวนการในการค้นหาปัญหาและแก้ไขปัญห โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นกระบวนการในการแก้ปัญหานั้นเองซึ่งเป็นลักษณะเช่นเดียวกับกระบวนการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) ตามแนวคิดนี้มีความเชื่อว่าถ้าประชาชนนำเอากระบวนการแก้ปัญหเหล่านี้ไปใช้ในการแก้ปัญหให้กับตนเอง ครอบครัวและชุมชนโดยหาทางเลือกที่เหมาะสมที่จะทำให้ตนเองหรือชุมชนสามารถดำเนินการแก้ปัญหได้เองก็จะเป็นแนวทางนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและชุมชนได้ด้วยตนเอง

๒.๑.๓ แนวคิดในการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้

แนวคิดการพัฒนาชุมชนในอดีต มีความเชื่อเบื้องต้นว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทของประเทศยังล้าหลัง ด้อยการศึกษา ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาท้องถิ่น มีฐานะยากจน และขาดแคลนปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ภาครัฐจึงจำเป็นต้องผลักดันนโยบายและทรัพยากร ตั้งแต่ทิศทางการพัฒนา วิธีการทำงาน ความรู้ การบริหารจัดการ ฯลฯ เข้าไปสู่ชุมชนในลักษณะของการพัฒนาจากบนลงล่าง (Top Down) ทั้งที่ในความเป็นจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทเป็นผู้มีความคิด มีความรู้ มีประสบการณ์ มีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนและสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้วในระดับหนึ่ง การพัฒนาชุมชนตามแนวทางของรัฐในอดีตจึงมีอาจตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นที่แท้จริงของชุมชนได้ หลายครั้งหลายคราที่พบว่าการพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้คิดแทนและกำหนดทิศทางไว้แล้วนั้นเป็นไปอย่างสูญเปล่า เนื่องจากหลงลืมไปว่าในการพัฒนาชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ผู้ที่สามารถตอบได้ดีที่สุดว่าชุมชนมีปัญหาหรือมีความต้องการอะไรก็คือคนในชุมชนนั้นนั่นเองจึงทำให้หลาย ๆ หน่วยงานปรับแนวคิดในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริง โดยยึดหลักการพัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom Up) ให้ชุมชนเป็นผู้คิดและมีส่วนร่วมในการทำงานตั้งแต่เริ่มกำหนดนโยบาย จนสิ้นสุดขั้นตอนสุดท้ายในการติดตามประเมินผลการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้หรือการพัฒนาที่เน้นให้สมาชิกชุมชนรู้จักคิดวิเคราะห์ด้วยเหตุด้วยผล และใช้ความรู้ในการแก้ปัญห พัฒนาศักยภาพในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ผลจากการพัฒนาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแสดงให้เห็นแล้วว่า การนำความรู้จากภายนอกในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปยึดเยียดให้กับชุมชน จะเป็นประโยชน์ก็เพียงแค่ชั่วคราวเท่านั้น ไม่สามารถ

สร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ยั่งยืน และไม่อาจนำพาประเทศไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ในทิศทางที่ต้องการได้หากแต่การเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การทำงานจากเดิมมาเป็นการประสานความรู้ที่มีอยู่แล้วภายในชุมชนและความรู้หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากภายนอกชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาโดยยึดพื้นที่และความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยหน่วยงานภาครัฐหรือองค์การพัฒนาเป็นเพียงผู้มีบทบาทในการประสานและผลักดันกระบวนการมีส่วนร่วมน่าจะเป็นทางออกที่ส่งผลต่อการพัฒนาในระยะยาวและยั่งยืนมากกว่า

หลักของการประสานความรู้จากภายในและภายนอกชุมชนเข้าไปสู่การใช้ประโยชน์และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ไม่เพียงแต่เพื่อแก้ไขปัญหาและสนองต่อความต้องการของชุมชนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น แต่ควรจะเป็นไปในลักษณะของการบูรณาการที่มีการพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม กระบวนการเรียนรู้และค่านิยมอันดีงาม อาทิเช่น

๑) การสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชนและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การยกระดับคุณภาพมาตรฐานการผลิต/ผลิตภัณฑ์ การเพิ่มผลิตภาพผลผลิต/ผลิตภัณฑ์ชุมชน การเพิ่มความสามารถในการประกอบอาชีพ และเพิ่มโอกาส/ทางเลือกในการทำอาชีพเสริม ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรรายย่อยของชุมชนในรูปแบบกลุ่มองค์กรเกษตรกร/วิสาหกิจชุมชน การพัฒนาและเสริมสร้างทักษะ ชีตความสามารถ รวมทั้งหลักการบริหารจัดการที่ดีแก่กลุ่มที่มีศักยภาพและความพร้อมในการผลิตเชิงพาณิชย์เพื่อนำไปสู่การขยายผลในเชิงอุตสาหกรรมระดับสากล ตลอดจนการเชื่อมโยงต่อยอดห่วงโซ่การผลิตถึงขั้นเกษตรอุตสาหกรรม เพื่อให้ผลผลิตและผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ (Valued Added) โดยราคาต่อหน่วยสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง และหรือรายได้เพิ่มขึ้น รายจ่ายลดลง

๒) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เน้นการเรียนรู้นอกห้องเรียน เพื่อเพิ่มทักษะและความสามารถของสมาชิกชุมชน ลดช่องว่างทางความรู้ระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบท และให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เข้าถึงความรู้ในทางตรงได้โดยง่าย ฝึกให้คิดเป็นทำเป็น รวมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบตลอดกระบวนการ ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การแนะนำ การทดสอบ การสาธิตการตัดสินใจ การยอมรับและการประเมินผลโดยเฉพาะการปฏิบัติร่วมกันในทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ไขและพัฒนาท้องถิ่น

๓) การสร้างสมดุลของการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตัวอย่างถูกวิธี ประหยัดและมีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้ชุมชนมีทางเลือกทำการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ

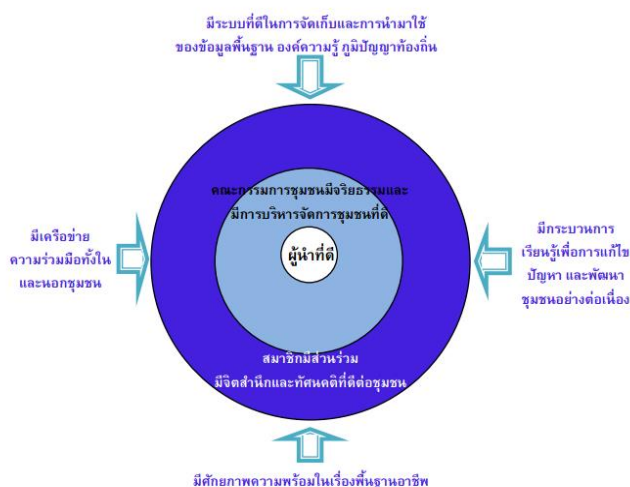
๔) การรักษาและเสริมสร้างศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชน เน้นการถ่ายทอดและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ทั้งต่อการวิจัยพัฒนาต่อยอด และการผลิตแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ โดยการสืบหา พัฒนาระบบการจัดเก็บเพื่อรวบรวมและจัดทำเป็นฐานข้อมูลทางความรู้ ตลอดจนสร้างหลักประกันด้านสังคมให้ประชาชนชาวบ้าน อาทิ การสนับสนุนเงินทุนในการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญา สนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความหลากหลายของศิลปะ

และวัฒนธรรมไทยทั้งที่เป็นวิถีชีวิต ค่านิยมที่ฝังาม และความเป็นไทยเพื่อการศึกษา เรียนรู้ พัฒนา ฟื้นฟู ฟื้นฟู ฟื้นฟู สู่สังคมโลก

๕) การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ และภูมิปัญญา ท้องถิ่นตลอดจนพันธมิตรด้านกิจกรรมการพาณิชย์ระหว่างชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

นอกเหนือจากการถ่ายทอดความรู้ตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชนแล้ว การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้จะเป็นไปโดยสมบูรณ์ไม่ได้ หากสมาชิกชุมชนเหล่านั้นไม่ฝึกฝนตนเองให้มีหลักคิดโดยใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์และพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยการแสวงหาสร้างพัฒนา จัดการและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นระบบ ดังนั้น ภาครัฐจึงมีบทบาทสำคัญที่จะต้องกระตุ้นให้ชุมชนพัฒนาระบบการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ ด้วยการชี้ให้เห็นความสำคัญ การสร้างโอกาสในการเข้าถึงความรู้ที่หลากหลาย ภายใต้กิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสม มุ่งให้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตแบบค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเป็นทางเลือกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถอยู่ร่วมกันกับสังคมอื่นอย่างเข้าใจกิจกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชุมชนดังกล่าวนั้น ต้องคำนึงถึงพื้นฐานดั้งเดิม หรือมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเฉพาะในส่วนที่ต้องการจะพัฒนาให้ดีขึ้น ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอาชีพหรือวิถีปฏิบัติทั้งหมดในคราวเดียว หากต้องการจะเปลี่ยนต้องให้แน่ใจว่าจะเป็นผลดีต่อชุมชนจริง ๆ ที่สำคัญคือควรต้องเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่นอกจากจะเพิ่มพูนสติปัญญาให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แล้ว ยังควรต้องส่งผลการพัฒนาโดยรวมที่มีเป้าหมายเป็นผลิตภัณฑ์มวลรวม หรือ การสร้างความกินดี ได้แก่ การสร้างรายได้ การลดรายจ่าย และที่มีเป้าหมายเป็นความพึงพอใจมวลรวม หรือ การสร้างความอยู่ดี ซึ่งได้แก่ความสุขทางจิตใจ อาทิ การมีครอบครัวที่อบอุ่น พร้อมหน้า ได้รับการยอมรับในสังคม การมีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่ธำรงอยู่อย่างยั่งยืน การมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณภาพและยังคงความอุดมสมบูรณ์ด้วยขณะเดียวกันก็ต้องไม่ละเลยกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เพื่อให้สมาชิกชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความรู้สึกรักหวงแหนแผ่นดินเกิด และมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น การดำเนินการในประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ไม่สามารถที่จะดำเนินการโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งแต่เพียงลำพังหรือต่างคนต่างทำดังเช่นในอดีตได้เพราะนอกจากจะสิ้นเปลืองงบประมาณของประเทศโดยใช้เหตุแล้ว ยังทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่ครอบคลุมในทุกบริบทด้วย

ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีศักยภาพและมีโอกาสประสบผลสำเร็จ ต้องมีองค์ประกอบสำคัญ ๗ ประการ คือ

ภาพที่ ๒.๓ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดของ วช.^๖

จากภาพที่ ๒.๒ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญ ๗ ประการ คือ

- ๑) มีผู้นำที่ดี: จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ การประสานงานและการกระตุ้นให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา
- ๒) มีกรรมการชุมชนที่มีจริยธรรมและมีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี: ต้องมีกรรมการชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมุ่งมั่น มีคุณธรรมจริยธรรม บริหารงานโปร่งใส
- ๓) มีความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน มีสมาชิกชุมชนที่มีคุณภาพและมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เข้ามาร่วมคิด ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบในทุกกระบวนการ
- ๔) มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง: จะต้องมีการเรียนรู้เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งต้องมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
- ๕) มีศักยภาพความพร้อมในเรื่องพื้นฐานอาชีพ: จะต้องมีความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองและมีความสามารถในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ จึงต้องได้รับการพัฒนาสมรรถนะและทักษะความพร้อมในการประกอบอาชีพ โดยใช้ความรู้ในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เกิดกรรมวิธี/สิ่งใหม่หรือพัฒนาให้ดีกว่าเดิม
- ๖) มีการสร้างระบบการจัดเก็บและการนำมาใช้ขององค์ความรู้ที่ดี: ต้องมีระบบการเก็บความรู้ทั้งความรู้ที่มีอยู่ภายในชุมชนและความรู้ภายนอกชุมชน รวมทั้งต้องรู้จักสร้างและนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการพัฒนาด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ โดยเข้าใจได้ง่าย
- ๗) มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งในและนอกชุมชน: ต้องมีความร่วมมือในด้านทุนกิจกรรม วิชาการองค์ความรู้ การตลาด ฯลฯ มีการจัดการกลุ่มและเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพให้เกิดการพัฒนาอย่างเชื่อมโยง ประสานเกี่ยวเนื่อง ครอบคลุมการพัฒนาในทุกบริบท

^๖ ครรชิต พุทธโกษา, คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ๒๕๕๔. (อัดสำเนา).

กล่าวโดยสรุปว่า คนในสังคมซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาสังคมจะต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพไปในทิศทางที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อเนื่อง จึงจำทำให้คนในสังคมอยู่ได้อย่างมีความสุข สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และใช้การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นปัจจัยของการเรียนรู้ สร้างสรรค์ปัญญา และรู้จักการแก้ปัญหาเพื่อการดำรงอยู่ของตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมอย่างมีความสุข การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพดังกล่าว การเรียนรู้ นับว่าเป็นกระบวนการสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพราะการเรียนรู้จะช่วยให้เราสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตหรือสามารถปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตัวเราได้อย่างเหมาะสม ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้อยู่เสมอและเป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎี การพัฒนาสังคม

สำหรับเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับสังคมนั้นส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม ระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ความสัมพันธ์ โครงสร้าง และเรื่องของสถาบัน โดยมีแนวคิดหลักที่สำคัญ ประกอบด้วย

๑) เรื่องที่มาของสังคม โดยในเรื่องนี้มีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีสัญญาสังคม (Social contract Theory of society) ที่ให้ความสำคัญกับสภาพธรรมชาติ (State of nature) ซึ่ง John Lock, Thomas Hobbs และ Jean Jacques Rousseau ต่างก็เชื่อว่ามนุษย์แต่ดั้งเดิมนั้นไม่ได้อยู่ร่วมกันเป็นสังคมเช่นในปัจจุบันนี้ โดยอาศัยอยู่ในธรรมชาติ แต่เนื่องจากความยุ่งยากสับสนและการเพิ่มจำนวนของประชากรมากขึ้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องมาอยู่รวมกันเป็นสังคม และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^๗

๒) เรื่องหน้าที่ของสังคม ในเรื่องนี้ Biddle, Giddens, Neubeck และ Glasberg มองว่า การที่มนุษย์เป็นสมาชิกของสังคม มนุษย์จึงได้รับสิทธิบางประการจากสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ต้องทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของสังคมด้วย^๘

๓) เรื่องการขัดเกลาทางสังคม ในเรื่องนี้หมายถึงกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพและพฤติกรรมของบุคคลให้เหมาะสมตามความคาดหวังและบรรทัดฐานของสังคมนั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งดีงาม^๙

๔) เรื่องสถาบันทางสังคม ในเรื่องนี้หมายถึงรวมถึงชุดของบรรทัดฐาน ซึ่งกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ใน ๒ นัยสำคัญ คือ นัยที่เป็นองค์กรหรือสถาบันที่ถูกจัดตั้งขึ้น และนัยที่เป็นระเบียบหรือระบบที่ปฏิบัติและยอมรับกันอยู่ในสังคม

^๗ พิชรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิด ทฤษฎี เทคนิค และการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๔.

^๘ Biddle, B.J., "Recent development in role theory", *Annual Review of Sociology*, 1986, Vol. 12: 67-92.

^๙ Giddens, A., *Sociology*, second edition, (UK: polity press, 1993).

๕) เรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม ในเรื่องนี้มองว่าความสัมพันธ์ของคนในสังคม (Social Relation) จะเป็นแรงผลักดันทางสังคม (Social force) และวัฒนธรรมที่สำคัญ ตลอดจน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งเป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) ระหว่างมนุษย์

ในส่วนในเรื่องทฤษฎีทางสังคมวิทยา (Sociological Theory) นั้น ถือเป็นกลุ่มทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง และเป็นรากฐานของการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีด้านการพัฒนาสังคม และนำไปสู่การประยุกต์ใช้ ดังนี้

๑) กลุ่มทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Theory) เป็นการอธิบายภาพรวมของสังคมที่มีการประกอบขึ้นจากหน่วยย่อย ๆ หลายหน่วยเข้าด้วยกัน ขณะเดียวกันในแต่ละหน่วยนั้นก็จะมีบทบาทหน้าที่ของตนเองที่แตกต่างกัน ขณะเดียวกันหากมองในภาพรวมก็จะพบว่าในความแตกต่างหลากหลายนั้นก็จะมีการสอดคล้องประสานซึ่งกันและกัน และจะมีการปรับความสมดุลให้เกิดขึ้นอยู่เสมอหลังจากที่เกิดปัญหาข้อขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างหน่วย^{๑๐}

๒) กลุ่มทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่แบบคลาสสิก (Structural Functional Theory) ในเรื่องนี้ Comte ถือเป็นผู้ที่มีความคิดแบบบรรทัดฐานเกี่ยวกับสังคมที่ดีว่าต้องมีดุลยภาพ ขณะที่ Spencer มองว่าเมื่อประชากรในสังคมมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ก็ยังมีความสลับซับซ้อนและแตกต่างหลากหลายมากขึ้น ยิ่งมีความแตกต่างมากก็ยิ่งทำหน้าที่แตกต่างกันไป แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันควบคู่ไปด้วย นอกจากนั้น Durkheim กลับเป็นคนเดียวที่มีความเห็นที่แตกต่างจากนักทฤษฎีทั้ง ๒ คนข้างต้น โดยมีความเชื่อว่าทุก ๆ สิ่งอย่างที่เกิดขึ้นล้วนแล้วมาแต่ความต้องการของสังคมที่มาจากสาเหตุทางสังคมและหน้าที่ทางสังคม

๓) ทฤษฎีหน้าที่และการจัดช่วงชั้นทางสังคม ในเรื่องนี้เป็นการอธิบายถึงโครงสร้างทางสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำหรือไม่เท่าเทียมกัน ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ข้อมูลข่าวสาร และวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยความแตกต่างของมนุษย์ตามธรรมชาติ

๔) ทฤษฎีหน้าที่นิยม ในเรื่องนี้เป็นการอธิบายถึงความจำเป็นทางหน้าที่ ๔ ประการ หรือ AGIL ประกอบด้วย

๔.๑) การปรับตัว (Adaptation) ระบบมีความจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมของชุมชนและสังคม

๔.๒) การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) ระบบจะต้องกำหนดและตอบสนองต่อเป้าหมายหลัก

๔.๓) การบูรณาการ (Integration) ระบบต้องกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ และต้องจัดการกับความสัมพันธ์ของหน้าที่พื้นฐานอื่น ๆ

๔.๔) การธำรงรักษา (Latency) ระบบจะต้องธำรง รักษา พัฒนา กระตุ้น สร้าง และสนับสนุน แบบแผนทางวัฒนธรรมเพื่อให้ปัจเจกบุคคลสามารถที่จะรักษาแรงจูงใจเอาไว้^{๑๑}

^{๑๐} Mark A., **Functionalism**, (Englewood Cliffs: N. J. prentice hall. Inc, 1978), p. ix.

^{๑๑} Parson, T., **The Socail System**, (London: Tavistock, 1952).

๕) ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Functional Theories) ในเรื่องนี้เป็นการอธิบายถึงคำว่า “หน้าที่” ที่จะก่อให้เกิดทั้งผลทางบวกและผลทางลบต่อสังคม ทั้งนี้เพราะหน้าที่ในทางสังคมนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ หน้าที่ซึ่งปรากฏชัดและมีการแบ่งกันทำหรือปฏิบัติ กับหน้าที่แอบแฝงที่อาจจะนำมาซึ่งผลที่เกิดขึ้นโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ หรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่น ๆ ของสังคม

๖) ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theories) ในเรื่องนี้เป็นการอธิบายถึงปรากฏการณ์ทางความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นในทางสังคม เป็นต้นว่า ความขัดแย้งในเรื่องของชนชั้นตามแนวคิดของ Karl Marx ซึ่งเกิดจากความแปลกแยกของคนในสังคม เช่น ชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมกร^{๑๒} ขณะเดียวกันความขัดแย้งยังถือเป็นเรื่องที่สามารถจะเกิดขึ้นในทุก ๆ ภาคส่วนของสังคม ไม่ใช่เฉพาะในเรื่องของชนชั้นเท่านั้น ทั้งนี้เพราะความขัดแย้งมีหน้าที่ในการรักษาความสมดุลทางสังคม^{๑๓} ทั้งนี้อาจจะปรากฏอยู่ในรูปแบบของความขัดแย้งที่แท้จริงที่อาจจะแสดงออกอย่างเด่นชัด หรืออาจจะเป็นความขัดแย้งที่ไม่แท้จริงซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นในลักษณะของการปลดปล่อยด้วยการแอบนิทาหรือกล่าวโจมตีกันลับหลัง^{๑๔}

๗) ทฤษฎีสัมพันธลักษณะ (Symbolic Interaction Theories) เป็นเรื่องที่ว่าด้วยธรรมชาติของการกระทำระหว่างกันในสังคมมนุษย์ ทั้งนี้เนื่องจากในแต่ละวันมนุษย์ในสังคมจะดำรงอยู่ในหลายบทบาทหน้าที่ เป็นต้นว่า อยู่ในบทบาทของลูก บทบาทของพ่อ บทบาทของผู้นำ หรือจะเป็นบทบาทของผู้ตาม ซึ่งแต่ละบทบาทก็จะเป็นสิ่งสมมติที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ไปยังบุคคลอื่นทั้งในครอบครัว องค์กร ชุมชนหรือสังคม^{๑๕}

๘) ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ในเรื่องนี้เป็นการอธิบายถึงการกระทำของคนในสังคมที่มุ่งกระทำแล้วส่วนใหญ่หวังเพื่อจะได้รับสิ่งตอบแทนทั้งในรูปแบบเงินตราหรือความมีคุณค่าทางจิตใจในเรื่องอื่น ๆ เป็นต้นว่า ค่าขึ้นขมยินดี ทั้งนี้ก็แล้วแต่เหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการกระทำที่เกิดขึ้นในเรื่องนั้น ๆ^{๑๖}

ขณะเดียวกันในกลุ่มของทฤษฎีการพัฒนาสังคมนั้น ในภาพรวมจะให้กรอบการศึกษาอยู่ใน ๓ ส่วนสำคัญ ได้แก่ ทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสหลัก ทฤษฎีการพัฒนาสังคมกลุ่มทางเลือก และทฤษฎีการพัฒนาสังคมร่วมสมัย ดังนี้

๑) ทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสหลัก จะเป็นการให้น้ำหนักหรือความสำคัญในเรื่องของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ที่มุ่งศึกษาในเรื่องของระบบสังคมตามแนวคิดของ Talcott

^{๑๒} สุภางค์ จันทวานิช, **ทฤษฎีสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๓} Dahrendorf, R., **Class and Class Conflict in Industrial Society**, (Stanford: Stanford University Press, 1959).

^{๑๔} Coser, M. and Lawis, D., **The Functions of Social Conflict**, (Dissent: Summer, 1989).

^{๑๕} Mead, G.H, **Mind, Self and Society**, (Chicago: Chicago University Press, 1934).

^{๑๖} Blau, Peter M., **Exchange and Power in Social Life**, 1st edition 1, (New York: John Wiley and Son, Inc, 1964).

Parson และ Robert Merton^{๑๗} ขณะที่กลุ่มทฤษฎีสมัยใหม่กลับให้ความสนใจในเรื่องของการพัฒนาสังคมและการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามแนวคิดของ Friedrich Wilhelm Nietzsche^{๑๘} และกลุ่มทฤษฎีการพึ่งพาที่เป็นผลตามมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจจนก่อให้เกิดการเจริญเติบโตแล้วก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำเกิดขึ้นในสังคมหรือเกิดภาวะด้อยพัฒนาตามมา ทั้งนี้เพราะคนอีกส่วนหนึ่งไม่มีศักยภาพที่จะพัฒนาแบบก้าวกระโดดเหมือนคนอีกกลุ่มหนึ่ง สุดท้ายจะต้องมีการโอบอุ้มและดูแลคนเหล่านั้นตามแนวคิดของ Andre Gunder Frank^{๑๙} และทฤษฎีโลกาภิวัตน์ที่เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม หรือการไร้ขีดจำกัดทางวัฒนธรรม รวมถึงการตลาดสากลและการยึดครองหรือการครอบงำเพื่อควบคุมกลไกและสังคมมนุษยชาติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันในภาพรวมด้วย

๒) ทฤษฎีการพัฒนาสังคมกลุ่มทางเลือก จะเป็นการให้น้ำหนักหรือความสำคัญในเรื่องของการแสวงหาทางออก หรือทางเลือกที่จะช่วยแก้ไขปัญหาหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา หรือเป็นการแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดผลกระทบที่น้อยที่สุดหรือดีที่สุดกว่าที่เคยเป็นมา โดยให้ความสำคัญในเรื่องของทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมเนื่องจากมีความเชื่อว่าหลายหัวดีกว่าหัวเดียว ทั้งนี้การพัฒนานั้นจะต้องอาศัยความคิดที่หลากหลายในเชิงพหุนิยมมามีส่วนร่วมกันในการร่วมกันคิด ตัดสินใจ ดำเนินการ ประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ และมีการปฏิเสธในเรื่องที่จะมอบอำนาจให้บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งที่จะมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการพัฒนา ขณะเดียวกันยังมองว่าหากทุกภาคส่วนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและสังคม ยังจะเป็นแนวทางหรือรูปแบบในการสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาแบบยั่งยืนไปในตัวด้วย

นอกจากนี้ปัจจุบันการพัฒนาสังคมในกลุ่มทางเลือกยังให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาชุมชนและสังคมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เพราะเป็นการพัฒนาที่มาจากแนวคิดพื้นฐานที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและบริบทของสังคมไทย บนแนวทาง ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข กล่าวคือ ในการพัฒนานั้นจะต้องตั้งอยู่บนความพอเพียง พอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน และต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้และคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสาน สืบทอดกันมาของชุมชนและสังคมนั้น ๆ ด้วย^{๒๐}

๓) ทฤษฎีการพัฒนาสังคมร่วมสมัย ด้วยปัจจุบันหัวใจของการพัฒนาได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการพัฒนาที่ต้องอาศัยการบูรณาการความรู้ การปฏิบัติ หรือการพัฒนาสร้างสรรค์ที่จะก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี การมีสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับผู้คนในชุมชนและสังคมมากขึ้น

^{๑๗} Merton, R., "Bureaucratic Structure and Personality", in *Social Theory and Social Structure*, Revised Edition, 1957.

^{๑๘} Nietzsche, F. W., *Twilight of the Idols and the Anti-Christ*, (London: Penguin, 1969).

^{๑๙} Frank, A. G., *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, (New York: Monthly Review Press, 1971).

^{๒๐} พิชรินทร์ สิริสุนทร, *ชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

ซึ่งการขับเคลื่อนพัฒนาในลักษณะนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องและเกี่ยวพันกับแนวคิดทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (Critical Theory) และอาจจะต้องอาศัยทฤษฎีความขัดแย้งหรือการจัดการความขัดแย้ง (Conflict Theory) เนื่องจากเป็นแนวความคิดในการพัฒนาของคนในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ซึ่งอาจให้ความสำคัญเชิงหลักการลดลงมา ขณะเดียวกันก็จะให้ความสำคัญในเชิงปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่ต้องอาศัยประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญที่จะให้ได้ผลเชิงประจักษ์มากยิ่งขึ้น^{๒๑}

ในเรื่องของการพัฒนาสังคมนั้นจากการศึกษาพบว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ทั้งนี้เพราะการพัฒนาเป็นกระบวนการ (Process) ที่ได้รับการตีค่าในระดับสูง ส่งผลให้สิ่งที่ตรงกันข้ามกับกระบวนการนี้ไม่ได้รับการตีค่ากลายเป็น “ความด้อยพัฒนา” ซึ่งสิ่งที่ตรงกันข้ามกับแนวคิด “การพัฒนา” ที่อาจมีคุณค่าสูงยิ่งอาจยากที่จะประเมินคุณค่าหลายอย่าง เช่น เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น แต่เพราะการพัฒนาเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับค่านิยมสมัยใหม่ สิ่งที่ตรงกันข้ามกับความสมัยใหม่จึงได้รับการประเมินค่าในระดับต่ำหรืออาจจะไม่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาและใช้ประโยชน์ได้เลย ซึ่งการพัฒนาไม่ว่าจะในระดับใดก็ตาม ล้วนมีแนวคิดที่สำคัญ ๕ ประการ คือ

๑) การพัฒนาเป็นกระบวนการ (Process) การพัฒนาเป็นกระบวนการศึกษา วิเคราะห์ปัญหา และความต้องการของมนุษย์ รวมทั้งศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหา และความต้องการของมนุษย์ทุกด้านอย่างเป็นบูรณาการ และอย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ไปจนถึงระดับประเทศ

๒) การพัฒนาเป็นวิธีการ (Method) ประกอบด้วย วิธีการในการจัดการระบบทรัพยากรต่าง ๆ และทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการ เพื่อให้การพัฒนามีความต่อเนื่อง วิธีการพัฒนานี้รวมเอาการสร้างองค์การพัฒนา และเสริมสร้างทักษะและความรู้ของประชาชนในสังคมโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในแต่ละท้องถิ่น

๓) การพัฒนาคือการเคลื่อนไหว (Movement) การพัฒนามีลักษณะเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ การพัฒนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับการระดมความร่วมมือทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลด้อยโอกาสในการแสดงความคิดเห็น สะท้อนปัญหา ความต้องการรวมตัวและตระหนักรู้ถึงปัญหาความต้องการพื้นฐานร่วมกัน รวมทั้งร่วมกันคิดและแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ขณะเดียวกันการพัฒนามีความจำเป็นที่จะให้กลุ่มบุคคลภายใต้โครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้าใจบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของตน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มบุคคลจะต้องมีการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงความคิดและทัศนคติไปในทางก้าวหน้าและสร้างสรรค์ และพัฒนาทักษะความรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาด้วย

๔) การพัฒนาคือการจัดทำโครงการหรือโปรแกรม (Project or Program) โครงการหรือโปรแกรมเป็นการปฏิบัติการอย่างหนึ่งของการพัฒนาสังคม โครงการพัฒนาต่าง ๆ ทำให้วัตถุประสงค์ของการพัฒนาเป็นจริงขึ้นมาได้ โครงการพัฒนาที่ได้รับผลสำเร็จจะต้องได้รับความ

^{๒๑} ชัยรัตน์ เจริญสินโฬาร, สัญญาวิทยา, โครงสร้างนิยม, หลังโครงสร้างกับการศึกษารัฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: วิชาษา, ๒๕๔๕).

ร่วมมือจากบุคคลกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม และสติปัญญาในองค์กร กลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ประกอบด้วยบุคคลทุกระดับชั้น นับตั้งแต่กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้ปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ จนถึงกลุ่มผู้รักษาความสะอาด และรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม

๕) การพัฒนาคือการให้โอกาส (Opportunity) การให้โอกาสแก่บุคคลในการพัฒนาชีวิต สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็น คนที่จะได้รับโอกาสมากยิ่งขึ้น คือ คนยากจนหรือคนด้อยโอกาส ยิ่งด้อยโอกาสมากที่สุดยิ่งควรได้รับโอกาสมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งจะช่วยให้ได้รับสิทธิมากขึ้นในเรื่องความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) และการพัฒนาคุณภาพของคน

ในการพัฒนาสังคมนั้นจะเน้นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง คือกระบวนการพัฒนาที่สำคัญเกี่ยวข้องกับด้านสังคม เช่น การศึกษา สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติโอกาสที่เท่าเทียมกันในการเพิ่มคุณค่าความเป็นมนุษย์และการเข้าถึงทรัพยากร ความยุติธรรม อิสรภาพ ฯลฯ และความ เป็นอยู่ตามวิถีชีวิตที่เหมาะสม (เช่นการควบคุมการขัดเกลาทางสังคมและการปลูกฝัง) ขณะเดียวกันยังเป็นศูนย์กลางการพัฒนา คือ “การพัฒนาคน” ด้วยการมีเป้าประสงค์ทำให้คนเกิดการจัดการตนเองได้ (Self Manage) และเกิดพัฒนาการพึ่งตนเอง (Self Reliance Development) และมีการทำงานเป็นเครือข่ายตามแนวคิดพื้นฐานของการสร้างพลังให้แก่ประชาชนด้วยการมอบอำนาจ (Empowering) ของประชาชน เพื่อประชาชนและโดยประชาชนที่เปิดโอกาสให้ทุกคนในสังคมที่มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน (Solidarity) เข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมบนพื้นฐานความเป็นสหวิทยาการ (Multidisciplinary) ที่เกิดฉันทามติ (Consensus) ในการร่วมคิดและร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบต่อสังคม และร่วมรับประโยชน์เพื่อสร้างและกำหนดการเปลี่ยนแปลงเชิงก้าวหน้า โดยใช้กลยุทธ์การทำงานที่หลากหลายสอดคล้องและสมดุลต่อการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการภายในของสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ตามเป้าหมายการเพิ่มรายได้และคุณภาพชีวิตและโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆอย่างทั่วถึงด้วยการควบคุมติดตามอย่างมีระบบต่อทิศทางและแนวโน้มที่ทุกคนในสังคมร่วมรับผิดชอบต่อสังคมในการตอบสนองความต้องการร่วมของชุมชนสาธารณะ กลุ่มเป้าหมายในสังคม โดยสนองตอบความต้องการที่แตกต่างกันได้และแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเสมอภาคและยุติธรรม”

การสร้างพลังแก่ประชาชนหมายถึงการถ่ายทอดอำนาจ (Empowering People) ที่เน้นให้แก่ระดับรากหญ้า (Grass-root) เพื่อสร้างพลังในการต่อรองที่เกิดจากการรวมกลุ่ม/เครือข่ายสหวิทยาการ (Multi-disciplinary) หมายถึงสาขาวิทยาการหลายสาขาคือมีความหลากหลายของอาชีพหรือการหาคนที่มีความชำนาญให้มาทำงานร่วมกัน การควบคุมติดตาม (Manipulate) เป็นการกระทำด้านการจัดการเพื่อให้กระบวนการปฏิบัติตามเนื้องาน (Performance) เมื่องาน (Task) ที่จำเป็นต่อความสำเร็จบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาด้วยการตรวจสอบ การประเมิน และกระตุ้น เร่งปฏิกิริยา เพื่อให้ดำเนินไปตามทิศทางและทางเลือกที่กำหนด

สำหรับแนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมนั้น มีทฤษฎีที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องข้างต้นคือ ทฤษฎีความทันสมัย ถือเป็นแนวคิดในการพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและบริบทของสถานการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง ประเทศภายใต้อาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตกได้รับอิสรภาพ และกลายเป็นประเทศเกิดใหม่ (Emergent states) ในขณะที่สหรัฐอเมริกาได้กลายเป็นศูนย์กลางอำนาจที่ได้ขยายอิทธิพล

ทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง^{๒๒} เมื่อประธานาธิบดี Harry Truman ได้แถลงในสภาองเกรสเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒ (ค.ศ. ๑๙๔๙) ว่าชาติมหาอำนาจจะต้องให้ความช่วยเหลือชาติที่ถือใหม่ที่กำลังและ “ไม่ศิวิไลซ์” ด้วยการ “ช่วยเหลือ” ภายใต้เหตุผลของ “การพัฒนา” นับตั้งแต่นั้น แนวทาง “การพัฒนา” ตามตัวแบบความทันสมัย (Modernization model) จึงเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหลายประเทศ แนวคิดในการเพิ่มบทบาทของภาครัฐด้วยการวางแผนและการจัดองค์กร โดยมี วอลท์ ดับเบิลยู. รอสทอว์ (Walt W. Rostow) นักเศรษฐศาสตร์พัฒนาการชาวอเมริกัน เป็นแกนนำสำคัญ ซึ่งเขาได้แบ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นลำดับ ๕ ขั้นซึ่งต้องพัฒนาจากขั้นที่หนึ่งเรื่อยไปจนถึงขั้นที่ ๕ คือ

๑) ขั้นเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม (Traditional Society) ที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่ก้าวหน้า โครงสร้างทางสังคมแบ่งเป็นชนชั้น และเกษตรกรรมเป็นสาขาใหญ่ของระบบเศรษฐกิจ

๒) ขั้นเตรียมการพัฒนา (Pre-condition for Take-off) คือ ระยะที่สังคมมีการลงทุนพื้นฐานอย่างกว้างขวาง มีการปฏิวัติทางการเกษตรและการขยายตัวของสินค้าเข้า

๓) ขั้นทะยานขึ้น (Take-off stage) คือ ระยะของการเพิ่มการลงทุนการผลิต มีการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นสาขานำ มีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง และมีสถาบันทางสังคม เพื่อส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

๔) ขั้นเข้าสู่วุฒิภาวะ (Drive to Maturity) คือ ระยะที่สังคมมีการประยุกต์เทคโนโลยีแผนใหม่ในการจัดสรรและใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ แรงงานเปลี่ยนเป็นแรงงานที่มีฝีมือและมีความต้องการสิ่งใหม่ ๆ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง

๕) ขั้นอุดมสมบูรณ์ (High Mass Consumption Stage) คือ ระยะที่ประชาชนมีการบริโภค-อุปโภคอย่างสมบูรณ์ถ้วนหน้า มีสภาพการจ้างงานเต็มที่และประชาชนมีความมั่นคง

ขณะเดียวกันกระทรวงการพัฒนาระบบสังคมและความมั่นคงของมนุษย์^{๒๓} ได้กล่าวถึงหลักการของทฤษฎีความทันสมัย ซึ่งการพัฒนาให้ทันสมัยต้องดำเนินการไปพร้อมกันอย่างน้อย ๓ เรื่อง ได้แก่

๑) ความทันสมัยทางเศรษฐกิจ (Economic Modernization) หมายถึง การที่ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงจากแบบอย่างการผลิต การจำหน่าย และการบริโภคตามประเพณีดั้งเดิมไปสู่ระบบการผลิตที่ใช้เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีสมัยใหม่ และระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม โดยมีการพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความทันสมัยทางเศรษฐกิจสัมพันธ์กับความทันสมัยทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีการเน้นการบริโภคของมวลชนและการเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนในชาติในระดับสูงขึ้นไป รวมทั้งการกำจัดความยากจน ความทันสมัยทางเศรษฐกิจและรวมการเพิ่มผลผลิตซึ่งจะช่วยให้สังคมพัฒนาตามไปด้วย

๒) ความทันสมัยทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Modernization) รวมเอาความทันสมัยของระบบเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางสังคม และความเป็นประชาธิปไตยในสังคมการเมือง และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระบบการศึกษา เป็นต้น ความทันสมัยทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขอบเขตของวัฒนธรรม กล่าวคือ เป็น

^{๒๒} ศุภชัย เจริญวงศ์, *ถอดรหัสการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๔), หน้า ๓-๔.

^{๒๓} กระทรวงการพัฒนาระบบสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, *ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร: เทพพิญยานิสัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘-๒๑.

กระบวนการที่ระบียบสังคมตามแบบอย่างประเพณีหรือกึ่งประเพณีเปลี่ยนแปลงไปสู่ความพึงพอใจ โดยเทคโนโลยีสัมพันธ์กับโครงสร้างสังคม และสัมพันธ์กับค่านิยมและบรรทัดฐานต่าง ๆ ในสังคม ความทันสมัยทางวัฒนธรรมเป็นความพยายามที่จะปรับตัวเข้ากับกระแสค่านิยม สมัยนิยม (Fashions) ศิลปะและวิถีชีวิตซึ่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในขณะนั้น ๆ ความทันสมัยทางวัฒนธรรม อาจไม่ใช่สิ่งที่มีคุณค่าอย่างแท้จริงก็ได้ และอาจเป็นความทุกข์ของมนุษย์ก็ได้ ความทันสมัยทางสังคม และวัฒนธรรมอาจรวมถึงการปฏิรูประบบการเมืองการปกครอง การปฏิรูประบบราชการบริหาร ราชการแผ่นดิน การปฏิรูปกฎหมาย การพัฒนาอาชีพ การส่งเสริมการแสดงความสามารถ และการแข่งขันอย่างยุติธรรม การเปิดโอกาสให้มีการเคลื่อนย้ายทางสังคม (Social Mobility) โดยอิสระ การกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ระดับท้องถิ่น การสร้างหน่วยงานที่เป็นที่เชื่อถือได้ของประชาชน

๓) ความทันสมัยทางจิตวิทยา (Psychological Modernization) มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะทางจิตวิทยาของมนุษย์ โดยมีความสัมพันธ์กับทัศนคติ บุคลิกภาพ ประสิทธิภาพ และคุณสมบัติประจำตัวของมนุษย์ ดังนั้น ความทันสมัยทางจิตวิทยาจึงหมายถึงบุคคลที่ทันสมัยซึ่งคือ บุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เปลี่ยนแปลงวิธีการคิด ความรู้สึกและการกระทำบางอย่าง การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจจะไม่สามารถบรรลุถึงได้ถ้ายังไม่พัฒนาทัศนคติของบุคคลให้ทันสมัยเสียก่อน

ปัจจุบันหลายฝ่ายได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งในเรื่องนี้องค์การสหประชาชาติได้มองว่าเป็นการพัฒนาที่สนองความต้องการของคนในปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมสูญเสียสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของเขา^{๒๔} การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการสร้างสังคมที่ยั่งยืน อันเป็นสังคมที่ประชาชนในปัจจุบัน ได้รับสิ่งสนองความต้องการของตน โดยผู้คนในรุ่นต่อไปในอนาคตต้องยอมสูญเสียหรือยอมลดความต้องการของตนเอง หรือไม่มีโอกาสได้บริโภคสิ่งที่จำเป็นบางอย่างในอนาคต^{๒๕} การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยการพัฒนาด้านจิตสำนึก การตระหนักรู้ถึงสิทธิที่จะอยู่ร่วมกับมนุษย์และคำนึงถึงความคงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้ถูกทำลาย ทั้งในระดับผู้กำหนดนโยบายและในระดับประชาชนทั่วไปต้องมีจิตสำนึกร่วมกัน การคงอยู่ของธรรมชาติจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์จะต้องคำนึงถึงความสำคัญของระบบนิเวศที่มีต่อสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่จะต้องอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกัน และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมบางอย่างเมื่อถูกทำลายจะไม่สามารถฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ได้ มีแต่เราสูญเสียไป การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องดำเนินการในรูปของการศึกษา ยอมรับในระดับบุคคลได้ ตระหนักถึงความสำคัญของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และจะต้องเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการ

ในส่วนขององค์ประกอบในการพัฒนาหากมี ๓ องค์ประกอบนี้แล้วจะทำให้กระบวนการมีการพัฒนาที่สมบูรณ์ขึ้น ซึ่งองค์ประกอบทั้ง ๓ มีดังนี้

^{๒๔} World Commission On Environment and Development, *Our Commission Future*, (Oxford: Oxford University press, 1987), p. 43.

^{๒๕} กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, *ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์*, หน้า ๔๓.

๑) สิ่งแวดล้อม (Environment) ซึ่งมีปัญหาจากปัจจัยสำคัญคือประชากร (Population) ความร่อยหรอของทรัพยากรหรือการใช้ของดีของโลกให้หมดไป (Depletion) เรื่องมลภาวะหรือการระบายของเสียใส่ให้แก่โลก (Pollution) หากเราแก้ไขสิ่งเหล่านี้ด้วยฐานความคิดใหม่ วิธีการจัดการที่เปลี่ยนแปลงไป จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ปัญหาได้จริง

๒) การพัฒนา (Development) ซึ่งหมายถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development) ซึ่งมีองค์ประกอบในการพัฒนา ๓ อย่างตามเดิม คือ ๑) วิทยาศาสตร์ ๒) เทคโนโลยี และ ๓) พฤติกรรมเศรษฐกิจ ในการผลิต การบริโภค และการแจกจ่ายกระจายรายได้ เป็นต้น ปัญหาการพัฒนาในด้านนี้เป็นตัวการทำให้เกิดปัญหาในข้อที่ ๑ สิ่งแวดล้อม (Environment) หากปล่อยไว้จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่โลก จึงจะต้องปรับเปลี่ยนใหม่ให้การปฏิบัติในเรื่องเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นการใช้ประโยชน์ก็ดี การแก้ปัญหาจากปัจจัยเหล่านั้นก็ดี และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ก็ดี เช่น การดำเนินมาตรการในการอนุรักษ์ (Conservation) เป็นไปตามรากฐานความคิดใหม่ ซึ่งจะสำเร็จได้ก็ต้องมีปัจจัยในองค์ประกอบข้อที่ ๓ เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนานั้น

๓) การพัฒนามนุษย์ (Human Development) ซึ่งต้องมีการพัฒนาให้ครบ ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านพฤติกรรมและวิถีใช้ชีวิต ตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นระดับที่ปรากฏตัวของ การแก้ปัญหา ๒) ด้านจิตใจ เช่น พัฒนาคุณธรรม ความเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจ และสภาพจิตใจที่ดิ้นรนรวมทั้งความสุข และ ๓) ด้านปัญญาคือความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ รวมทั้งแนวความคิดทัศนคติ และค่านิยม^{๒๖}

ขณะเดียวกันแนวคิดสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนมี ๓ ประการคือ

- ๑) การไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
- ๒) การไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป
- ๓) มีร่างโครงการพัฒนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม หรือใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมอย่างไม่สร้างสรรค์^{๒๗}

หลักการพัฒนาที่ยั่งยืนมีเงื่อนไขที่สำคัญ คือ สภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้คณะกรรมการโลกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ได้แนะนำกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนี้

- ๑) ระบบการเมืองการปกครองต้องอนุญาตให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการพัฒนา
- ๒) ระบบการพัฒนาต้องให้ความสนใจอย่างจริงจังต่อความต้องการของคนยากจน
- ๓) กฎหมายเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมจะต้องระบุงการป้องกันสิ่งแวดล้อมไม่ให้เกิดมลภาวะจากโรงงาน เป็นต้น
- ๔) ระบบธุรกิจต้องมีความมั่นคง และเชื่อมกับระบบการค้าโลกที่เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อการคงอยู่แห่งสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒), (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๘-๑๘๐.

^{๒๗} กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์, หน้า ๔๔.

๕) ระบบการเมืองการปกครองจะต้องมีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความผิดพลาดต่าง ๆ ได้รวดเร็วพร้อมกับแก้ไขความผิดพลาดมิให้เกิดซ้ำ

การพัฒนาอย่างยั่งยืนมีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ โดยไม่ทำลายหรือใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมมากเกินไป ปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้การพัฒนาสังคมมีความยั่งยืน คือ การพัฒนาจริยธรรมควบคู่กันไปเพื่อให้บุคคลเกิดจิตสำนึกจะารู้และปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม จริยธรรมจะมีบทบาทสำคัญในการเสริมพลังรักษาสิ่งแวดล้อม ทำให้สาธารณชนมีความปลอดภัยและมีสุขภาพอนามัยดี เคารพนับถือบุคคลอื่น และให้สัมดูลมีสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

๒.๓ แนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการ

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการพัฒนาในส่วนของสังคมและตัวมนุษย์ แต่จะเน้นที่การพัฒนาคน เพราะเมื่อคนพัฒนาแล้ว ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนสังคม และเป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิดผลของการพัฒนาอย่างแท้จริง เป้าหมายของการพัฒนา คือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจ อันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับการพัฒนาประการหนึ่งการพัฒนาเป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่งและมีความสัมพันธ์โดยตรง กับความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือ การทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไป โดยมุ่งหมายว่าลักษณะใหม่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่า ลักษณะเก่าหรือสภาพเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้วการเปลี่ยนแปลง ย่อมเกิดปัญหาในตัวเอง เพียงแต่ว่าจะมีปัญหามากหรือปัญหาน้อย การพัฒนาสามารถตีความหมายได้ ๒ นัย คือ

ประการที่ ๑ องค์กรทางพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งของสังคมในยามวิกฤต ดังในปัจจุบันวัดหลาย ๆ แห่ง กลายเป็นศูนย์กลางในการช่วยเหลือชาวบ้าน ด้วยการใช้วัดเป็นสถานที่ฝึกอาชีพและจัดกิจกรรมต่าง ๆ แก่ผู้ตกงาน วัดในชนบทหลายแห่งกลายเป็นที่พึ่งสำหรับผู้ตกงานเป็นสนามกีฬาสำหรับเยาวชน (ในโครงการลานวัด ลานใจ ลานกีฬา) โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการส่งเสริมอาชีพแก่ประชาชน

ประการที่ ๒ หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่แทรกซึมอยู่ในจิตใจของผู้คนที่สามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม แต่ก็มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ไม่เกิดความวุ่นวายระส่ำระสายเกิดขึ้น หลักธรรมเหล่านั้น ได้แก่

๑) ความเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีการช่วยเหลือคนตกงานด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ดูถูกซ้ำเติม เช่น ช่วยจัดหางานให้ จัดโรงพยาบาลอาหารฟรี และให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิต ทั้งจากการแนะนำของผู้ใกล้ชิดและจากสื่อมวลชนต่าง ๆ

๒) ให้อภัยและโอนอ่อนผ่อนตาม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เช่น ปัญหาระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง หรือระหว่างหน่วยงานเอกชนกับรัฐที่ต้องปิดกิจการ ก็ไม่มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นด้วยการใช้ถ้อยทีถ้อยอาศัย ผ่อนปรนต่อกันได้

๓) ความสันโดษ แม้จะถูกออกจางานที่ทำก็ยินดีเต็มใจที่จะทำงานอื่น แม้จะมีรายได้น้อยกว่าก็ยินดีทำ เคยเป็นผู้จัดการบริษัทมาก่อนแต่มาขับรถแท็กซี่ก็ทำได้ เคยเป็นพนักงานธนาคารแล้วมาขายกล้วยทอดก็ทำได้ อีกประการหนึ่งคือ การรุกรบประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายมุ่งให้ประหยัด ทำให้เกิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

๔) ความสมานสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในชาติในอันที่จะพร้อมใจกันกอบกู้เศรษฐกิจให้กลับมาคืนดีอยู่ดี แม้จะเสียสละเงินทองบริจาคช่วยชาติก็เต็มใจที่จะบริจาค

การนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาสังคมไทย เพื่อให้คนรู้จักคิดพิจารณาไตร่ตรอง ไม่เชื่อมงาย แก้ไขปัญหาให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์^{๒๘} ดังนี้

๑) การพิจารณาให้เกิดความเข้าใจถึงลักษณะของชีวิตและสังคมที่ถูกต้อง โดยเฉพาะลักษณะที่เป็นปัญหา สาเหตุของปัญหาความเป็นไปได้ของการแก้ไขปัญหาและแนวทางของการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายอย่างไม่มีปัญหาด้วยความเข้าใจในทุกขั้นตอน ในหลักพุทธธรรมจะต้องเป็นความเข้าใจที่มาจากพิจารณาไตร่ตรองตลอดจนการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง มิใช่จากความเชื่อในธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณ หรือเชื่อในตำรา หรือเชื่อในบุคคล หรือเชื่อเพราะการนึกคาดเดาหรือเพราะเห็นว่าตรงกับความเชื่อเก่าของตน เป็นต้น การที่หลักพุทธธรรมเน้นการสร้างความรู้เข้าใจเป็นพื้นฐานตั้งแต่ตอนต้นนั้นก่อให้เกิดผลดีหลายประการ คือ

๑.๑) ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความเป็นจริง ไม่หลงมงาย

๑.๒) การที่ต้องเรียนรู้และทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง จะทำให้คนรู้จักการพึ่งพาตนเองเพราะพุทธเจตมรรยาว่า “อตตาคิ อตตานิ นาโถ” ตนนั้นแลเป็นที่พึ่งแห่งตน

๑.๓) ความเข้าใจนี้จะป็นรากฐานแห่งศรัทธาที่มั่นคง คือ มีความเชื่อมั่นและความชัดเจนถึงแนวทางการพัฒนาตนเอง และสังคมไปสู่ชีวิตที่หลุดละความทุกข์ ศรัทธาที่มั่นคงนี้ก่อให้เกิดความวิริยะอุตสาหะที่จะพัฒนาไปให้ถึงเป้าหมายอย่างไม่ย่อท้อ มีความปิติในการพัฒนา ฉะนั้น จึงทำให้คนในสังคมเป็นคนพากเพียรทำดี มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาความดีงามทั้งแก่ตนและสังคมส่วนรวม

๒) แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมเน้นความเป็นอยู่ที่เป็นสุขกับความเรียบง่าย สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ ขอนี้จะนำตนให้รู้จักการดำรงอยู่อย่างประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือยจนเกินเหตุ ทั้งไม่ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองความเห็นแก่ตัวและความอยากในทางวัตถุของตน

๓) หลักพุทธธรรมยังเน้นถึงการดำรงชีวิตที่สงบ นอบน้อมให้เกิดความใฝ่ในสันติ

๔) หลักพุทธธรรมสอนให้คนรู้จักเผื่อแผ่ความรัก

^{๒๘} สุภาพรรณ ญ บางซาง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๘๓-๘๖.

การพัฒนาสังคมไทยนั้นต้องพัฒนาคนควบคู่ด้วย เพื่อให้คนมีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา โดยการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะ หรือความจริง ไม่หลงงมงาย มีความพอเพียง รู้จักช่วยเหลือตนเอง ให้สามารถพึ่งตนเองได้ และ ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข หลักธรรมที่นำมาใช้ในการพัฒนาสังคม ได้แก่ หลักกรรม คือ ความเพียร หรือความพยายาม หลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้ดียิ่งขึ้น หลักอภัยมา ทะคือการไม่รอเวลาและไม่ประมาท และหลักอิสรภาพแห่งการพึ่งตนเองได้คือการพึ่งตนเองและเป็น อิสระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความเหมาะสมกับการพัฒนาสังคมไทย ทั้งนี้เพราะหลักพุทธธรรม เป็นการสร้างคนที่มีคุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความจริง รู้จักพึ่งพาตนเอง ขยัน ประหยัด เรียบง่าย ใฝ่สันติ มีศีลธรรม เมื่อแผ่ความรักและปราศจากความเห็นแก่ตัวดังนั้นในการ แก้ปัญหาสังคมจำเป็นต้องมีการนำหลักพุทธศาสนาซึ่งมีหลักการและแนวทางแห่งการพัฒนาอย่าง เหมาะสม เข้าไปเผยแผ่ ฟื้นฟูให้แก่ประชาชน เพื่อให้คนในสังคมสามารถประสานการพัฒนาทางด้าน วัตถุและจิตใจให้สอดคล้องกลมกลืนกันเพื่อเป้าหมายแห่งความพ้นจากความทุกข์ยากทั้งกายและใจได้ อย่างหมดจด

ในยามที่สังคมไทยเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจหรือสังคม พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการ แก้ไขปัญหาของประชาชนให้อยู่อย่างสงบสุข ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าประเทศไทยเรามีพื้นฐานทางสังคม และวัฒนธรรมที่ดี คือมี “ทุนทางสังคม” ได้แก่ มีฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงโดยเฉพาะการเกษตรฐาน ทางทรัพยากรธรรมชาติที่มั่นคงโดยมีทรัพยากรของประเทศมากมาย มีดินดี น้ำดี เหมาะแก่การ เพาะปลูก และฐานทางวัฒนธรรมแข็งแกร่ง คือ มีพระพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ สามารถแก้ปัญหาในยามวิกฤตได้ วัฒนธรรมแบบพุทธยังได้โอบอุ้มสังคมไทยให้สงบร่มเย็นได้ด้วย องค์กรประกอบ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ องค์กรทางพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งของสังคมในยามวิกฤต เช่น ในปัจจุบัน วัดหลายแห่ง กลายเป็นศูนย์กลางในการช่วยเหลือชาวบ้าน ด้วยการใช้วัดเป็นสถานสงเคราะห์ฝึก อาชีพและกิจกรรม และยังเป็นสนามกีฬาสำหรับเยาวชน (ในโครงการลานวัด ลานใจ ลานกีฬา) โดยมี พระสงฆ์เป็นผู้นำ

ประการที่ ๒ หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่แทรกซึมอยู่ในจิตใจของผู้คนสามารถ ประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม แต่ก็มีอิทธิพลต่อวิถี ชีวิตของคนไทย ทำให้ไม่เกิดความวุ่นวายหรือทำให้สังคมเกิดความระส่ำระสายเกิดขึ้น หลักธรรม เหล่านั้น ได้แก่

๑) หลักความเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีการ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยวิธีการต่างๆ ไม่ดูถูกซ้ำเติมและให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิต

๒) หลักให้อภัยและโอนอ่อนผ่อนตาม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ไม่มีเหตุการณ์ รุนแรง แต่ได้ใช้กระบวนการแก้ไขปัญหาาร่วมกันแบบการใช้ถ้อยทีถ้อยอาศัย ผ่อนปรนต่อกันได้

๓) หลักความสันโดษ คือ การรู้ประมาณในการบริโภคในการใช้จ่าย มุ่งให้ ประหยัด ทำให้เกิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

๔) หลักความสมานสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในชาติ ในอันที่จะพร้อมใจกันกอบกู้เศรษฐกิจให้กลับมาอยู่ดีกินดี

การนำหลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาสังคมไทย เพื่อให้คนรู้จักคิด พิจารณาไตร่ตรอง ไม่เชื่อมงาย แก้ไขปัญหาให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ ดังนี้

๑) การพิจารณาให้เกิดความเข้าใจถึงลักษณะของชีวิตและสังคมที่ถูกต้อง โดยเฉพาะลักษณะที่เป็นปัญหา สาเหตุของปัญหาความเป็นไปได้ของการแก้ไขปัญหาและแนวทางของการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายอย่างไม่มีปัญหาด้วยความเข้าใจทุกขั้นตอน ในหลักพุทธธรรมจะต้องเป็นความเข้าใจที่มาจากการพิจารณาไตร่ตรองตลอดจนการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง มิใช่จากความเชื่อในธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณ หรือเชื่อในตำรา หรือเชื่อในบุคคล หรือเชื่อเพราะการนึกคาดเดา หรือเพราะเห็นว่าตรงกับความเชื่อเก่าของตน เป็นต้น การที่หลักพุทธธรรมเน้นการสร้างความเข้าใจเป็นพื้นฐานตั้งแต่ตอนต้นนั้นก่อให้เกิดผลดีหลายประการ คือ

๑.๑) ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความเป็นจริง ไม่หลงมกมาย

๑.๒) การที่ต้องเรียนรู้และทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง จะทำให้คนรู้จักการพึ่งพาตนเองเพราะพุทธเจ้าก็ทรงย้ำว่า “อตตาทิ อตตานิ นาโถ” ตนนั้นแลเป็นที่พึ่งแห่งตน

๑.๓) ความเข้าใจนี้จะเป็นรากฐานแห่งศรัทธาที่มั่นคง คือ มีความเชื่อมั่นและความชัดเจนถึงแนวทางการพัฒนาตนเอง และสังคมไปสู่ชีวิตที่ลัดละความทุกข์ ศรัทธาที่มั่นคงนี้จะก่อให้เกิดความวิริยะอุตสาหะที่จะพัฒนาไปให้ถึงเป้าหมายอย่างไม่ย่อท้อ มีความปิติในการพัฒนา ฉะนั้น จึงทำให้คนในสังคมเป็นคนพากเพียรทำดี มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาความดีงามทั้งแก่ตนและสังคมส่วนรวม

๒) แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมนั้น เน้นความเป็นอยู่ที่เป็นสุขกับความเรียบง่าย สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ ข้อนี้จะนำตนให้รู้จักการดำรงอยู่อย่างประหยัดไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินเหตุ ทั้งไม่ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองความเห็นแก่ตัวและความอยากในทางวัตถุของตน

๓) หลักพุทธธรรมยังเน้นถึงการดำรงชีวิตที่สงบ น้อมนำให้เกิดความใฝ่ในสันติ

๔) หลักพุทธธรรมสอนให้คนรู้จักเผื่อแผ่ความรัก

ในส่วนของหลักพุทธธรรมที่จะมีส่วนในการพัฒนาสังคมนั้น จากการศึกษาพบว่า มีหลักธรรมที่น่าสนใจที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาสังคม ดังนี้

๑) หลักจักร ๔^{๒๙} หมายถึง หลักธรรมที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ดุจดั่งกงจักรของล้อรถที่จะนำพาไปสู่เป้าหมาย ประกอบด้วย

๑.๑) ปฏีรูปเทสวาสะ หมายถึง หลักการอยู่ในพื้นที่หรือภูมิประเทศอันสมควร เป็นการส่งเสริมให้คนอยู่ในท้องถิ่นนั้นจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่หรือท้องถิ่นของตนเอง ทั้งในเรื่องของการศึกษา การประกอบอาชีพ การปฏิบัติธรรม ที่ทุกคน ทุกฝ่ายจะต้องช่วยกันสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นทั้งดิน น้ำเพื่อให้เหมาะกับการประกอบอาชีพการเกษตร หรือการพัฒนาบ้านเมืองให้มีเศรษฐกิจดี ทำมาค้าขายคล่อง ซึ่งจะนำพามาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน

^{๒๙} อัง จตฺตก (ไทย) ๒๑/๓๑/๔๑.

๑.๒) สัปบุรุษสังเสวะ หมายถึง การคบคนดี การคบเพื่อนดี การคบสัตบุรุษที่เป็นคนรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล เปรียบดังสุภาชิตคำพังเพยที่ว่า *คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล* ทั้งนี้เพราะการมีสมาคมหรือคบกับเหล่าคนดีนั้นคนดีเหล่านั้นย่อมแนะนำซึ่งประโยชน์ และช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์และการพัฒนา

๑.๓) อุตตสัมมาปณิธิ หมายถึง การตั้งกาย วาจา และใจของตนไว้ในที่ชอบ หรือการประพฤติปฏิบัติตนให้สะอาด บริสุทธิ์ตามหลักแห่งศีลทั้ง ๕ ได้แก่ การไม่เบียดเบียน การไม่เบียดบัง การเคารพ ให้เกียรติ และไม่ก้าวล่วงความสัมพันธ์หรือประพฤติผิดในกาม รวมถึงการไม่พูดเท็จ การไม่พูดส่อเสียด การไม่พูดคำหยาบ การไม่พูดเพ้อเจ้อ นอกจากนั้นยังเป็นคนที่ไม่มีความคิดละโมภหรือเห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ของส่วนรวม การไม่คิดพยาบาทอาฆาตแค้นกัน การเห็นชอบประกอบด้วยธรรมและเป็นไปตามทำนองคลองธรรม หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการมุ่งหมายถึง การที่คนในสังคมต่างประกอบสัมมาชีพ หมั่นหาทรัพย์ การรักษาทรัพย์ การมีเพื่อที่ดี การเลี้ยงชีพพอเหมาะพอดีตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งมั่นอยู่ในประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ต่างคนต่างมีความสมบูรณ์ด้วยศรัทธา ความสมบูรณ์ด้วยศีล ความสมบูรณ์ด้วยจาคะ ความสมบูรณ์ด้วยปัญญา และหมั่นเข้าหาหรือสมาคมกับเหล่าสัตบุรุษ

๑.๔) ปุพเพกตปุณญตา หมายถึง การสั่งสมพัฒนาสังคมให้เจริญงอกงามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และพร้อมที่จะสืบทอดหรือส่งทอดไปยังอนาคต เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่สังคมและประชาชนทั้งในปัจจุบันและจะยังผลสืบเนื่องให้เกิดขึ้นในอนาคต ถือเป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรือง ความพร้อมสมบูรณ์ ความสงบและร่มเย็น หรือความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนให้เกิดขึ้นตลอดไป

๒) ทิฐฐธัมมิกัตถะ ๔ หมายถึง หลักแห่งการสร้างสรรค์พัฒนาประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นในกาลปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นมรดกตกทอดและส่งผลสืบเนื่องไปให้ลูกหลานในอนาคต ดังนี้

๒.๑) อุฏฐานสัมปทา หมายถึง การพัฒนาให้ถึงพร้อมด้วยความเพียรหรือความขยันหมั่นสร้างสรรค์ความเจริญให้เกิดขึ้นในชุมชนและท้องถิ่น มีจิตอาสา จิตสาธารณะที่จะพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และสังคมเพื่อให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

๒.๒) อารักขสัมปทา หมายถึง การร่วมแรงร่วมใจกันรักษามรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี อันดีงามในชุมชน สังคม และท้องถิ่นให้คงไว้ เพื่อความภาคภูมิใจของลูกหลานและร่วมกันสืบสานอนุรักษ์รักษาให้คงอยู่สืบไป

๒.๓) กัลยาณมิตรตา หมายถึง ความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกันของคนในสังคม ที่คอยร่วมสุขร่วมทุกข์ ช่วยกันติช่วยกันแนะ ช่วยกันส่งเสริม มีแต่ความรักสมัครสมานสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และสนับสนุนส่งเสริมกันในทางที่ดี ทางที่เจริญ

๒.๔) สมชีวิตา หมายถึง การพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และสังคมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีการสร้างสรรค์พัฒนาสังคมเป็นพื้นฐานของความพอดี พอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน และตั้งอยู่บนฐานของความรู้และคุณธรรม

๓) หลักไตรสิกขา หมายถึง การพัฒนาหรือการเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะเป็นการพัฒนาทั้งทางกาย จิตใจ และปัญญา ดังนั้นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ คือ เป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเพราะ ฉะนั้นวิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษาตามหลัก

ไตรสิกขาตั้งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่า “สมาธิที่มีศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่มีสมาธิอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่มีปัญญาอบรมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ” ความหลุดพ้นนี้ก็คือวิมุตติซึ่งเป็นบรมสันติ เมื่อคนเราบรรลุถึงวิมุตติแล้วถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เรียกว่า พระอเสขะ หมายถึงผู้จบการศึกษาสูงสุดในพระพุทธศาสนา^{๓๐}

๓.๑) การพัฒนาตามหลักศีลหรือศีลสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติ ความสำรวม ความระวัง^{๓๑}เป็นเกราะกั้นกิเลสทั้งหลายที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนและการเบียดเบียนกัน การรักษาศีลมีเป้าหมายหลัก ๒ ประการ คือ ชัดเกลากิเลสพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข และเพื่อเกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นและต่อสังคม^{๓๒} ในเรื่องนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แบ่งศีลออกเป็นหมวดใหญ่ๆ ๔ หมวด^{๓๓} คือ

(๑) การรักษาวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขสังวร) เมื่อคนอยู่ร่วมกันหรือทำงานทำกิจการร่วมกัน เป็นชุมชน เป็นหน่วยงาน เป็นองค์กร ตลอดจนเป็นประเทศชาติ จะต้องมียกกฎเกณฑ์กติกาตลอดจนกฎหมาย เพื่อจัดระเบียบระบบให้เกิดความเรียบร้อย ความประสานสอดคล้อง ความเกื้อหนุนต่อกันความร่วมมือรับผิดชอบและสามัคคี ที่จะเอื้อโอกาส หรือเป็นหลักประกันให้ชีวิตความเป็นอยู่ และกิจการต่างๆ ดำเนินไปด้วยดี สมตามวัตถุประสงค์แห่งชีวิตหรือกิจการของชุมชนนั้น เช่น โรงเรียนก็ต้องมีกฎกติกาที่เป็นวินัยแม่บทของตนเช่นเดียวกัน สำหรับสังคมคุณาศิล หรือสังคมแห่งมนุษยชาติทั้งหมด ก็คือ ศีล ๕

(๒) การรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) เรารับรู้สิ่งแวดล้อมโดยผ่านทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้ารับรู้ใช้หูตาไม่เป็น เช่น ดูไม่เป็น ฟังไม่เป็น แทนที่จะได้ประโยชน์ก็จะเกิดโทษ เช่นเกิดความลุ่มหลงมัวเมา ถูกหลอกหลวงและเสื่อมเสียสุขภาพเป็นต้น ตลอดจนนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อการแย่งชิงหรือทำลาย จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการใช้อินทรีย์ให้ดูฟัง เป็นต้นอย่างมีสติ เมื่อดูเป็น ฟังเป็นเช่น ดูทีวีเป็น ฟังวิทยุเป็น รู้จักใช้ตาหูแสวงหาความรู้เป็นต้น ก็จะได้ปัญญา ได้คุณภาพชีวิต และนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและทำการสร้างสรรค์

(๓) การพัฒนาสัมมาชีพและส่งเสริมให้ประชาชนฝึกฝนตนให้สามารถประกอบสัมมาชีพหรือการหาเลี้ยงชีวิตโดยทางสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัยหรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม เป็นอาชีพการงานที่ช่วยแก้ไขปัญหาหรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมทางใดทางหนึ่ง และเป็นอาชีพการงานที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีพมาด้วยเรี่ยวแรงกำลังกาย

^{๓๐} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทิศทางการศึกษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑-๔๒.

^{๓๑} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘.

^{๓๒} พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสฺสี), *เบญจศีลเบญจธรรม: อุดมชีวิตของมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒-๔๓.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: กรมการปกครอง, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

กำลังสติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถและฝีมือของตน และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญจัดเจน หรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป

(๔) การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปฏิเสวนา) พฤติกรรมของมนุษย์ในที่สุดก็มาลงที่การกิน ใช้เสพบริโภค ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาพฤติกรรมในการเสพบริโภค ก็จะก่อปัญหาอย่างมากทั้งแก่ชีวิต แก่สังคม และแก่โลก เพราะเขาจะกิน ใช้ บริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลาย รวมทั้งเทคโนโลยีด้วยโมหะ ก่อให้เกิดความลุ่มหลง มัวเมา ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ความเสื่อมเสียคุณภาพชีวิตการใช้จ่ายสิ้นเปลือง การขัดแย้งแย้งซึ่งเบียดเบียนกันในสังคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และการก่อกมลภาวะ เป็นต้น ฉะนั้นจึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการกิน ใช้ เสพบริโภค ให้เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากปัญญาที่รู้เข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของปัจจัย ๔ ตลอดจนเทคโนโลยีนั้น ๆ

อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาระบบของศีลเป็นการพัฒนาในขั้นศีล ได้แก่ การเว้นชู้ ประพฤติดี ปฏิบัติเพื่อความปกติสงบเรียบร้อยไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน ข้อปฏิบัติเหล่านี้เรียกว่า ศีลสิกขา แปลว่า สิ่งที่เราควรศึกษาอบรม เป็นขั้นศีล^{๓๔} เพราะสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือพฤติกรรมในระดับหยาบ ๆ ได้ แต่กระนั้น การพัฒนาศีลหรือการตั้งใจที่จะพยายามรักษาศีลนั้นจะต้องมีความตั้งใจเชื่อในองค์คุณของศีลว่าสามารถจะส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุขได้อย่างแท้จริง

๓.๒) การพัฒนาตามหลักสมาธิหรือหลักอภิจิตศึกษา ถือเป็นการฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมให้สูงขึ้น มุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำใจให้สงบแน่วแน่เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ^{๓๕} หลักการฝึกสมาธิให้มีคุณภาพนั้นคือการฝึกเรียนรู้ที่จะควบคุมใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เพื่อให้เกิดสติและรู้เท่าทันอยู่เสมอ^{๓๖} ฉะนั้นจิตที่เป็นสมาธิจึงเป็นการพัฒนาจิตในส่วนการกำจัดกิเลสอย่างกลาง เพื่อให้เห็นถึงวิธีการปฏิบัติสมาธิอย่างถูกต้องจึงกล่าวแนวความคิดการพัฒนาสมาธิตามแนวพระพุทธไว้ ๓ หลัก คือ ๑) สัมมวาายามะ ๒) สัมมาสติ และ ๓) สัมมาสมาธิ ซึ่งการพัฒนาตนหรือฝึกฝนตนเองให้มีความตั้งมั่นอย่างดีไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใด เป็นจิตที่มีภาวะความสงบเกิดขึ้น ปราศจากกิเลสรบกวน ไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ ปราศจากอคติ มีใจเป็นกลางและเป็นอารมณ์ที่ไม่ก่อให้เกิดอกุศลธรรมใด ๆ ถือว่าคุณลักษณะที่เอื้อต่อให้มนุษย์มีความรอบคอบ มีจิตตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบจากภายนอกซึ่งอาจจะทำให้จิตมีความเศร้าหมอง ชุ่นมัว และเดือดร้อนใจได้

๓.๓) การพัฒนาตามหลักปัญญาหรืออภิจิตศึกษา เป็นการพัฒนาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง รู้ชัด รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้เท่ารู้ทัน รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย^{๓๗} และเมื่อกล่าวถึงแหล่งกำเนิดแห่งปัญญาซึ่งปรากฏอยู่ในสังคีตสูตรมี ๓ ประการคือ ๑) สุตตามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จ

^{๓๔} บุญมี แท่นแก้ว, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๘.

^{๓๕} **ข.ป (ไทย)** ๓๐/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

^{๓๖} **ที.ป.า.(ไทย)** ๑๑/๓๐๗/๒๗๘.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒.

ด้วยการฟัง) ๒) จินตามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยการคิด) และ ๓) ภาวนามยปัญญา (ปัญญาสำเร็จด้วยการอบรม)^{๓๘} ดังนี้

๔) มรรควิธี หมายถึง หนทางถึงความดับทุกข์หรือทางในการลงมือปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ใน ๘ ประการหรือ ๘ แนวทาง^{๓๙} ถือเป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ทรงวางเป็นแนวทางการพัฒนาสร้างเสริมศักยภาพการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์และประเสริฐ เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า ทางสายกลาง นับเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายของการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ได้อย่างเหมาะสม ทั้งสามารถนำไปสู่การพัฒนาหมู่บ้าน ชุมชน หรือสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุขได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ประกอบด้วย

๔.๑) สัมมาทิฐิ (ปัญญาเห็นชอบ) หมายถึง การปฏิบัติอย่างเหมาะสมตามความเป็นจริงด้วยปัญญา ที่เกี่ยวกับมุมมองหรือทัศนคติในเชิงบวก ทั้งนี้เพราะชีวิตคนเราเมื่ออยู่ร่วมกันเป็นสังคมก็ต้องเผชิญกับอารมณ์ที่ขัดเคืองใจอยู่เป็นประจำ แต่เมื่อปรับใจให้ประกอบไปด้วยเมตตา พฤติกรรมของคนอื่นก็ไม่มีผลกระทบต่อเรามากนัก เพราะถึงแม้จะยังไม่เข้าใจรู้แจ้ง แต่ก็ทำให้รู้สึกตัว เมื่อรู้เท่าทันอารมณ์ตนเองก็มองคนอื่นหรือสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยจิตที่เมตตา เป็นเมตตาภาวนา เมื่อจิตไม่เบียดเบียน อารมณ์เบียดเบียนทางกายวาจาก็จะไม่มีหรือไม่เกิด ศีลก็จะสามารถด้วยการเริ่มต้นจากภายในจิต ถือเป็น การปรับเข็มทิศทางของจิตให้เข้าไปในทิศทางที่ถูกต้อง

๔.๒) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) หมายถึง การใช้สมองความคิดพิจารณาแต่ในทางกุศลหรือความดีงาม เป็นการตรึกตรองในทางที่เป็นกุศล เป็นความนึกคิดที่ดีงาม คือ ประกอบด้วยกุศลวิตก ๓ ประกอบด้วย การตรึกตรองออกจากกามด้วยความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดในการสนองความอยากของตน การตรึกตรองออกจากความพยาบาทด้วยความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองในแง่ร้าย และการตรึกตรองออกจากการเบียดเบียนด้วยความกรุณาไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำลาย ทั้งนี้การปฏิบัตินั้นต้องสอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เพราะเราปรารถนาดีอย่างเดียวไม่พอ ต้องมีปัญหาในการที่จะเอื้อเพื่อผู้อื่นด้วย

๔.๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) หมายถึง การพูดสุภาพ พูดในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงามตามหลักวจีสัจจรีต ๔ ประกอบด้วย การไม่พูดเท็จ การไม่พูดส่อเสียด การไม่พูดหยาบ การไม่พูดเพื่อเจ้า โดยจะต้องพยายามที่จะแสวงหาถ้อยคำหรือการสื่อสารที่เป็นกุศลและสร้างปัญญาให้กับคนอื่น ทั้งการพูด เขียนที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านสาระและความบันเทิงใจ ด้วยความพยายามที่จะให้การสื่อสารสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๔.๔) สัมมากัมมันตะ หมายถึง การประพฤติดีงามทางกายหรือการประพฤติที่จะก่อให้เกิดกายสุจริตทั้ง ๓ ด้าน ประกอบด้วย การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤตินิดในกาม การประครองตนไม่ให้เปลืองปลาท่าสิ่งที่เป็นกายทุจริต ฉะนั้นจะต้องพยายามกระทำหรือสร้างสรรค์ชีวิตให้เป็นไปเพื่อฝึกตนและสร้างบารมีธรรม และพยายามไม่ให้เกิดการประพฤติปฏิบัติของเราไปกระทบหรือเบียดเบียนผู้อื่น และจงควรทำสิ่งที่คิดว่าก่อให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด

๔.๕) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การทำมาหากินอย่างสุจริตชน ไม่คดโกง เอาเปรียบผู้อื่น เว้นมิฉฉาชีพ หันมาประกอบสัมมาชีพที่มีการเลี้ยงชีวิตที่เรียบง่าย เลี้ยงชีวิตด้วยเครื่อง

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๓๙} ม. อุ (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๔-๑๗๕.

อุปโลกน์บริโศกด้วยการพิจารณาอย่างมีสติ ไม่หลงเมาในสิ่งของหรือลาภ ยศ สรรเสริญ เพื่อให้การเลี้ยงชีพด้วยปัจจัย ๔ ไม่เป็นอันตรายต่อตนเอง ชุมชน หรือสังคม

๔.๖) สัมมาวายามะ หมายถึง ความอดุทธสาหะ พยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรมตามหลักสัมมัตตปธาน๔ ที่ประกอบด้วย การเพียรระงับยับยั้งบาปอกุศลกรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น การเพียรละหรือเพียรกำจัดบาปอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้ว การเพียรเจริญหรือเพียรทำกุศลกรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และการเพียรรักษากุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไป ในเรื่องนี้โดยปกติแล้วก็จะมีเมตตาภาวนาเป็นฐานสำหรับวางใจอยู่แล้ว ฉะนั้นจึงควรที่จะพยายามเพิ่มเมตตาและลดภาวะอารมณ์ที่เป็นพิษ โดยพยายามเจริญเมตตาภาวนาเพื่อลดละกิเลสและเพิ่มเหตุแห่งความดีงามให้กับชีวิตให้มากขึ้น

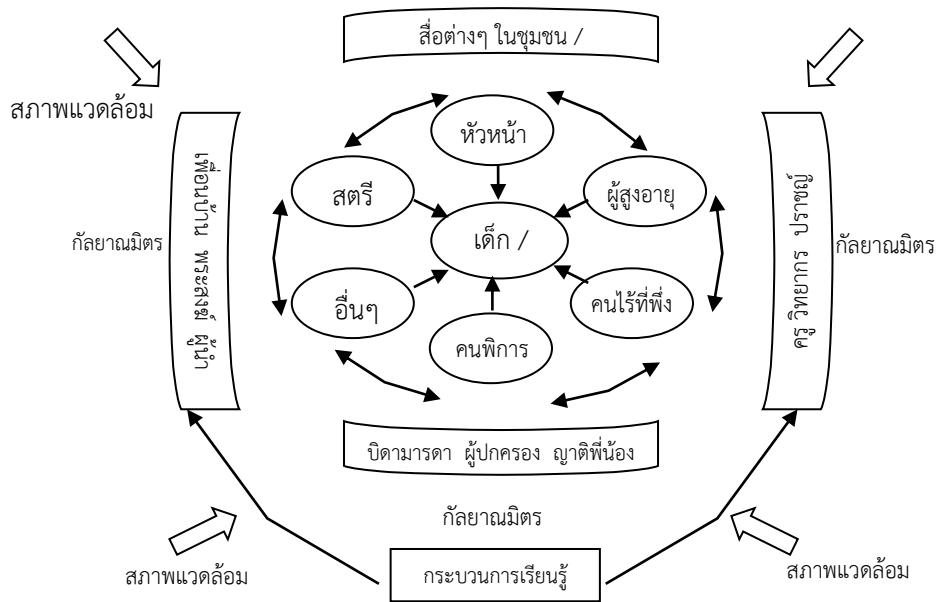
๔.๗) สัมมาสติ หมายถึง การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิตเลือนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ที่ประกอบด้วย การตั้งสติกำหนดพิจารณา กาย การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต และการตั้งสติพิจารณาธรรม โดยปกติแล้วฝึกตนด้วยการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว มีกายใจไปด้วยกันอย่างรู้เท่าทัน ฉะนั้นในการใช้ชีวิตประจำวันก็ควรที่จะมีการเจริญสติตนเองอยู่เสมอ โดยกำหนดรู้ในปัจจุบันขณะยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องใช้จิตพิจารณาให้เห็นปัจจุบัน ไม่หลงไปในอดีต ไม่ติดไปในอนาคต แม้บางครั้งจะอดไม่ได้แต่ก็ถือว่าได้ตามรู้เพราะไม่ได้ก่อกวนตัวเองอะไรมากาย ให้รู้สิ่งที่เป็นธรรมชาติรู้สึกอย่างไรก็วางใจรู้สึกตัวอย่างนั้นและปรับใจให้รู้สึกดีไปด้วย

๔.๘) สัมมาสมาธิ หมายถึง การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัดจากกิเลส นิเวศน์อยู่เป็นปกติ ตามหลักฌาน ๔ ที่ประกอบด้วย ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน แม้จะยกฌานมาประกอบแต่ก็เพื่อให้เห็นว่าทราบในหลักการดี แต่วิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้นมิได้มีองค์ฌานครบจนพบเห็นอะไรในฌาน เพียงแต่มีความมั่นใจและมุ่งมั่นในการที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นไปตามมรรค ๗ องค์ก่อนหน้าี้ โดยมีสัมมาสมาธิเป็นฐานที่มั่นของใจไม่ให้หวั่นไหวไปในสิ่งที่เข้ามาช่วยหรือล่อลวงให้ไขว้เขว การสวดมนต์ทำวัตรและปฏิบัติสมาธิก็ช่วยข่มได้ในบางครั้ง และเป็นเครื่องมือในการหลีกเลี่ยงอารมณ์อ่อนไหวนั้นได้ดีและการอ่านหนังสือก็ช่วยให้จดจ่อใจมีสมาธิไปกับเนื้อหา

สังคมไทยในปัจจุบันอยู่ในภาวะของการขาดความสมดุล หรือความพอดี ซึ่งสถานการณ์ด้านสังคมของประเทศไทยในปัจจุบัน มีข้อมูลหลายประการที่บ่งชี้ว่าสังคมไทยอยู่ในภาวะเจ็บป่วย (Social Illness) จำเป็นต้องได้รับการเยียวยา ฟื้นฟู พัฒนา และเตรียมการป้องกันในทุกระดับทั้งปัญหาเชิงโครงสร้าง ได้แก่ การที่สังคมไทยกำลังเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว ต่อไปผู้สูงอายุจะอยู่ในภาวะพึ่งพิงสูง เงินออมไม่เพียงพอต่อการยังชีพเมื่อชราภาพและยังมีภาวะโรค สังคมมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว อัตราการหย่าร้างเพิ่มขึ้น สตรีมีการทำงานนอกบ้านสูงขึ้น การเลี้ยงดูเด็กนอกครอบครัวเพิ่มขึ้น มีการย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่เพิ่มขึ้น นำไปสู่ความแออัด สภาพแวดล้อมเสื่อม สำหรับด้านการศึกษาและสุขภาพของประชากร พบว่า อัตราการเรียนต่อระดับมัธยมศึกษา มีเพียง ร้อยละ ๕๕.๔ และปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยมีเพียง ๑๕-๒๔ ปีเท่านั้น เมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ ประเทศไทยยังอยู่ในอันดับที่ต่ำกว่าในด้านสุขภาพพบว่าสังคมไทยมุ่งเป็นการรักษาพยาบาลมากกว่าการป้องกันโรค และการส่งเสริมสุขภาพ ปัญหาที่สั่งสม ได้แก่ ปัญหาเสพติด อาชญากรรม

ปัญหาสุรา บุหรี่ ซึ่งมีแนวโน้มว่าเด็กและเยาวชนมีการบริโภคเพิ่มขึ้น เด็กและเยาวชนยังมีพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศสูงขึ้น การมีประสบการณ์ทางเพศครั้งแรกอายุน้อยลงและมีค่านิยมใหม่ในการแลกเปลี่ยนคู่นอนในหมู่วัยรุ่น นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีความขัดแย้งทุกระดับทั้งปัจเจกและชุมชนนำไปสู่ความรุนแรงในสังคม รวมทั้งผลกระทบจากโลกาภิวัตน์เป็นตัวเร่งในการดูดซึมวัฒนธรรมตะวันตกและพฤติกรรมกรรมการบริโภค ซึมวัฒนธรรมต่างชาติโดยไม่รู้เท่าทัน ขาดภูมิคุ้มกันและปรับตัวไม่ได้ ความเสื่อมถอยทางจริยธรรม วัฒนธรรม และชาติจิตสำนึก สถาบันทางศาสนาขาดแคลนบุคลากรที่มีคุณภาพในการเผยแผ่ จูงใจ และมีพฤติกรรมบริโภคแบบเลียนแบบ วัตถุนิยม และเป็นเหยื่อการขายตรง ด้านเทคโนโลยีสื่อสารที่ทันสมัย เป็นตัวสื่อสร้างกระแสค่านิยมของวัยรุ่น การเพิ่มขึ้นของหนี้สินบัตรเครดิต และอาชญากรรมผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ การเคลื่อนย้ายคนโดยเสรี เป็นผลให้เกิดการแพร่ระบาดของโรคใหม่ ๆ โรคระบาดซ้ำ อาชญากรข้ามชาติ เครือข่ายข้ามชาติ และการค้ามนุษย์

สภาพปัญหาดังกล่าวนี้ไม่ได้ปรากฏเฉพาะในภาพรวมของประเทศเท่านั้น แต่ในพื้นที่ระดับตำบล หมู่บ้าน ก็มีแนวโน้มของปัญหาที่พบสูงขึ้นเรื่อย ๆ จึงเป็นสิ่งที่น่าพิจารณาว่าจะใช้กระบวนการพัฒนาสังคมในระดับพื้นที่อย่างไรเพื่อให้สังคมในระดับตำบล หมู่บ้าน ซึ่งเป็นรากแก้วของประเทศมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสต่าง ๆ จากภายนอกที่มาปะทะ มีความรู้และมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต จนพัฒนาไปเป็นสังคมอยู่เย็นเป็นสุขอย่างแท้จริง

สัมมาอาชีวะ/ สัมมาชีพ	สังฆะ ทมะ ขันติ จาคะ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	พรหมวิหาร ๔	การฝึกสติ - สมาธิ	อริยสัจ ๔	อภิธานิยธรรม ๗ ประการ
ฐานพุทธธรรม					

ภาพที่ ๒.๔ รูปแบบกระบวนการพัฒนาสังคมบนฐานพุทธธรรม^{๔๐}

หลักการและรูปแบบกระบวนการพัฒนาสังคมบนฐานพุทธธรรม

- ๑) กระบวนการพัฒนาสังคมสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขต้องขึ้นกับกระบวนการเรียนรู้บนฐานพุทธธรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยการหนุนเสริมของกัลยาณมิตรอย่างต่อเนื่อง ภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมและกายภาพที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้
- ๒) กัลยาณมิตรที่ใกล้ชิดโดยตรงกับกลุ่มเป้าหมาย คือ บุคคลที่สมควรส่งเสริมสนับสนุนให้เรียนรู้จนเกิดสัมมาทิฐิและสามารถนำไปถ่ายทอดแก่กลุ่มเป้าหมายได้
- ๓) เด็กและเยาวชนควรเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด เพราะเป็นรากฐานและอนาคตของสังคมไทยในทุกระดับ

ในส่วนของแนวทางการดำเนินงานการพัฒนาสังคมบนฐานพุทธธรรม

- ๑) กำหนดให้มีองค์กรขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมบนฐานพุทธธรรมในระดับตำบล ซึ่งเกิดจากการบูรณาการของทุกภาคส่วน องค์กรขับเคลื่อนอาจนำเสนอโดยกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ต่อคณะรัฐมนตรี ซึ่งมีกำหนดระยะเวลาการดำรงอยู่ขององค์กรที่ชัดเจน เช่น ๓ ปี หรือ ๕ ปี โดยมีบทบาทหน้าที่ดังนี้

๑.๑) เตรียความพร้อมของบุคลากรที่จะลงไปขับเคลื่อนในตำบล ทั้งด้านองค์ความรู้ คุณธรรม และจริยธรรม

๑.๒) เชื่อมประสานการทำงานระหว่างพหุภาคี การทำงานกับชุมชน/ท้องถิ่น และสถาบันศาสนา ตลอดจนร่วมมือกับสื่อท้องถิ่นและสื่อพื้นบ้าน

๑.๓) กำหนดกรอบกิจกรรมการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้บนฐานพุทธธรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

๑.๔) ระดมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน และทุนทางสังคมในพื้นที่ เพื่อขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

๑.๕) ทบทวนบทเรียนเพื่อปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมให้มีความเหมาะสมมากขึ้น

๑.๖) สรุบบทเรียน และจัดการความรู้ที่ได้จากการดำเนินงาน

๑.๗) ประเมินผลการพัฒนาจิตใจสู่สัมมาทิฐิของกลุ่มเป้าหมาย

๒) การกำหนดกรอบกิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้จนเกิดคุณธรรมประจำใจของกลุ่มเป้าหมาย การสร้างแบบจำลองกระบวนการพัฒนาสังคมสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขบนฐานพุทธธรรมมุ่งให้เด็กเยาวชน เป็นศูนย์กลางในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จนเกิดสัมมาทิฐิ เพราะเด็กเยาวชนเป็นรากฐานและอนาคตของสังคมไทยในทุกระดับ พร้อมให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้โดยตรงของกลุ่มเป้าหมาย กัลยาณมิตร และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งภายใต้

^{๔๐} วีระวุฒิ อรุณเวช, “สรุปผลการศึกษาเรื่องกระบวนการพัฒนาสังคมสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขในระดับพื้นที่บนฐานพุทธธรรม”, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://www.msociety.go.th/article_attach/๘๙๓๗/๑๑๑๐๖.doc>, ๑๓ กันยายน ๒๕๕๙.

แบบจำลองดังกล่าวได้กำหนดแนวทางการดำเนินงาน ให้มีองค์ขับเคลื่อนที่เกิดจากการบูรณาการทุกภาคส่วนในตำบล การกำหนดกรอบกิจกรรมตัวอย่างสำหรับกลุ่มเป้าหมาย และการติดตามประเมินผล

สังคมไทยมีพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตให้มีความร่มเย็นเป็นสุขมาแต่อดีต ที่สำคัญเป็นทุนทางสังคมที่ยิ่งใหญ่ที่มีอยู่แล้ว และสมควรที่จะมีการศึกษาแก่นคำสอนอย่างลึกซึ้งเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาสังคมในระดับพื้นที่ แม้ว่าจะเริ่มที่หน่วยเล็กๆ แต่เคลื่อนตัวพร้อมกันทั่วประเทศก็ย่อมเป็นพลังหนึ่งที่จะขับเคลื่อนสังคมไทยไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขอย่างแท้จริงดังนั้นประเทศไทยในยุคศตวรรษที่ ๒๑ จึงต้องเริ่มจากการพัฒนาคุณธรรมในเยาวชนอย่างเป็น ระบบโดยมี ๒ กุญแจสำคัญในการแก้ไขปัญหาได้แก่

๑) การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมเด็กไทยในปัจจุบันมีความเครียดเรื้อรังตั้งแต่อยู่ในครรภ์ มารดามาจนถึงในวัยเด็กเล็กถูกเลี้ยงดูอย่างขาดแคลนขาดอาหารขาดความรักความอบอุ่น โดยความไม่พร้อมเหล่านี้มีผลต่อสมองในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมซึ่งปัจจุบันเด็กไทยในกลุ่มด้อยโอกาสนี้มีประมาณ ๑ ใน ๓ ของเยาวชนทั่วประเทศจำนวน ๑๘ ล้านคน

๒) การสร้างแนวคิดคุณธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาผ่านการปฏิรูประบบการเรียนการสอนของไทยจากการเรียนจากเรียนเพื่อสอบเป็นเรียนเพื่อพัฒนารอบด้าน การเรียนเพื่อแข่งกับเพื่อนเป็นการเรียนร่วมมือกับเพื่อน การเรียนคนเดียวเป็นการเรียนเป็นทีม การเรียนแบบถ่ายทอดเป็นการเรียนสร้าง ความรู้จากการปฏิบัติเรียนแบบปฏิบัติได้เป็นปฏิบัติได้แล้วสามารถอธิบายได้ตลอดจนผู้สอนในศตวรรษที่ ๒๑ ต้องมีทักษะ Classroom Skills ต้องเปลี่ยนการจัดการกระบวนการเรียนรู้จากการเป็นผู้สอนเป็นผู้ฝึกกรรม ถึงพ่อแม่จะต้องเปลี่ยนตัวเองมาเป็นโค้ชประกอบไปด้วยมนุษย์มีจิตสำนึกที่จะใคร่ครวญและแสวงหารากเหง้าที่มาของปัญหาและความทุกข์และพิจารณาทางเลือกและหาคำตอบต่าง ๆ เพื่อจะได้ตัดสินใจกระทำหรือไม่ในการแสวงหาคำตอบแทนที่จะยอมจำนนต่อปัญหาหรือโชคชะตาโดยกระบวนการที่จะพัฒนาการคิดเป็นให้กับบุคคลซึ่งจะเป็นกระบวนการตัดและตัดสินใจแก้ไขปัญหาด้วยข้อมูล ๓ ประเภทได้แก่ข้อมูลตนเองข้อมูลสังคมสิ่งแวดล้อมและข้อมูลวิชาการมาประกอบการตัดสินใจกระบวนการคิดเป็นด้วยทักษะทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรมหรือ ๓Rs ประกอบด้วย การอ่าน (Reading) การเขียน(Writing) และการคิดคำนวณ (Arithmetic) และ ๔Cs ประกอบด้วย การคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) การสื่อสาร (Communication) การร่วมมือ (Collaboration) และความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) รวมถึงทักษะชีวิตและอาชีพ ทักษะด้านสารสนเทศสื่อและเทคโนโลยี ฉะนั้นการทำให้บุคคลได้เข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ว่าตนเองเป็นใครและอะไรคือสิ่งที่ตนเองต้องการรวมทั้งการเข้าใจสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่ตนเองดำรงชีวิตและสามารถนำข้อมูลวิชาการที่มีอยู่มาประกอบการคิดและตัดสินใจโดยวิเคราะห์วิจารณ์อย่างเป็นระบบภายใต้หลักการเหตุผลหลักคุณธรรมจริยธรรมซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติจนเกิดความพึงพอใจเป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมคิดเป็นเป็นคนดีคนเก่งและพบกับความสุขได้ในที่สุด

การพัฒนาสังคมด้วยพุทธบูรณาการจะทำให้ประชาชนมีระบบความสัมพันธ์มีการคิดวิเคราะห์แยกแยะได้ทุกประเด็น ด้วยการทำงานเป็นทีมร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อมุ่งสู่การเป็นองค์การวิถีพุทธ การแก่งแย่งเบียดเบียนทำร้ายทำลายซึ่งตีชิงเด่นกลั่นแกล้งกันเพื่อตำแหน่งอำนาจและเงินจะลดลงหรือหมดไป เนื่องจากเมื่อบุคคลมีความเชื่อความเข้าใจที่ถูกต้องตรงตามสัจธรรมด้วย

สัมมาทิฐิ ซึ่งจะมีความคิดที่จะลดความโลภความโกรธความแค้นลงโดยสัมมาสังกัปปะ และความเมตตากรุณาเมตตาจิตจะมีตามมา รวมถึงจะมุ่งช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อที่จะยกระดับจิตใจของตนให้สูงขึ้น แทนการมุ่งร้ายผู้อื่นที่ทำให้ระดับจิตใจของตนต่ำลง การยกระดับจิตใจของตนคือเป้าหมายแทนที่การแสวงหาเงินมาเพื่อบริโภคหรืออำนาจ การติดต่อสื่อสารเจรจากันของบุคคลากรจะเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ โดยสัมมาวาจาไม่มีพฤติกรรมการทำงานของผู้มีศีล โดยสัมมากรรมันตะและแน่นอนว่าทั้งปัจเจกบุคคลและ องค์การจะมีการทำมาหาเลี้ยงชีพการประกอบธุรกิจที่มีจริยธรรมรับผิดชอบต่อผู้บริโภคและสังคมโดยสัมมาอาชีวะและเมื่อองค์การมีแผนปฏิบัติการและนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จึงจึงมีการประเมินผลเป็นระยะติดตามความก้าวหน้าจัดอุปสรรคที่เกิดขึ้นมีกิจกรรมที่ปลูกเร้ากุศลอย่างสม่ำเสมอจากการเห็นความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพุทธบูรณาการองค์กรจึงนำแนวความคิดดังกล่าวไปปฏิบัติ ให้เกิดเป็นรูปธรรมการคาดหวังให้บุคลากรเปลี่ยนพฤติกรรมให้มีจริยธรรมศีลธรรมมากขึ้นโดยการพาไปนั่งสมาธิเป็นครั้งคราวหรือเชิญพระนักเทศน์มาเทศน์เป็นครั้งคราวเป็นความคาดหวังที่ไม่สมเหตุสมผลเป็นความคาดหวังที่ไม่ได้ใช้องค์ความรู้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กระแสหลักที่มีฐานคติจากพุทธศาสนา^{๔๑}

๒.๔ การพัฒนาสังคมภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ

สืบเนื่องจาก เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ได้กล่าวในเวทีจุดประกาย “สานพลังประชารัฐเพื่อเศรษฐกิจฐานราก” ที่ศูนย์ประชุมอิมแพคอารีนา เมืองทองธานีว่าจะเดินทางขับเคลื่อนประเทศชาติตามยุทธศาสตร์ประชารัฐแทนประชานิยม โดยยุทธศาสตร์ประชารัฐของรัฐบาลนี้ จะเป็นความร่วมมือกันในการสร้างสรรค์ สร้างพลังในการทาความดีเพื่อชาติ ไม่ใช่เพื่อตนเอง หรือ ข้าราชการ แต่เพื่อประชาชนทุกคน โดยคำมั่นสัญญาไม่ใช่นโยบายหาเสียง แต่ถือเป็นสัญญาที่สร้างขึ้นระหว่างรัฐกับประชาชน ที่ร่วมมือกันแก้ไขปัญหา รวมถึงแก้ไขข้อผิดพลาดที่ผ่านมาในอดีต ไม่ต้องการให้เกิดบุญคุณต่อใครแต่ต้องการทำเพื่อประเทศชาติและประชาชน ต่างจากประชานิยมที่เป็นเรื่องที่ประชาชนให้ความนิยมต่อภาครัฐ^{๔๒} ซึ่งจากคำกล่าวของนายกรัฐมนตรีข้างต้น ทำให้เกิดเป็นประเด็นที่ว่านโยบายประชารัฐดังกล่าว ถูกตีความว่าจะทดแทนหรือครอบคลุมความหมายประชานิยมได้อย่างไร ในทางความหมายทั้งประชานิยมและประชารัฐนั้นเป็นคนละประเภทกัน จึงเปรียบเทียบกันแบบตรงๆ ไม่ได้ โดยที่อย่างแรก เป็นนโยบายทางการเมืองประเภทหนึ่ง ขณะที่อันหลังเป็นแนวทางหรือกระบวนการวิธีในการทำงาน พัฒนาในรูปแบบหนึ่ง^{๔๓} นโยบายประชานิยมนั้นนับว่าเป็นคำที่คุ้นเคยกันดี เนื่องจากเป็นนโยบายที่ถูกนำมาใช้แทบทุกรัฐบาลที่ผ่านๆ มา เพื่อการยกระดับมาตรฐานชีวิตประชาชนซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ดี แต่ปัจจุบันมักถูกตีความ

^{๔๑} พระเทพสิงหราชจารย์ (โสภณโสภโณ/ยอดคำปา), “การบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างทรัพยากรมนุษย์ในศตวรรษที่๒๑”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่๖ (ฉบับพิเศษ, ๒๕๖๐): ๕๒๓-๕๒๕.

^{๔๒} มন্ত্রী ศรไพศาล, “ประชารัฐ เพื่อราษฎร์ และเพื่อรัฐ”, หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ, ฉบับวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๓} พลเดช ปิ่นประทีป, “วิเคราะห์ความต่าง ประชารัฐ-ประชานิยม”, หนังสือพิมพ์คมชัดลึก, ฉบับวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ในทางลบเพราะปัญหาหลักอยู่ที่ทางปฏิบัติที่มักบงกชด้วยการแจกเงินเพื่อแลกกับความนิยม คะแนนเสียง ความพอใจ และสร้างทัศนคติให้ประชาชนเป็นผู้รอรับความช่วยเหลือเพียงอย่างเดียว ประชาชนมีฐานะเป็นเพียงผู้ถูกอุปถัมภ์ของผู้ปกครอง ไม่ใช่พลเมือง ซึ่งหากนำมาใช้อย่างไร้จิดสำนึกและขาดความรับผิดชอบนั้นอาจนำมาซึ่งความเสียหายต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ^{๔๔} อย่างไรก็ตามสถาบันพระปกเกล้าได้ให้ความหมายของ “นโยบายประชานิยม” จากการทบทวนแนวคิดที่มาของ ศ.ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์ โดยจำแนกออกเป็น ๕ ความหมายด้วยกัน ได้แก่

๑) ประชานิยมในรัสเซียและอเมริกาเป็นประชานิยมในความหมายดั้งเดิม ที่เกิดขึ้นในรัสเซียและอเมริกาในปลายศตวรรษที่ ๑๙ โดยมีนัยว่าหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เห็นว่าประชาชนสำคัญที่สุด โดยทั้งสองประเทศต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมเพื่อชาวนาซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่

๒) ประชานิยมในลาตินอเมริกาเป็นขบวนการประชานิยมที่เริ่มต้นขึ้นในอาร์เจนตินาตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๒๐ โดยเป็นขบวนการที่มีผู้นำสูงสุด คือ ฮวนเปรองที่มีความโดดเด่น มีเสน่ห์ มีบารมีเป็นที่จับตาจับใจประชาชน และมีนโยบายสงเคราะห์คนยากจนเพื่อใช้เป็นฐานเสียงและฐานนโยบายทางการเมือง มุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างผู้นำกับประชาชน

๓) ประชานิยมในประเทศตะวันตก คือการเมืองที่มีนโยบายพรรคการเมืองบางพรรคได้รับความสนับสนุนจากสามัญชนที่ชื่นชอบหรือมีอุดมการณ์ตรงกัน

๔) ประชานิยมในฐานะแนวทางการพัฒนา ใช้เรียกแนวคิดการพัฒนาที่เน้นชนบท เน้นภาคเกษตร เน้นการพัฒนาไร่ นาขนาดเล็ก ขนาดกลางของเกษตรกรอิสระ หรือสหกรณ์ที่ชาวไร่ชาวนา มารวมกันเป็นทางเลือกของการพัฒนาที่ไม่เน้นการพัฒนาให้เป็นเมืองแบบตะวันตกนั่นเอง

๕) ประชานิยมที่หมายถึงการให้ความสำคัญหรือให้คุณค่าแก่ประชาชน โดยเฉพาะคนทั่วไปหรือชนชั้นล่าง การเมืองที่เห็นความสำคัญของประชาชนทั่วไปจึงมักเป็นประชานิยมเสมอ

ขณะที่คำว่า “ประชารัฐ” นั้นมาจากท่อนแรกของเพลงชาติไทย ซึ่งมีใจความว่า “ประเทศไทยรวมเลือดเนื้อชาติเชื้อไทย เป็นประชารัฐ ไผทของไทยทุกส่วน อยู่ดำรงคงไว้ได้ทั้งมวล ด้วยไทยล้วนหมาย รักสามัคคี...” ดังนั้น “ประชารัฐ” จึงเป็นแนวทางในการสามัคคีรวมพลังของผู้คนในสังคมไทย โดยไม่แยกฝักแยกฝ่ายและไม่กั้นใครออกไป (Inclusive) อีกทั้งยังเป็นทั้งสำนึกและหน้าที่ที่พี่น้องคนไทยทุกคนจะต้องร่วมมือกันในการปกป้องแผ่นดินแม่จากภัยอันตรายทั้งปวง และร่วมกันพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ ให้เจริญก้าวหน้ามั่นคงและยั่งยืน ทั้งนี้ “ประชารัฐ” ตามความหมายอย่างแคบในทางวิชาการ หมายถึง การที่ประชาชนและรัฐร่วมมือกันในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม สอดคล้องกับการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ “สานพลังประชารัฐเพื่อเศรษฐกิจฐานราก” ของรัฐบาลชุดปัจจุบัน ดังนั้นคำว่า “ประชารัฐ” ตามที่ท่านนายกรัฐมนตรีได้กล่าวไว้ก็น่าจะหมายถึง ความร่วมมือร่วมใจของรัฐและประชาสังคมเพื่อร่วมแก้ปัญหาเศรษฐกิจและขับเคลื่อนการพัฒนา^{๔๕} ดังนั้นจึงเป็นที่มาของแนวคิดที่เรียกว่า ยุทธศาสตร์ประชารัฐในรัฐบาล พลเอก ประยุทธ์

^{๔๔} อนุสรณ์ ธรรมใจ, “ประชารัฐประชานิยมและรัฐสวัสดิการ”, หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, ฉบับวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๔๕} รติมา คชนันท์, วิเคราะห์ จุดต่าง ประชารัฐ-ประชานิยม, เข้าถึงได้จาก <http://library2.parliament.go.th/ebook/content-issue/2558/hi2558-098.pdf>.

จันทร์โอชาที่มีความเชื่อว่า ประชากรรัฐนั้นมีกลไกมีกระบวนการที่แตกต่างจากประชานิยม นับว่าเป็น ยุทธศาสตร์ในการวางเศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นทางการ ซึ่งจะเป็นการรวมพลังทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะ อยู่ในภาคประชาชน ภาคธุรกิจ หรือภาครัฐ ทุกคนก็คือประชาชนของชาติ โดยรัฐบาลจะเป็นผู้อำนวยความสะดวก สนับสนุน เปิดช่องทางให้เอกชน ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตามกระบวนการ ประชาธิปไตย ทำให้การบริหารงานต่างๆ ไม่สร้างความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างประชาชนกับรัฐบาล มี การทำงานพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ การสร้างเครือข่ายประชารัฐในทุกด้าน ซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญที่ เชื่อมโยงและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เป็นแนวทางการบริหารราชการแผ่นดินยุค ปัจจุบัน

ขณะที่คำว่า “ประชารัฐ” ถือเป็นแนวคิดของการทำงานที่เน้นภาคีเครือข่าย (Network) ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกันของกลุ่มคนหรือกลุ่มองค์กรที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันมาทำการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารหรือดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันด้วยความสมัครใจ^{๔๖} ซึ่งการทำงานภายใต้ภาคี เครือข่ายนั้น จะมีการนำจุดแข็งของแต่ละบุคคลหรือแต่ละฝ่ายมาแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน นำไปสู่การมีส่วนร่วม และกระบวนการกลุ่มที่นำไปสู่การสร้างจุดมุ่งหมายหลักของภาคีเครือข่ายนั้นๆ ถือเป็นความร่วมมือกันของกลุ่มคนหรือองค์กรที่ต้องการทำงานร่วมกันในระยะยาว โดยมีการสร้าง เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ^{๔๗} อีกทั้งยังเป็นรูปแบบทาง สังคมรูปแบบหนึ่งที่เปิดโอกาสให้คนหรือองค์กรได้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ทำการแลกเปลี่ยน ความรู้และข้อมูลต่างๆ เพื่อการทำงานร่วมกัน ซึ่งเครือข่ายประกอบไปด้วยองค์กรจำนวนหนึ่งที่มี อาณาเขตไม่แน่นอน แต่องค์กรหรือบุคคลที่สังกัดอยู่ในเครือข่ายมีความเท่าเทียมกันเสมอ^{๔๘} ในขณะที่ พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน) ได้อธิบายความหมายของเครือข่าย ไว้ ๓ มิติ^{๔๙} คือ

มิติที่ ๑ เครือข่ายนัยคุณค่าแห่งความสัมพันธ์เป็นมิติที่กล่าวถึงความสัมพันธ์และการ เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มคนหรือชุมชน ทำการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จน สามารถเป็นปีกแผ่น มีอำนาจในการต่อรอง และสร้างความสัมพันธ์ไปสู่เครือข่ายอื่นๆ

มิติที่ ๒ เครือข่ายนัยการประสานความร่วมมือ เป็นมิติที่กล่าวถึงการประสานความ ร่วมมือกัน เปิดรับข้อมูลของฝ่ายต่างๆ ที่มาเข้าร่วมในเครือข่าย เพื่อทำการสร้างข้อตกลงร่วมกันใน การดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้

มิติที่ ๓ เครือข่ายนัยภารกิจและกระบวนการเป็นมิติที่กล่าวถึงภารกิจและ กระบวนการการทำงานของแต่ละฝ่าย ที่อำนวยความสะดวกให้แก่เครือข่ายได้ทำงานอย่างต่อเนื่อง

^{๔๖} ธนา ประมุขกุล, “เครือข่าย”, วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม, ปีที่ ๒๔ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๔).

^{๔๗} นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร, การพัฒนาองค์กรชุมชนบท, (กรุงเทพมหานคร: สถาบัน พัฒนาการองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), ๒๕๔๖), หน้า ๗๓-๗๕.

^{๔๘} นฤมล นิราทร, “การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ”, โครงการวิจัย ระหว่างประเทศว่าด้วยการจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก, (กรุงเทพมหานคร: องค์การแรงงานระหว่างประเทศ, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^{๔๙} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอูน), เครือข่าย: ธรรมชาติความรู้และการจัดการ, (กรุงเทพฯ มหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส), ๒๕๔๗), หน้า ๓๙-๔๐.

ซึ่งเป็นกรกล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูล กระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มในการระดมทรัพยากรในการสร้างพลังหรืออำนาจในการต่อรองให้ได้มากที่สุด กระบวนการเหล่านี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายของเครือข่าย

สำหรับการสร้างเครือข่ายการพัฒนาประเทศตามแนวประชารัฐนั้นจะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มย่อยภายในภาคีเครือข่าย เป็นการแลกเปลี่ยนทั้งข้อมูลความรู้ทักษะการทำงาน และประสบการณ์ระหว่างกัน ช่วยเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหา เพราะปัญหาและประสบการณ์ของแต่ละกลุ่มย่อยนั้น อาจมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างคละกันไป เพื่อมาช่วยกันคิดแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยให้แต่ละกลุ่มย่อยได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาของกลุ่มตน เพื่อเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการแก้ไขให้แก่อีกกลุ่มย่อยหนึ่งในการแก้ไขปัญหาเฉพาะกลุ่มย่อยได้ เกิดการพึ่งพาตนเอง เมื่อแต่ละกลุ่มย่อยได้แก้ไขปัญหาของตนเองได้ ก็จะส่งผลให้สมาชิกและภาคีเครือข่ายสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทั้งในเรื่องของทุน ทรัพยากร แนวทางการจัดการปัญหา และความรู้ที่สร้างประโยชน์แก่ภาคีเครือข่าย เกิดการจัดการทรัพยากรภายในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพราะการรวมตัวกันเป็นภาคีเครือข่ายก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกันของสมาชิกกลุ่มย่อย ลดการทำงานที่ซ้ำซ้อน หรืออาจมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากรภายในท้องถิ่นระหว่างกัน เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและสร้างความยั่งยืนให้แก่ท้องถิ่นได้อีกด้วย ก่อให้เกิดพลังอำนาจในการต่อรอง การดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของภาคีเครือข่ายย่อมมีพลังอำนาจมากกว่าการดำเนินกิจกรรมเพียงกลุ่มย่อยเพียงกลุ่มเดียว และนำไปสู่ การสร้างความสามัคคี ให้แก่สมาชิกในภาคีเครือข่ายมากขึ้น

การสร้างภาคีเครือข่ายจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการแก้ไขปัญหาที่มีความซ้ำซ้อนกันได้ง่ายขึ้น พร้อมทั้งยังสร้างโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของแต่ละกลุ่มย่อยภายในภาคีเครือข่าย สร้างอำนาจในการต่อรองและร่วมกันประสานประโยชน์ของสมาชิกกลุ่มย่อยภายในภาคีเครือข่ายอย่างเท่าเทียมกันได้ ถือเป็นประสานความร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรที่มีกิจกรรมหรือเป้าหมายที่มีความใกล้เคียงกันมาจับมือสัมพันธ์กัน เพื่อสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไข โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมเพื่อระดมทรัพยากรในการสร้างพลังอำนาจในการต่อรองของภาคีเครือข่ายให้เพิ่มมากขึ้น เป็นไปตามเป้าหมายของภาคีเครือข่าย

๒.๕ บริบทเรื่องที่วิจัย

ที่ผ่านมาคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ได้มีการสนับสนุนส่งเสริมให้วัดต่าง ๆ ที่อยู่ในความดูแลกว่า ๘๐๐ วัดได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาในทุกมิติ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อนพัฒนาที่เป็นไปตามหลักบวร รวมถึงเพื่อสานต่อวิสัยทัศน์ พันธกิจ หรือนโยบายของมหาเถรสมาคม คณะสงฆ์หนเหนือ และคณะสงฆ์ภาค ๔ ทำให้แต่ละและปีมีวัดที่มีการพัฒนาเพื่อยกระดับในมิติต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความเป็นบริบททางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทำให้มีวัดที่ได้รับการคัดเลือกเป็นอุทยานการศึกษาในวัด วัดพัฒนาตัวอย่าง และวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นมีอุทยานการศึกษาในวัดในจังหวัดนครสวรรค์ ณ ปัจจุบัน จำนวน ๗ วัด วัดพัฒนาตัวอย่าง จำนวน ๙ วัด และวัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น จำนวน ๑๖ วัด ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ รายชื่ออุทยานการศึกษาในวัดในจังหวัดนครสวรรค์

ที่	ชื่อวัด	ที่ตั้งวัด			ปีที่ได้รับอุทยานการศึกษาในวัด
		หมู่	ตำบล	อำเภอ	
๑	อินทาราม	๒	พยุหะ	พยุหะคีรี	๒๕๔๙
๒	วัดทับกฤชกลาง	๓	ทับกฤช	ชุมแสง	๒๕๕๙
๓	วัดโกรกพระใต้	๔	โกรกพระ	โกรกพระ	๒๕๕๙
๔	วัดประชาสรรค์	๒	สุขสำราญ	ตากฟ้า	๒๕๕๙
๕	วัดคลองกลาง	๓	บึงเสนาท	เมืองฯ	๒๕๖๐
๖	วัดหัวดงเหนือ		หัวดง	เก้าเหลียว	๒๕๖๑
๗	วัดพระพุทธรบาท		สำโรงชัย	ไพศาล	๒๕๖๑

ตารางที่ ๒.๒ รายชื่อวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครสวรรค์

ที่	ชื่อวัด	ที่ตั้งวัด			ปีที่ได้รับอุทยานการศึกษาในวัด	ปีที่ได้รับวัดพัฒนาตัวอย่าง
		หมู่	ตำบล	อำเภอ		
๑	ท่าพระเจริญพรต		บ้านมะเกลือ	เมืองฯ	๒๕๔๘	๒๕๕๑
๒	สัมเลี้ยว	๒	ท่าจิว	บรรพตพิสัย	-	๒๕๑๓ - ๒๕๑๗
๓	บางแก้ว	๒	บางแก้ว	บรรพตพิสัย	-	๒๕๑๔ - ๒๕๑๗
๔	เขาหน่อ	๒	บ้านแดน	บรรพตพิสัย	๒๕๓๘	๒๕๕๙
๕	ตาคลี	๒	ตาคลี	ตาคลี	-	๒๕๓๗
๖	หัวถนนเหนือ	๑	หัวถนน	ท่าตะโก	-	๒๕๑๙ - ๒๕๒๐
๗	โคกเตื่อ	๕	โคกเตื่อ	ไพศาล	-	๒๕๓๙
๘	แสงสวรรค์		พิบูล	ชุมแสง	-	๒๕๓๘
๙	ประชาสรรค์		สุขสำราญ	ตากฟ้า	๒๕๕๙	๒๕๖๑

ตารางที่ ๒.๓ รายชื่อวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่นในจังหวัดนครสวรรค์

ที่	ชื่อวัด	ที่ตั้งวัด			ปีที่ได้รับอุทยานการศึกษาในวัด	ปีที่ได้รับวัดพัฒนาตัวอย่าง	ปีที่ได้รับวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่น
		หมู่	ตำบล	อำเภอ			
๑	วรนาถบรรพต		ปากน้ำโพ	เมืองฯ	-	๒๕๐๙ - ๒๕๑๑	๒๕๑๓
๒	คีรีวงศ์	๑๐	ปากน้ำโพ	เมืองฯ	-	๒๕๓๔	๒๕๓๕
๓	ไทรเหนือ	๑๒	วัดไทร	เมืองฯ	-	๒๕๓๖	๒๕๖๑
๔	บ้านแก่ง	๔	บ้านแก่ง	เมืองฯ	๒๕๔๔	๒๕๕๐	๒๕๕๙
๕	บางมะฝ่อ	๒	บางมะฝ่อ	โกรกพระ	-	๒๕๑๖ - ๒๕๑๙	๒๕๔๐
๖	หนองกลับ	๓	หนองกลับ	หนองบัว	๒๕๔๑	๒๕๒๓ - ๒๕๒๔	๒๕๒๘
๗	เก้าเหลียว	๑	เก้าเหลียว	เก้าเหลียว	๒๕๔๒	๒๕๓๐	๒๕๓๒
๘	วัดจันเสน		จันเสน	ตาคลี	๒๕๕๐	๒๕๕๐	๒๕๕๙
๙	วาปีรัตนาราม		หนองโพ	ตาคลี	๒๕๔๕	๒๕๔๗	๒๕๔๙
๑๐	หนองโพ	๑	หนองโพ	ตาคลี	-	๒๕๑๕ - ๒๕๑๘	๒๕๕๙
๑๑	เขาแก้ว	๔	พยุหะ	พยุหะคีรี	-	๒๕๑๑ - ๒๕๑๔	๒๕๓๔

๑๒	เขาทอง	๔	เขาทอง	พยุหะคีรี	-	๒๕๔๒	๒๕๔๘
๑๓	ดอนไม้	๙	สระแก้ว	ลาดยาว	๒๕๓๙	๒๕๒๙	๒๕๓๓
๑๔	ตากฟ้า	๑	ตากฟ้า	ตากฟ้า	-	๒๕๒๐ - ๒๕๒๑	๒๕๓๘
๑๕	วังน้ำขาว	๑	เขาชนกัน	แม่वंก	-	๒๕๔๐	๒๕๖๐
๑๖	เกษไชโยเหนือ		เกษไชโย	ชุมแสง	๒๕๕๕	๒๕๕๘	๒๕๖๐

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นการนำเอาผลงานของผู้อื่นที่พิจารณาว่าเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสำคัญพร้อมทำการทบทวนว่ามีใครทำการวิจัยเรื่องที่ใกล้เคียงที่ผู้วิจัยทำการวิจัยหรือไม่ และได้ผลการวิจัยเป็นอย่างไร เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับงานที่วิจัยที่ทำเพื่อให้สามารถอธิบายงานวิจัยที่ทำได้อย่างเหมาะสมกับงานของผู้วิจัย พบว่า

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร^{๕๐} ได้ศึกษาวิจัย “รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา” พบว่า

๑. ด้านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมโดยการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์ พบว่า คณะสงฆ์ได้มุ่งเน้นการประยุกต์ใช้หลักธรรม เพื่อส่งเสริมบทบาทหน้าที่และการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๖ ประการ คือ การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ และการสาธารณูปการสงเคราะห์

๒. ด้านการบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า แนวคิดและวิธีการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมเชิงพุทธ สามารถนำไปสู่การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม ด้านพฤติกรรมสุขภาวะเชิงสร้างสรรค์ การพัฒนาจิตใจ ปัญญา และการสร้างพลังทางสังคมได้ ๓) ด้านการพัฒนา รูปแบบของคณะสงฆ์ในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคม พบว่า รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา สามารถพัฒนาบุคคลและสังคมตามหลัก “ภาวนา ๔” คือ ประการที่หนึ่ง ภาวนา มุ่งเน้นการพัฒนาการฝึกอบรมกายให้รู้จักเป็นระบบ ระเบียบ และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตนเอง รวมทั้งเข้าใจระบบความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้เกิดความยั่งยืน

พระณรงค์เดช อธิมุตโต (เดชาดิลก)^{๕๑} ได้ศึกษาวิจัย “รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถิปุทธ” พบว่า

^{๕๐} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, “รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา”, Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๘):๙๕๘.

๑. สภาพปัจจุบันของโรงเรียนวิถีพุทธและศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ๑) โรงเรียนวิถีพุทธปัจจุบันดำเนินการโดยส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม สถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับสำนักพัฒนานวัตกรรมการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีโรงเรียนวิถีพุทธอยู่ ๓ ระดับ คือ โรงเรียนวิถีพุทธทั่วไป, โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ, และโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน ดำเนินกิจกรรมภายในโรงเรียนตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ มี ๕ ด้าน คือ ด้านกายภาพ, ด้านการเรียนการสอน, ด้านพฤติกรรมครูและนักเรียน, ด้านส่งเสริมวิถีพุทธและด้านกิจกรรมประจำวันพระ ส่วนศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธปัจจุบัน อยู่ในขั้นตอนการวิจัย จะนำเสนอต่อไป ๒) สภาพปัญหาของการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธและศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ สรุปได้ว่า สภาพปัญหาในโรงเรียนวิถีพุทธมี ๘ ด้าน คือ ๑) ด้านการบริหาร ๒) ด้านนักเรียน ๓) ด้านครู ๔) ด้านผู้บริหารโรงเรียน ๕) ด้านผู้ปกครอง ๖) ด้านอาคารสถานที่ ๗) ด้านการจัดการกิจกรรม ๘) ด้านเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. ผลการพัฒนาแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ได้ตั้งรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วนคือ คือ ส่วนนำ, กระบวนการ, และการนำไปใช้ มีรายละเอียด อธิบายได้ดังนี้ ๑) ส่วนนำ ประกอบด้วย หลักการ, วัตถุประสงค์, สภาพแวดล้อม, ตัวชี้วัดศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ๒) กระบวนการ ประกอบด้วย ๑) องค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ, การดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ, การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ, กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ๓) การนำรูปแบบไปใช้ ประกอบด้วย การเตรียมการดำเนินงาน, การนำไปใช้, การติดตามและประเมินผล

๓. ผลการนำเสนอรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธจากวิเคราะห์ค่าความเหมาะสมโดยภาพรวม มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในแต่ละหัวข้อ พบว่า ส่วนกระบวนการ องค์ประกอบด้านอาคารสถานที่ มีความเหมาะสมมากที่สุด รองลงมา ส่วนการนำรูปแบบไปใช้ ส่วนกระบวนการด้านกิจกรรม มีความเหมาะสมเป็นลำดับที่ ๓

สุวิมล วรวิทย์พินิต และคณะ^{๕๑} ได้ศึกษาวิจัย “การพัฒนาแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ วิถีเมืองเพชรตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” พบว่า

๑. ศูนย์การเรียนรู้เมืองเพชร ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่อยู่ท่ามกลางหุบเขา และติดทะเล ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตรและปศุสัตว์ และมีการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสนใจที่จะรู้แสวงหาความรู้ใหม่เสมอ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแบบวิถีเมืองเพชรของจังหวัดเพชรบุรี ยังมีบทบาทในการให้ความรู้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรในพื้นที่และนอกพื้นที่

^{๕๑} พระณรงค์เดช อธิมุตโต (เดชาติลก), “รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ”, **ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐).

^{๕๒} สุวิมล วรวิทย์พินิตและคณะ, “การพัฒนาแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ วิถีเมืองเพชรตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”, **วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn Universityฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐): ๑๖๕๗-๑๖๗๔.

๒. รูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชร ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พัฒนาขึ้น คือ “PETCH Model” มี ๕ องค์ประกอบย่อย ได้แก่ Participation (การมีส่วนร่วม) Evolution enough (ความพอเพียง) Technology (การนำเอาเทคโนโลยีและหลักวิทยาศาสตร์มาปฏิบัติ) Community (ชุมชน) และ Harmony (ความกลมกลืน)

๓. ผลการทดลองใช้รูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชร ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่ารูปแบบการพัฒนาจะต้องดำเนินควบคู่ไปกับ ภูมิปัญญาเป็นความรู้ดั้งเดิมอันประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กับการทำมาหาเลี้ยงชีพ

๔. การประเมินและปรับปรุงรูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชร ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าภาพรวมอยู่ระดับมาก

พระครูสังฆรักษ์วุฒิพงษ์ วุฑฒิวโส และคณะ^{๔๓} ได้ศึกษาวิจัย “การพัฒนาวัดในประเทศไทยเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอาเซียน” พบว่า

๑. วัดที่มีการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธจะนำเสนอเนื้อหาให้นักท่องเที่ยวที่ประกอบด้วย ศิลปะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ประเพณี ความเชื่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ โดยพัฒนาแหล่งเรียนรู้บนพื้นฐานที่ต้องการให้นักท่องเที่ยวเกิดกระบวนการเรียนรู้ คือ เกิดจากการรับรู้ และการคิด, เกิดจากการปฏิบัติ, การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข และเรียนรู้ให้เข้าถึง เพื่อรู้จักตนเองอย่างแท้จริง

๒. วัดแต่ละวัดจะมีการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในลักษณะที่คล้ายๆ กันคือ เรื่องห้องน้ำ ที่พัก อาหาร ลานจอดรถ ฯลฯ

๓. การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ของวัด ชุมชน ภาครัฐ และเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในด้านต่างๆ น้อยมาก อีกทั้งวัดยังขาดบุคลากรที่ชำนาญด้านภาษา และงบประมาณยังคงเป็นข้อจำกัดประการสำคัญในการพัฒนาวัด

จากผลการวิจัย สามารถสรุปแนวทางการพัฒนาวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอาเซียน มีองค์ประกอบหลัก คือ กระบวนการบริหารจัดการ, เหมาะสมกาลเทศะ, แหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวอาเซียน

พระครูปลัดสราวุธฐิตปถุญญ และคณะ^{๔๔} ได้ศึกษาวิจัย “การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี” พบว่า

๑. องค์ประกอบในการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า มี ๖ องค์ประกอบ คือ (๑) เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนซึ่งสนับสนุนการศึกษาตลอดชีวิตของบุคคลในชุมชน โดยการจัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของประชาชน (๒) มีกิจกรรม

^{๔๓} พระครูสังฆรักษ์วุฒิพงษ์ วุฑฒิวโส และคณะ, “การพัฒนาวัดในประเทศไทยเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอาเซียน”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๖๑): ๑๕๙๔-๑๖๐๖.

^{๔๔} พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปถุญญ และคณะ, “การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี”, วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ) (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๕๐๕-๕๒๒.

ที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา โดยการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความเดือดร้อนโดยการเรียนรู้และร่วมกันแสวงหาคำตอบของปัญหาที่เกิดขึ้น (๓) มีการให้บริการที่ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้สารสนเทศให้แก่ประชาชน โดยการจัดกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมและพัฒนาการสารสนเทศให้แก่ประชาชนที่มารับบริการ (๔) เป็นแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปจารีตประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนโดยการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น (๕) เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์ โดยปรับภูมิทัศน์ให้สบายยะ (๖) เป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริงโดยจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ส่งเสริมเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริงโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัล โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ารับบริการสืบค้นสารสนเทศโดยผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

๒. สภาพทั่วไปในการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี พบว่า ในการบริหารจัดการวัด เจ้าอาวาสถือว่ามียุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาวัด จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนั้นงานด้านต่างๆ ของคณะสงฆ์ประกอบด้วย งานด้านการปกครอง งานด้านการศึกษา ศึกษา งานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา งานด้านการสาธารณูปการ งานด้านการศึกษาสงเคราะห์ และงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น เป็นงานที่เจ้าอาวาสทุกรูปจะต้องปฏิบัติ หรือส่งเสริมงานทุกด้านให้ประสบผลสำเร็จมีผลงานเป็นที่ประจักษ์สู่สาธารณชน ผลที่ได้จากการพัฒนาดังกล่าวก็จะเกิดประโยชน์ทั้งคณะสงฆ์ และประชาชนในชุมชนอย่างแท้จริง

๓. รูปแบบการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรี ประกอบด้วย ๖ รูปแบบ คือ รูปแบบที่ ๑ จัดแหล่งเรียนรู้ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีการศึกษาที่สูง ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรมีความประพฤติที่ดีงาม ส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านได้แสดงศักยภาพ ส่งเสริมให้ปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน รูปแบบที่ ๒ กิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา ได้แก่ ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนพัฒนาตนเองตลอดเวลา พัฒนาตนเองตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม จัดอบรมปฏิบัติธรรมสม่ำเสมอ ฝึกฝนตนเองเป็นประจำ อบรมจิตใจให้สงบ รูปแบบที่ ๓ จัดแหล่งเรียนรู้ ด้านเทคโนโลยี ได้แก่ พัฒนาสื่อด้านพระพุทธศาสนาและชุมชนออกเผยแผ่ อบรมพระภิกษุสามเณรและประชาชนในการใช้สื่อที่ถูกต้อง นำองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและองค์ความรู้ในชุมชนออกเผยแผ่ในรูปแบบที่หลากหลาย รูปแบบที่ ๔ จัดแหล่งเรียนรู้ ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนเข้าใจและร่วมสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น จัดกิจกรรมสืบสานศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ร่วมกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนาจัดกิจกรรมวันสำคัญทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นประจำสม่ำเสมอ รูปแบบที่ ๕ จัดแหล่งเรียนรู้ด้านวิถีชุมชน ได้แก่ จัดห้องสมุดชุมชนภายในวัด รวบรวมหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและชุมชน จัดมุมอ่านหนังสือ/ห้องสมุดเคลื่อนที่ จัดพิพิธภัณฑ์ที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชน รวบรวมสิ่งที่มีค่าของชุมชน อนุรักษ์/รักษาวิถีชีวิตของชุมชน รูปแบบที่ ๖ สร้างเครือข่ายแหล่งการเรียนรู้ ได้แก่ วัดชุมชน ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการประสานงานกันจัดแหล่งการเรียนรู้ภายในวัด ชุมชน วัด ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการประสานงานกันจัดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

สมบุรณ์ ศิริสรธริรัญ^{๕๕} ได้ศึกษาวิจัย “แนวทางการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ” พบว่า

๑. สภาพการรับรู้และข้อมูลข่าวสารของผู้สูงอายุในปัจจุบัน ส่วนมากผู้สูงอายุได้รับความรู้ทางด้านการส่งเสริมสุขภาพ ผู้สูงอายุส่วนมากมีปัญหาอุปสรรคในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ผู้สูงอายุส่วนมากรับข่าวสารทุกวัน โดยจะรับข่าวสารในช่วงเวลาที่บุตรหลานกลับมาถึงบ้าน

๒. วิธีการที่จะทำให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้และข้อมูลข่าวสาร ผู้สูงอายุส่วนมากต้องการได้รับข้อมูลความรู้ และข่าวสารประเภททั่วไป ผ่านช่องทางการสื่อสารชนิดหลัก และต้องการข้อมูลความรู้ และข่าวสารประเภทเฉพาะเจาะจงผ่านช่องทางการสื่อสาร จากผู้มีความรู้เชี่ยวชาญ หอกระจายข่าว จากบุคคลใกล้ชิด

๓. วิธีการที่จะทำให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้และข้อมูลข่าวสารต่อเนื่องตลอดชีวิตใน ๔ ชุมชนมีวิธีการที่แตกต่างกันโดยตำบลเชิงค้อย อำเภอค้อยสะแกต์ จังหวัดเชียงใหม่ มีวิธีการที่ดีที่สุด

๔. แนวทางการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ ต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วยความร่วมมือกันของฝ่ายต่างๆอย่างน้อยของ ๓ ฝ่าย คือ ชมรมผู้สูงอายุ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชน และหน่วยงานสนับสนุน ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ส่งเสริมให้ประสบความสำเร็จ

จันทร์ศรี สิมสินธุ์ และคณะ^{๕๖} ได้ศึกษาวิจัย “นวัตกรรมชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต” พบว่า

๑. การพัฒนานวัตกรรมที่เหมาะสมกับชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่ โดยคนสามวัยสามารถที่จะร่วมกิจกรรมในนวัตกรรมชุมชนได้อย่างไม่แบ่งแยก เรียนรู้ร่วมกันเกิดทักษะในการดำเนินชีวิต นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้

๒. การพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้ของคนสามวัยให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ต้องมีการกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนหลักการพึ่งพาตนเอง ปรับวิธีคิด นำมาปฏิบัติและพัฒนาต่อยอดจากหลากหลายความคิดร่วมกัน

๓. คนในชุมชนมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงทุกด้าน โดยเรียนรู้ได้ด้วยเชิงประจักษ์ในพฤติกรรมผ่านกิจกรรมหลักในการเรียนรู้ร่วมกันใน ๓ ช่องทางคือ ๑) เรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ๒) การรณ าชุมชนไปเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอื่น และ ๓) ชุมชนพื้นที่อื่นมาเรียนรู้ร่วมกับนวัตกรรมชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ตระหนักและเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ ซึ่งต้องต่อเนื่องตลอดชีวิต

มานิตย ชาญโย^{๕๗} ได้ศึกษาวิจัย “รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหลาลิง” พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหลาลิง คือ LING MODEL ประกอบด้วย

^{๕๕} สมบุรณ์ ศิริสรธริรัญ, “แนวทางการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ”, วารสารการบริหารปกครอง, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙): ๕๙-๗๔.

^{๕๖} จันทร์ศรี สิมสินธุ์ และคณะ, “นวัตกรรมชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต”, วารสารบริหารการศึกษา, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕): ๘๓-๙๔.

๑. การเรียนรู้ (Learning) โดยการปรับแนวคิด สาทิตให้ดู เรียนรู้ชุมชนอื่น นำมาปฏิบัติพัฒนาต่อยอด

๒. การค้นหาความถนัด (Individual) โดยการเรียนรู้สิ่งเดิม เสริมสร้างสิ่งใหม่

๓. การสร้างเครือข่าย (Network) การพัฒนาต่อยอดความรู้ให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

๔. การปลูกฝัง (Grown) การเรียนรู้พื้นฐานวิถีชุมชนบนความพอเพียง

รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์ตุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหลาลิง ทำให้กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มเด็กและเยาวชนเกิดความรู้ ความถนัดและสามารถสร้างเครือข่าย และการปลูกฝังรากฐานวิถีชีวิตในชุมชน สามารถใช้ในการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความต้องการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้จริง ก่อให้เกิดความสำคัญของคนหลายวัยในศูนย์ตุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหลาลิงซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่จะพัฒนาความยั่งยืนในชุมชนต่อไป

พิทักษ์ กาวีวน^{๕๘} ได้ศึกษาวิจัย “การพัฒนาารูปแบบการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับชุมชนเกษตรกรรมในเขตพื้นที่สูง” พบว่า

๑. ชุมชนตัวอย่างอยู่บนหุบเขาสูงเดินทางยากลำบาก มีภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการปลูกพืช มีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีป่าไม้ในชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสำหรับทำการเกษตรทำให้ชุมชนเข้มแข็ง จุดเด่นของบริบทชุมชนทุกชุมชนมีความคล้ายคลึงกันไม่มีความโดดเด่นเป็นการเฉพาะ

๒. รูปแบบการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตประกอบด้วยบริบทของชุมชน กระบวนการที่ส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต องค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิต กิจกรรมที่ใช้ในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต วิธีการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ปัจจัยและเงื่อนไขในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต

๓. ปัจจัยการนำรูปแบบไปใช้คือ ปัจจัยด้านบุคคล งบประมาณ สื่อ การจัดการการมีส่วนร่วม และจำนวนสมาชิกในชุมชน เงื่อนไขการนำรูปแบบไปใช้คือ การจัดทำแผนงาน แผนชุมชน การสนับสนุนงบประมาณ การให้ทุกส่วนของสังคมตระหนักและเห็นความสำคัญ การประสานความร่วมมือ การมีระบบการจัดการศึกษา

๔. แนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตมีดังนี้ การศึกษาทั้งนอกระบบ ในระบบ และตามอัธยาศัยการเรียนรู้ด้วยตนเอง บทบาทของคนในชุมชน พัฒนาแหล่งเรียนรู้ บรรยากาศการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรมีกิจกรรมที่หลากหลาย การวิเคราะห์องค์ความรู้ในชุมชน มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ การประเมินผล และปรับปรุง

ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน และคณะ^{๕๙} ได้ศึกษาวิจัย “การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชน

^{๕๗} มานิตย ชาชโย, “รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์ตุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหลาลิง”, วารสารวิจัย มข, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๕): ๒๘๓-๒๘๗.

^{๕๘} พิทักษ์ กาวีวน, “การพัฒนาารูปแบบการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับชุมชนเกษตรกรรมในเขตพื้นที่สูง”, วารสารปัญญาภิวัฒน์, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (เดือนพฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑):๒๔๐-๒๕๒.

แห่งการเรียนรู้” พบว่า รูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ใช้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวโอศก คือการประสานร่วมมือกันอย่างกลมกลืนระหว่างบ้านวัดโรงเรียน อาศัยปัจจัยนำเข้า คือ ๑) แหล่งความรู้ได้แก่องค์กรชุมชน และสื่อ๒) แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่คน และกิจกรรมต่างๆ มีกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบ แล้วนำมาลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เกิดความรู้ในตัวคน สัมผัสเป็นพลังปัญญา ส่งผลให้รอดพ้นจากภัยคือปัญหาที่มีอยู่ กระบวนการพัฒนาชุมชนประกอบด้วย การรวมกลุ่ม ประกอบกิจกรรม การพัฒนาบุคลากร การคัดกรองความรู้ที่มาจากภายนอก การร่วมกันดูแลเด็ก ผู้สูงอายุ และผู้ป่วย การนำแนวคิดที่ประสบผลสำเร็จแล้วมาปรับใช้และพัฒนาให้เหมาะสม

---

^{๕๙} ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน และคณะ, “การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีโอศก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้”, วารสารสมาคมนักวิจัย, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๖): ๔๕-๕๕.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ” ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมผ่านโครงการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐในจังหวัดนครสวรรค์ และ ๒) เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงกับการพัฒนาเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐในจังหวัดนครสวรรค์ ทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ทราบถึงประเด็นของการศึกษาในรายละเอียดที่สำคัญ และมีความครอบคลุมในเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำการศึกษาอย่างครบถ้วน พร้อมกันนั้นในการวิจัยเชิงคุณภาพจะทำให้ทราบถึงข้อมูลเชิงลึก (In-depth) ที่มีรายละเอียดชัดเจนสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ และนำเสนอต่อการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อพัฒนารูปแบบให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้รูปแบบการวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ (Systematic Reviews) การสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์กลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้เชี่ยวชาญ เพื่อวิเคราะห์บริบทชุมชน กระบวนการพัฒนาสังคมผ่านโครงการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียง บนพื้นฐานแห่งค่านิยม จารีตประเพณี และวัฒนธรรม การสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย

๓.๑.๑ การศึกษาวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการทบทวนจากแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาวิเคราะห์ที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ด้วยเหตุนี้การคัดเลือกเอกสารเพื่อนำมาวิเคราะห์จึงเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกเอกสารมาใช้ในการวิจัย ซึ่งเกณฑ์ที่สำคัญประกอบด้วย ๑) ความจริง (Authenticity) ๒) ความถูกต้องน่าเชื่อถือ (Credibility)

๓) การเป็นตัวแทน (Representativeness) และ ๔) ความหมาย (Meaning)^๑ ความน่าเชื่อถือและความถูกต้องของข้อมูลในเอกสารที่นำมาวิเคราะห์

๓.๑.๒ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ชัดเจน สามารถอธิบายเสริม สนับสนุน ข้อโต้แย้งต่าง ๆ และเสริมให้มีความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ รวมถึงการเสนอแนะข้อคิดเห็นในประเด็นที่มีข้อขัดแย้ง หรือเห็นควรเพิ่มเติมให้ชุดความรู้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

๓.๑.๓ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ถูกเลือกแบบเฉพาะเจาะจงเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และตัวแทนชุมชน จำนวน ๖๐ รูปหรือคน เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ชัดเจน สามารถอธิบายเสริม สนับสนุน ข้อโต้แย้งต่าง ๆ และเสริมให้มีความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ รวมถึงการเสนอแนะข้อคิดเห็นในประเด็นที่มีข้อขัดแย้ง หรือเห็นควรเพิ่มเติมให้ชุดความรู้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

๓.๑.๔ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ (Experts) ผู้วิจัยกำหนดการประชุมความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง เพื่อนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ การสร้างเครือข่ายในการขับเคลื่อนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) อย่างรอบด้านด้วยความละเอียดลึกซึ้ง จำนวน ๔ รูปหรือคน

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะเป็นสมาชิกชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย ๑๒ แห่งประกอบด้วย วัดคลองคาง หมู่ ๓ ตำบลบึงเสนาท อำเภอมือง, วัดวรนาถบรรพต ตำบลปากน้ำโพ อำเภอมือง, วัดท่าพระเจริญพรต ตำบลบ้านมะเกลือ อำเภอมือง, วัดหัวดงเหนือ ตำบลหัวดง อำเภอกำแพง, วัดแก้วเลี้ยว หมู่ ๑ ตำบลแก้วเลี้ยว อำเภอกำแพง, วัดหัวถนนเหนือ หมู่ ๑ ตำบลหัวถนน อำเภอนครสวรรค์, วัดประชาสรรค์ ตำบลสุขสำราญ อำเภอดงเจริญ, วัดตากฟ้า หมู่ ๑ ตำบลตากฟ้าอำเภอดงเจริญ, วัดบางมะฝ่อ หมู่ ๒ ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอดงเจริญ, วัดจันทน์ ตำบลจันทน์ อำเภอดงเจริญ, วัดเขาทอง หมู่ ๔ ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี และวัดเกษไชโยเหนือ ตำบลเกษไชโย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ โดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) โดยผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) กำหนดการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Criterion Based Selection) เพื่อร่วมวิเคราะห์บริบทชุมชนและร่วมคัดเลือกนักวิจัยที่มีความเหมาะสม ประกอบด้วย

๑) พระสงฆ์ จำนวน ๑๒ รูป

พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร.

พระราชปริยัติวิธาน, ดร.

พระครูนิวิฐสังฆกิจ

พระครูนิธานบุญญาภิวัฒน์

รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์

รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์

เจ้าคณะอำเภอกำแพง

เจ้าคณะอำเภอชุมแสง

¹ Scott, J., A Matter of Record, Documentary Sources in Social Research, (Cambridge: Polity Press, 1990), pp. 1-2.

พระครูนิภาธรรมวงศ์	เจ้าคณะอำเภอพยุหะคีรี
พระครูนิภาธรรมคุณ	เจ้าคณะตำบลหัวดง
พระครูนิมิตกิตติวรารณ	เจ้าคณะตำบลสุขสำราญ
พระครูนิยมธรรมสาร	เจ้าคณะตำบลบางมะฝ่อ
พระครูนิวิฐธรรมชั้นธ์	เจ้าคณะตำบลจันทเสน
พระครูนิวตต์ถรรมสาร	เจ้าอาวาสวัดหัวถนนเหนือ
พระอธิการสังเวียง	เจ้าอาวาสวัดคลองคาง
พระมหาสุภักดิ์ วิโรช	เจ้าอาวาสวัดหนองกระดุกเนื้อ
๒) ผู้นำชุมชน จำนวน ๑๒ คน	
นายประทีป แยมแพร	กำนัน
นายนเรษฐ์ ไกรสังข์	ผู้ใหญ่บ้าน
นายสมบัติ บุญช่วย	ผู้ใหญ่บ้าน
นายบัณฑิต ธงสันเทียะ	ผู้ใหญ่บ้าน
นางชุตินา สอนไฉ	ผู้ใหญ่บ้าน
นายสมบัติ บุญช่วย	ผู้ใหญ่บ้าน
นายรังสรรค์ คำสิทธิ์	ผู้ใหญ่บ้าน
นายขวัญชัย มณีรุ่ง	ผู้ใหญ่บ้าน
นายเสมียน สิริวัตร	ผู้ใหญ่บ้าน
นางศรีธารา วิสุทธิเศรษฐผล	ผู้ใหญ่บ้าน
นางสาวพัชชาภา พิสิทธิ์	ผู้ใหญ่บ้าน
นายวิชัย อินทร์วร	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
๓) ประชาชน จำนวน ๑๒ คน	
นางสมจิตร โพธิ์คำ	ผู้แทนประชาชน
นางสมศรี เงินบำรุง	ผู้แทนประชาชน
นางสมใจ สุขศิริ	ผู้แทนประชาชน
นางกระจ่าง หมวกเอี่ยม	ผู้แทนประชาชน
นายวันชัย นาคบำรุง	ผู้แทนประชาชน
นายเสริมศักดิ์ เหมพิจิตร	ผู้แทนประชาชน
นายพิชัย โสทะ	ผู้แทนประชาชน
นายประสูตร แก้วน้อม	ผู้แทนประชาชน
นางสาวพาฝัน ฤกษ์งาม	ผู้แทนประชาชน
นายสง่า พลหาญ	ผู้แทนประชาชน
นางสมพร วงศ์รอด	ผู้แทนประชาชน
นายอานันต์ ปานพริก	ผู้แทนประชาชน

๔) เครือข่าย จำนวน ๑๒ คน

นายสกุลชาติ กสิพงษ์	ผอ. รพ.สต.มหาโพธิ์
นายสิทธิพันธ์ ไกรสังข์	แพทย์ประจำตำบล
พันเอกสมศักดิ์ เงินบำรุง	ประธานชมรมผู้สูงอายุ
นายชูเชษฐ์ เงินบำรุง	ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล
นายกล้า พรหมแอ่ง	รองประธานสภาวัฒนธรรมตำบล
นายอัมพร เขียนสุข	เหรียญก๊วต
นางประทุม พวงมณีนาค	ข้าราชการบ้านนาญ
นางศรีรัตน์ สงคะจันทร์	ข้าราชการบ้านนาญ
นางทองหยิบ ศักดิ์เพชร	กรรมการชมรม อสม.
นางศิภัสสมนต์ ศุภตะ	กรรมการชมรม อสม.
นางเพลินตา เงินบำรุง	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน
นายสำราญ นิตทราย	เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

๕) ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน ๑๒ คน

นายสุเทพ เรืองชัยเสรีพงษ์	นายกเทศมนตรีตำบลเก้าเลี้ยว
นายบุญเลิศ ปานอุดมลักษณ์	นายกเทศมนตรีตำบลตากฟ้า
นายสมยศ เกิดนิยม	นายกเทศมนตรีตำบลบางมะฝ่อ
นายประยุทธ สุขสำราญ	นายก อบต. บ้านมะเกลือ
นายปัญญา คล้ายแจ้	นายก อบต. เกยไชย
นายเสนาะ ยอดหงส์	นายก อบต. เขาทอง
นายพุทธพล มาลัยสุวรรณ	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน
นางสมปอง ไม้หอม	สมาชิกสภาเทศบาลตำบลบางมะฝ่อ
นางเยาวลักษณ์ สมบุญโกชน	สอบต.หมู่ ๕ ตำบลบ้านมะเกลือ
นางศินิภา คงหอม	สอบต.หมู่ ๒ ตำบลเขาทอง
นายอำนาจ จำอยู่	สอบต.หมู่ ๔ ตำบลเกยไชย
นายสวัสดิ์ พรหมจันทร์	สอบต.หมู่ ๑ ตำบลสุขสำราญ

๓.๒.๒ ผู้วิจัยกำหนดการประชุมความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ (Expert) ในระดับพื้นที่จำนวน ๙ รูปหรือคน โดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในวันศุกร์ที่ ๕ เมษายน ๒๕๖๒ เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงกับการพัฒนาเชิงพุทธบูรณาการ ภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐในจังหวัดนครสวรรค์ โดยมีรายชื่อดังต่อไปนี้

๑. พระราชรัตนเวที	รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์
๒. พระครูนิธานปัญญาภิวัฒน์	เจ้าคณะอำเภอชุมแสง
๓. พระครูนิวริฐธรรมขันธุ์	เจ้าคณะตำบลจันเสน
๔. พระครูนิวุฒธรรมสาร	เจ้าอาวาสวัดหัวถนนเหนือ
๕. นายปัญญา คล้ายแจ้	นายก อบต. เกยไชย
๖. นางกัลยา สังคหัตถาการ	ผู้อำนวยการส่วนบริหาร

๗. นายกฤษณะ ไกรสิทธิ์	สำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม
๘. นางพัชรินทร์ อินทร์นิ่ม	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์
๙. นายวิสวัท แจ้งจิต	สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับงานวิจัยนี้ใช้เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ข้อมูลรอบด้านครอบคลุมประเด็นศึกษาคณะผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่หลากหลายในการเก็บข้อมูล เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยจึงได้กำหนดเครื่องมือหลักที่จะนำมาใช้ในกระบวนการวิจัย ดังนี้

๓.๓.๑ แบบสัมภาษณ์ (Interview Guideline) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับบุคคลหรือกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ระดับท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน นักวิชาการ ผู้แทนศาสนาและผู้นำความเชื่อ และประชาชน รวมจำนวน ๖๐ รูปหรือคน ในพื้นที่วัดคลองคาง หมู่ ๓ ตำบลบึงเสนาท อำเภอเมือง, วัดวรนาถบรรพต ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมือง, วัดท่าพระเจริญพรต ตำบลบ้านมะเกลือ อำเภอเมือง, วัดหัวดงเหนือ ตำบลหัวดง อำเภอเก้าเลี้ยว, วัดเก้าเลี้ยว หมู่ ๑ ตำบลเก้าเลี้ยว อำเภอเก้าเลี้ยว, วัดหัวถนนเหนือ หมู่ ๑ ตำบลหัวถนน อำเภอท่าตะโก, วัดประชาสรรค์ ตำบลสุขสำราญ อำเภอตากฟ้า, วัดตากฟ้า หมู่ ๑ ตำบลตากฟ้าอำเภอตากฟ้า, วัดบางมะฝ่อ หมู่ ๒ ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ, วัดจันเสน ตำบลจันเสน อำเภอตากฟ้า, วัดเขาทอง หมู่ ๔ ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี และวัดเกยไชยเหนือ ตำบลเกยไชยอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์โดยแบบสัมภาษณ์ได้พัฒนาจากการวิเคราะห์เอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาที่สำคัญ

๓.๓.๒ แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๙ รูปหรือคน จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐ์ ในจังหวัดนครสวรรค์

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านกระบวนการ ๒ ขั้นตอน ดังนี้

๓.๔.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

การลงพื้นที่เพื่อไปเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต (Observation) โดยการไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เป็นการสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation) ผู้สังเกตจะต้องเฝ้ามองพฤติกรรมผู้ถูกสังเกตอยู่ห่าง ๆ โดยไม่เข้าไปร่วมกิจกรรมของกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยสังเกตจากแบบแผนการกระทำ สภาพสังคม ตลอดจนจนแนวคิด ทักษะคติของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งนี้แล้วแต่การสังเกตซึ่งถ้าผู้ถูกสังเกตรู้ตัวก็จะทำให้ข้อมูลที่ได้บิดเบือนไป ผู้วิจัยไม่กำหนดเฉพาะเรื่องที่จะสังเกตอย่างเดี๋ยว แต่จะทำการสังเกตเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย จึงไม่สามารถกำหนดรูปแบบที่แน่นอนได้โดยไม่ต้องให้ผู้ถูกสังเกตรู้สึก ระวังเพราะอาจทำให้พฤติกรรมผิดไปจากปกติได้

๓.๔.๒ การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) กำหนดการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Criterion Based Selection) เพื่อร่วมวิเคราะห์บริบทชุมชน ประกอบด้วยกลุ่ม พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน เครือข่าย และตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน ๖๐ คน เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมผ่านโครงการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์

๓.๔.๒ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ (Experts) จำนวน ๙ คน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงกับการพัฒนาเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์ตัวแทนแต่ละพื้นที่ นักวิชาการท้องถิ่นและปราชญ์ท้องถิ่น

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาเก็บให้เป็นระบบระเบียบ ให้ความหมายกับข้อมูล จัดหมวดหมู่ ความหมายของข้อมูล วิเคราะห์และสรุปรวบรวมความหมาย ผู้วิจัยเลือกใช้ “การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation)”^๒ โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน คือ การค้นคว้าเอกสาร การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อที่จะตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนการนำไปวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูลจะไม่ใช้สถิติช่วยในการวิเคราะห์ แต่จะใช้แนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยวิธีการหลักที่ใช้มี ๓ วิธี คือ

๑) การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งได้จากการศึกษาเอกสาร (Document Research) จากกรอบความคิดหรือทฤษฎีที่เพื่อการช่วยวิเคราะห์ข้อมูลได้ลึกซึ้งและสร้างข้อสรุปที่หนักแน่น

๒) การตีความ (Interpretation) ซึ่งได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ได้จดบันทึกไว้จากสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็นเพื่อศึกษาบริบทและกระบวนการพัฒนาสังคมผ่านโครงการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์

๓) การหาข้อสรุปของรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงกับการพัฒนาเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญในระดับพื้นที่ จำนวน ๙ รูปหรือคน

^๒ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์, (เชียงใหม่: ประชากรธุรกิจ, ๒๕๕๘), หน้า ๒๒๙.

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

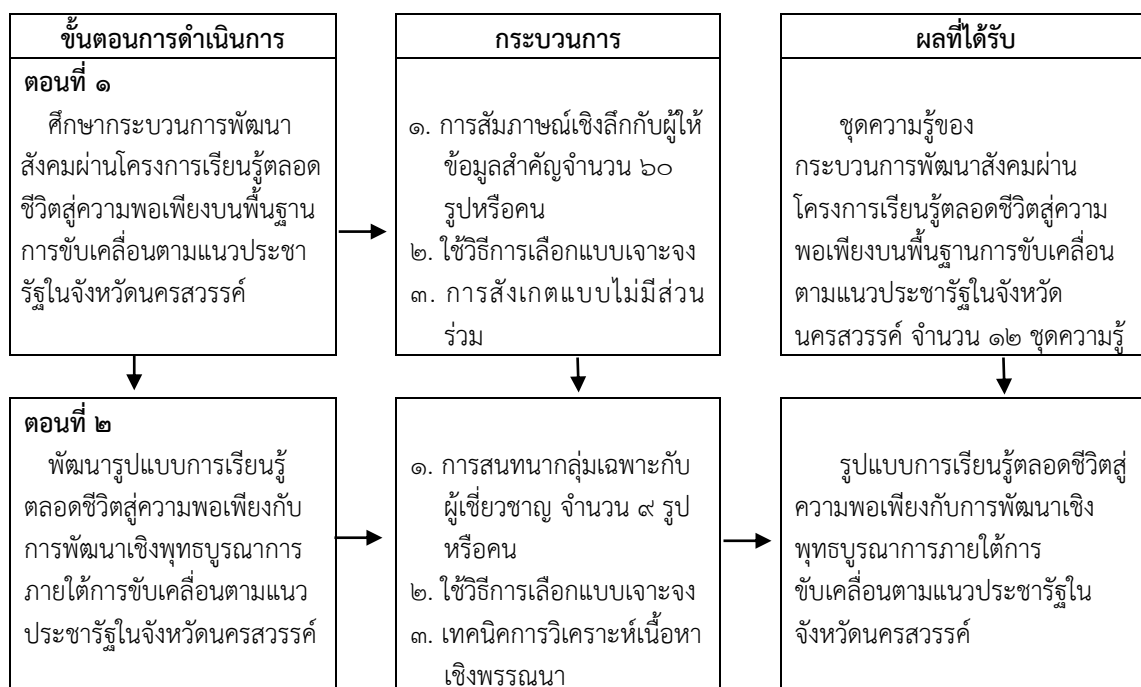
เพื่อให้แนวทางในการดำเนินการในวิจัยครั้งนี้เป็นไปอย่างมีระบบและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดรายละเอียดและขั้นตอนการวิจัยเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๓.๖.๑ ขั้นการเตรียมการ

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งตำรา เอกสารวิชาการ ข้อมูลสารสนเทศ งานวิจัยต่าง ๆ และดำเนินการสำรวจและศึกษาชุมชนการเข้าสู่ชุมชนและการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างชุมชนกับนักวิจัยรวมทั้งนัดหมายเพื่อชี้แจงจุดมุ่งหมายของการทำวิจัย รวมทั้งการประสานเพื่อขอความร่วมมือในการทำการวิจัย รวมถึงการเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นและประชุมเตรียมความพร้อมของคณะผู้วิจัยเพื่อให้ดำเนินการเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

๓.๖.๒ ขั้นตอนการดำเนินการ

เป็นขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์กำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย เพื่อการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การพัฒนาเครื่องมือ ปรับปรุงคุณภาพ และนำเครื่องมือที่สร้างและพัฒนาไปเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และนำข้อมูลที่ได้มาทดสอบความถูกต้อง ก่อนที่จะมีการวิเคราะห์ข้อมูล และแปลผลการวิเคราะห์ ในขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการดำเนินการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย

ภาพที่ ๓.๑ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

รายงานวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ” ในบทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาคำตอบตามกรอบวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์ และ ๒) เพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ โดยแบ่งผลวิจัยออกเป็น ๓ ตอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ กระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์

๔.๒ รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ

๔.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ กระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยกำหนดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ในพื้นที่เป้าหมาย ๑๒ แห่งประกอบด้วย วัดคลองคาง หมู่ ๓ ตำบลบึงเสนาท อำเภอมือง, วัดวรรณภรรยา ตำบลปากน้ำโพ อำเภอมือง, วัดท่าพระเจริญพรต ตำบลบ้านมะเกลือ อำเภอมือง, วัดหัวดงเหนือ ตำบลหัวดง อำเภอกำลั้ว, วัดกำลั้ว หมู่ ๑ ตำบลกำลั้ว อำเภอกำลั้ว, วัดหัวถนนเหนือ หมู่ ๑ ตำบลหัวถนน อำเภอกำลั้ว, วัดประชาสรรค์ ตำบลสุขสำราญ อำเภอดงทับฟ้า, วัดตากฟ้า หมู่ ๑ ตำบลตากฟ้าอำเภอดงทับฟ้า, วัดบางมะฝ่อ หมู่ ๒ ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอดงทับฟ้า, วัดจันเสน ตำบลจันเสน อำเภอดงทับฟ้า, วัดเขาทอง หมู่ ๔ ตำบลเขาทอง อำเภอดงทับฟ้า และวัดเกษไชโยเหนือ ตำบลเกษไชโย อำเภอดงทับฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย ๑) พระสงฆ์ ๑๒ รูป ๒) ผู้นำชุมชน ๑๒ คน ๓) ประชาชน ๑๒ คน ๔) ผู้แทนหน่วยงานภาคีเครือข่าย ๑๒ คน และ ๕) ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๑๒ คน เพื่อค้นหาข้อมูล ข้อเท็จจริงที่จะได้มาซึ่งกระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑.๑ การเรียนเพื่อรู้

จากการลงพื้นที่พบว่า กระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชฐันในจังหวัดนครสวรรค์นั้น ได้มีการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ โดยมีการส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาขั้นพื้นฐาน การส่งเสริมสนับสนุนและนักเรียนที่ได้รับทุนการศึกษา และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้น คือ โครงการปันน้ำใจให้โรงเรียน โครงการมอบทุนการศึกษาแก่เยาวชน ขณะเดียวกันคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ยังมีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมจิตสำนึกในความเป็นไทย และทักษะการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านโครงการมอบทุนการศึกษาส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชน โครงการพระธรรมทูตสัจธรรมในโรงเรียน โครงการเยาวชนไทยหัวใจพุทธ โดยมีกระบวนการเสริมสร้างเยาวชนให้เป็นพลเมืองดี มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ ซื่อสัตย์ เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และการสร้างจิตสำนึกร่วมกันในสังคมผ่านการปฏิบัติหน้าที่ของครูพระสอนศีลธรรม เพื่อพัฒนาด้านจิตใจและความประพฤติให้เยาวชนให้เป็นคนดีของสังคม ถือเป็น การแบ่งเบาภาระของครูประจำชั้นในโรงเรียน และเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชนของชาติ ในด้านต่าง ๆ^๑ เป็นต้นว่า

๑. การเคารพกติกา โดยมุ่งพัฒนาให้เด็กและเยาวชนเป็นคนมีระเบียบวินัยในตนเองและมีทัศนคติเชิงบวก มีความประพฤติและให้เกียรติสังคม โดยปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคมอย่างเคร่งครัด

๒. การเคารพสิทธิผู้อื่น โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม สัมมนา ในชุมชน หรือในครอบครัว ทั้งนี้เพื่อปลูกจิตสำนึกให้เด็กและเยาวชนปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชนเป็นแนวทางการปฏิบัติ

๓. การมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีจิตอาสา จิตสาธารณะ อ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักกาลเทศะ มีสัมมาคารวะ และมุ่งอุทิศตนทำงานให้สังคมส่วนรวม โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการสืบสานหรืออนุรักษ์ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน หมู่บ้าน

๔. มีจิตอาสาขยันหมั่นเพียรในการเรียนให้เกิดความรู้มีความรับผิดชอบต่อการเรียน ครอบครัวและสังคมมีระเบียบวินัยแต่งตัวตามกาลเทศะกตัญญูกตเวที มีความเป็นพลเมืองดีคือรู้จักสิทธิหน้าที่ เคารพกติกาสังคมมีคุณธรรมมีจิตสาธารณะกตัญญูกตเวทีต่อครูอาจารย์และบรรพบุรุษ

๕. การรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข เป็นคนดีคนเก่งและมีคุณธรรมช่วยเหลือเอื้อเฟื้อต่อกันและกัน มีความซื่อสัตย์ เป็นผู้เสียสละเห็นประโยชน์ส่วนรวม^๒

ในการจัดโครงการคุณธรรมจริยธรรมการอบรมในเชิงปฏิบัติตนตามหลักทางศาสนา หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลต่าง ๆ ของจังหวัดนครสวรรค์ ได้มีการนำนักเรียนในระดับชั้นต่าง ๆ เข้าร่วมกิจกรรมทั้งในโรงเรียนและในวัดต่าง ๆ ถือเป็น การส่งเสริมให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมปลูกฝังความเป็นไทยตามแนวทางวิถีพุทธ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมท้องถิ่นในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หรือหมู่บ้าน หลายโรงเรียน หลายสถานศึกษา และหลายวัดต่างก็พานักเรียนเข้าวัดปฏิบัติธรรมสร้างจิตสำนึกให้ผู้เรียนมีความรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

^๑ สัมภาษณ์ พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^๒ สัมภาษณ์ พระครูนิวาส์สังฆกิจ, เจ้าคณะอำเภอเก้าเลี้ยว, ๒๑ เมษายน ๒๕๖๒.

ได้ โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการอบรมและพัฒนา ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักศีล ๕ การปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม การปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรม และการปฏิบัติตามหลักค่านิยมพื้นฐาน ๔ ประการ กล่าวคือ มีความพอเพียง มีวินัย มีความสุจริต และมีจิตอาสา^๓

คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการส่งเสริมเยาวชนไทยให้มีความกตัญญูกตเวที โดยเปิดโอกาสให้เยาวชนได้รับการอบรมและพัฒนาเป็นเยาวชนดีเด่น พร้อมจัดการรางวัลกตัญญูกตเวที คนดีนครสวรรค์ และมีโครงการ/กิจกรรมสำคัญที่จัดขึ้น คือ โครงการคนไทยหัวใจกตัญญูเพื่อเชื่อมโยงไปสู่ระบบความเชื่อทางวัฒนธรรมในระบบเครือญาติ โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้ครอบครัว ชุมชนและวัดร่วมมือกันสั่งสอนลูกหลานในเรื่องของการเป็นคนที่ดีรู้จักเคารพกฎระเบียบ จารีต การเคารพผู้อาวุโส ผ่านกระบวนการสำคัญคือ พระสงฆ์สอนญาติโยม ผู้สูงอายุในหมู่บ้านอบรมสั่งสอนคนในหมู่บ้าน พ่อแม่สั่งสอนสอนลูก พี่สอนน้อง เป็นต้น

ขณะเดียวกันคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ยังส่งเสริมให้วัดต่าง ๆ ได้จัดกิจกรรมหรือโครงการบรรพชาและอุปสมบทพระภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน เพื่ออบรมศีลธรรม ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการปลูกฝังความกตัญญูกตเวที ทั้งนี้เพราะเยาวชนเป็นทรัพยากรของชาติที่สำคัญที่สุด และเยาวชนในวันนี้จะต้องเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้าจะเป็นคนดีหรือเลวอยู่ที่สถาบันครอบครัวเป็นตัวกำหนด สถาบันครอบครัวจึงมีบทบาทต่อเยาวชนและสืบต่อไปถึงสังคม ก่อนอื่นต้องเริ่มที่บิดามารดาเป็นคนดี บุตรหรือเยาวชนย่อมเป็นคนดีตามไปด้วย คณะสงฆ์และวัดต่าง ๆ จึงมีบทบาทในการอบรมบ่มนิสัยให้เยาวชนเหล่านั้นเป็นคนดีได้ในปัจจุบันและในวันข้างหน้า เยาวชนจึงมีคุณค่าต่อชาติในอนาคตจึงควรที่จะได้รับการศึกษาและอบรม และได้รับการพัฒนาที่ถูกต้องทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านศีลธรรม ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จริยธรรม และการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีตาต่อบิดามารดาผู้เป็นบุพการี และเมื่อเยาวชนได้รับการศึกษาจะได้นำไปประพฤติปฏิบัติได้ อันจักเกิดสติปัญญาสามารถนำมาพัฒนาชีวิตและประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า^๔ โดยมีวัตถุประสงค์

๑. เพื่อปลูกฝังค่านิยมและเกิดจิตสำนึกอันดีงามด้านความกตัญญูกตเวทีแก่เยาวชน
๒. เพื่ออนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น
๓. เพื่อให้เยาวชนนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวัน^๕

ขณะเดียวกันคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาวัดให้เป็นศาสนสถานที่เหมาะสมกับเป็นสถานที่เผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตามสมณภาวะของสังฆมณฑล และให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยจัดสภาพแวดล้อมภายในวัดและศาสนสถานให้สะอาดร่มรื่น มีเสนาสนะที่สวยงามและทันสมัยในสังคมปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการพัฒนาและปรับปรุงสภาพวัดและศาสนสถานให้มีความสะอาดร่มรื่น ถาวรและมั่นคง อันเป็นเหมาะสมกับเป็นวัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในการประกอบศาสนกิจและการจัดกิจกรรมของท้องถิ่น ตลอดจนเป็นที่พักผ่อนจิตใจและเป็นอุทยานทางการศึกษาของประชาชน อีกทั้งยังพัฒนาสนับสนุนและส่งเสริมให้วัดและพุทธศาสนสถานเป็นศูนย์กลางชุมชนในท้องถิ่น และสนับสนุนให้ทางราชการใช้พุทธศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง

^๓ สัมภาษณ์ พระครูนิธานบุญญาภิวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอชุมแสง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^๔ สัมภาษณ์ พระราชปริยัติวิธาน, ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๒.

^๕ สัมภาษณ์ นายประทีป แยมแพร่, กำนัน, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ประชุมอบรมของท้องถิ่น^๖ บางวัดมีการก่อสร้างและจัดตั้งศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนของชุมชน โดยมีการจัดหาจัดพื้นที่ปรับพื้นที่ในการก่อสร้างโรงเรียนและศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน และมีการก่อสร้างอาคารเรียน ห้องสมุด ห้องน้ำ ห้องสุขา อาคารโรงอาหาร อาคารหอประชุม สนามเด็กเล่น และพิพิธภัณฑ์ พร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์การศึกษาจัดระบบสาธารณูปการทุกอย่าง จัดสร้างจัดหาน้ำดื่มมาใช้ในการบริโภคและอุปโภค จัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การศึกษาขึ้นเพื่อสนับสนุนมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่และส่งเสริมทุนการศึกษาต่อเนื่องให้กับเด็กเยาวชนที่ไปศึกษาต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้นตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้รับนั้นกลับมาช่วยพัฒนาชุมชนได้ในอนาคต นอกจากนี้บางวัดยังได้จัดตั้งและสนับสนุนกองทุนอาหารกลางวันพร้อมทั้งสนับสนุนทางด้านสุขภาพและสุขอนามัยให้กับเด็กและเยาวชน ซึ่งสามารถสร้างเด็กเยาวชนให้มีการพัฒนาทั้งด้านร่างกายและสติปัญญาพร้อมกันไป^๗

๔.๑.๒ การเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ

คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติตามหลักศีล ๕ โดยมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อสนับสนุน คือ โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ โครงการทำบุญวันพระรักษาศีล ๕ โครงการทำบุญวันพระรักษาศีล ๘ โครงการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ โครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติฯ โครงการเจริญพระพุทธรูปเฉลิมพระเกียรติฯ โครงการประกวดบรรยายธรรมระดับจังหวัด ซึ่งจากการลงพื้นที่ยังพบว่าประชาชนส่วนใหญ่จะดำเนินชีวิตตามแนววิถีไทยและวิถีพุทธ และมีการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ อย่างเป็นรูปธรรม ประกอบกับในห้วงเวลาที่ผ่านมามีคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ ได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อการรณรงค์ ส่งเสริม และสนับสนุนให้ประชาชนพร้อมใจกันรักษาศีล ๕ พร้อม โดยเฉพาะในเรื่องของการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ สะอาด ทั้งทางกาย วาจา และใจนั้น จะพบว่า

๑. ประชาชนส่วนใหญ่มีการดำเนินชีวิตตามหลักศีล ๕ ข้อที่ ๑ ที่มุ่งเน้นเรื่องการไม่ฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน จากการสัมภาษณ์ พบว่า คนในชุมชนหรือคนในครอบครัว โดยเฉพาะคนที่เป็นสามี ภรรยา มีการทะเลาะวิวาทกันน้อยมาก ในทุกวันธัมมัสสนาประชาชนส่วนใหญ่นิยมที่จะชักชวนบุตรหลานและคนในครอบครัวเข้าวัดทำบุญ จะมีการสมาทานศีล ๕ โดยการรับศีล ๕ ตั้งแต่เช้า จากนั้นพอช่วงสาย ๆ สำหรับคนที่มีการกิจก็จะกระจายกันออกปฏิบัติหน้าที่^๘ ส่วนผู้สูงอายุหรือเด็ก ๆ ที่อาจจะตรงกับวันหยุดหรือช่วงปิดเทอมก็จะอยู่ปฏิบัติธรรม ถือนิสิตภาวนาอยู่ที่วัดทั้งในวันพระ ๘ ค่ำและวันพระ ๑๕ ค่ำ โดยเฉพาะในช่วงเช้าพรรษาจะมีการทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ในทุกวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของชาติ หรือมีการจัดสวดมนต์เพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์และสถาบันพระมหากษัตริย์^๙ โดยการจัดกิจกรรมในแต่ละครั้งจะมีคนมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ก่อนการจัดงานแต่ละครั้งคณะกรรมการ

^๖ สัมภาษณ์ นายชูเชษฐ เงินบำรุง, ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^๗ สัมภาษณ์ นายสมยศ เกิดนิยม, นายกเทศมนตรีตำบลบางมะฝ่อ, ๒ เมษายน ๒๕๖๒.

^๘ สัมภาษณ์ นายสมบัติ บุญช่วย, ผู้ใหญ่บ้าน, ๔ มีนาคม ๒๕๖๒.

^๙ สัมภาษณ์ พระครูนิภาธรรมวงศ์, เจ้าคณะอำเภอพยุหะคีรี, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

วัดก็จะประกาศเสียงตามสายให้ชาวบ้านได้ทราบ ชาวบ้านก็จะมาร่วมกันทำบุญและร่วมกิจกรรมอย่างเนืองแน่น^{๑๐} ปัจจุบันชาวบ้านยังคงมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาโดยการเข้าวัดปฏิบัติธรรม ประกอบกับวัดประจำชุมชนและหมู่บ้านเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของประชาชน และเป็นเครื่องชี้วัดความเป็นศูนย์รวมของคำว่า “บวร” โดยแท้จริง^{๑๑} เพราะเป็นพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนและชุมชนใช้เพื่อประโยชน์สาธารณะในทุก ๆ มิติ ทั้งการเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ศูนย์ฝึกอบรม ศูนย์ประชุม ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี ลานกีฬาชุมชน ลานกิจกรรมชุมชน และอื่น ๆ และเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและจิตวิญญาณของคนในพื้นที่ เป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมให้ชีวิตเป็นที่ฝึกกาย วาจา และฝึกใจให้บริสุทธิ์ สะอาด^{๑๒}

๒. ประชาชนส่วนใหญ่มีการดำเนินชีวิตตามหลักศีล ๕ ข้อที่ ๒ คือ การไม่ลักทรัพย์การงดเว้นจากการถือเอาสิ่งที่เป็นของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งการขโมย ไม่ว่าจะทรัพย์นั้นจะอยู่ในที่ใด ๆ ก็ตาม การประพฤตินี้ในการละความมักง่าย เอาไร้อาหารเปรียบ เสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ มีเมตตาธรรม ขณะเดียวกันในทุกสัปดาห์วัดก็จะถูกปรับพื้นที่ให้เป็นตลาดนัดชุมชน และเป็นศูนย์กลางในการสร้างรายได้และอาชีพให้แก่คนในชุมชน ประชาชนสามารถนำเอาผลิตทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปจากภาคเกษตรหรือกลุ่มวิสาหกิจของชุมชน รวมทั้งที่เป็นอาหารการกิน อาหารพื้นถิ่น และสินค้าต่าง ๆ ในชุมชนมาจำหน่ายหรือมาค้าขายที่วัดเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือน^{๑๓} นอกจากนี้ยังผู้สูงอายุและคลังภูมิปัญญาในชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการที่เกษียณอายุแล้ว ยังมาเปิดพื้นที่และสร้างโอกาสให้เด็กและเยาวชนมาฝึกหัดการละเล่นพื้นบ้าน การฟ้อนรำ การแสดงพื้นถิ่น และทักษะด้านต่าง ๆ จนเกิดการชำนาญแล้วไปแสดงตามงานประเพณีหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่องค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอ จังหวัด หรือหน่วยงานทั้งทางภาครัฐและเอกชนเชิญมา ทำให้เด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งมีรายได้จากการแสดงหรือการทำงาน เป็นการฝึกความสะอาดบริสุทธิ์แห่งการได้มาของทรัพย์^{๑๔} และเป็นการเสริมสร้างให้เด็กและเยาวชนเว้นจากพฤติกรรมโกง การลักขโมย รวมถึงพฤติกรรมทุจริตทุกประเภท ซึ่งชุมชนนี้มีความประพฤตินี้มีระเบียบวินัย ยึดหลักการดำเนินชีวิตด้วยการส่งเสริมหลักสุจริตธรรมและความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นพื้นฐาน และเป็นปัจจัยส่งเสริมการแสวงหาปัจจัย ๔ ด้วยความสุจริต^{๑๕}

๓. ประชาชนส่วนใหญ่มีการดำเนินชีวิตตามหลักศีล ๕ ข้อที่ ๓ การไม่ประพฤตินิดในกามสำหรับศีล ๕ ข้อที่ ๓ การไม่ประพฤตินิดในกามนั้น ชาวบ้านทำกระดังงามีการดำรงชีวิตตามแบบวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ปู่ ย่า ตา ยาย ได้ปลูกฝังและอบรมมา โดยเฉพาะในเรื่องการมีคู่ครองแบบผัวเดียวเมียเดียว ในรุ่นต่อ ๆ มา พ่อ แม่ ผู้ปกครอง หรือผู้หลักผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในชุมชน หมู่บ้าน ตำบลก็จะมี การอบรมและปลูกฝังเด็ก และเยาวชน ไม่ให้ประพฤตินิดในศีลข้อที่ ๓ เช่นกัน และเด็กและเยาวชนในชุมชน หมู่บ้านส่วนใหญ่ก็ประพฤติปฏิบัติตาม ทั้งนี้เพราะพ่อ แม่ ผู้ปกครอง หรือผู้หลักผู้ใหญ่และผู้

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระครูนิมิตกิตติวรณ, เจ้าคณะตำบลสุขสำราญ, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูนิวตธรรมสาร, เจ้าอาวาสวัดหัวถนนเหนือ, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูนิภาธรรมคุณ, เจ้าคณะตำบลหัวดง, ๑๗ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติวิธาน, ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูนิวรัฐสังฆกิจ, เจ้าคณะอำเภอเก้าเลี้ยว, ๒๑ เมษายน ๒๕๖๒.

อาวุโสในชุมชน หมู่บ้าน ตำบลก็จะประพฤติปฏิบัติให้เห็นถึงการรักษาศีลบริสุทธิ์ในข้อนี้เป็นตัวอย่าง^{๑๖} เมื่อคนในชุมชน ครอบครัว ญาติผู้ใหญ่ พ่อ แม่ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี เด็กๆ และอนุชนรุ่นหลังก็จะพากันประพฤติปฏิบัติตาม หากเกิดปัญหาพลาตพลังหรือผิตพลาตเกิดขึ้น ผู้หลักผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในชุมชน หมู่บ้าน ตำบลก็จะมีการพูดคุยกันเพื่อหาทางออกร่วมกัน หรือหากลูก ๆ ซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ พ่อ แม่ หรือผู้ปกครองก็จะเปิดโอกาสให้ลูก ๆ ได้ปรึกษาหารือโดยไม่ต้องอายพ่อ แม่ ทำให้เด็กและเยาวชนในชุมชนในแถบนี้จะได้รับการเสริมสร้างให้เกิดความอบอุ่นในครอบครัวเป็นเบื้องต้น โดยเริ่มตั้งแต่การรับประทานอาหารเย็นร่วมกันพ่อแม่ก็จะอาศัยโอกาสนี้คอยอบรมสั่งสอน ตักเตือน หรือในบางเวลารอบครัวจะนั่งพูดคุยเพื่อสร้างความเข้าใจกันเมื่อพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนลูกหลานดี ลูกหลานก็เชื่อฟัง ปัญหาชั่วสาวก็มีน้อย เพราะมีพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย แบบอย่างที่ดีด้วย^{๑๗}

ขณะเดียวกันในปัจจุบันนี้ โรงเรียนและวัดก็เป็นส่วนสำคัญที่มีบทบาทในการสอนหรือให้ความรู้ในเรื่องการระงับ ยับยั้ง หรือขังใจในเรื่องเพศศึกษาแก่เด็กนักเรียน โดยคุณครูที่โรงเรียนก็จะเป็นผู้คอยสั่งสอน และปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนทำความดี และใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการสร้างกิจกรรม โดยให้ครูเป็นสื่อกลาง^{๑๘} ทั้งนี้เพราะปัจจุบันในบางครอบครัวพ่อแม่ต้องทำงานหนัก ต้องหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ทำให้บางครั้งเกิดการดูแลไม่ทั่วถึง ฉะนั้นทั้งโรงเรียนและวัดจะเป็นสถานที่คอยขัดเกลาหรือกล่อมเกลาจิตใจให้เด็กและเยาวชนเห็นโทษและพิษภัยของการไม่ระงับยับยั้งขังใจเรื่องเพศ ว่าจะมีผลดีและเสียต่ออนาคตอย่างไร พร้อมทั้งมีการชักชวนและชักจูงให้เด็กและเยาวชนมาเข้าสู่กระบวนการปลูกฝังให้นับถือและปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา ทั้งการถือศีล ฟังธรรม เพื่อเป็นการเบี่ยงเบนความสนใจในเรื่องเพศให้มาสนใจในเรื่องของธรรมะแทน^{๑๙}

๔. ประชาชนส่วนใหญ่มีการดำเนินชีวิตตามหลักศีล ๕ ข้อที่ ๔ ว่าด้วยการงดเว้นจากการพูดโกหก การพูดส่อเสียด การพูดเพ้อเจ้อ หรือการพูดคำหยาบ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ในชุมชนบ้านท่ากระดาง ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการพูดจากันอย่างสุภาพ ไพเราะ เมื่อมีการพบปะพูดคุยหรือเข้าร่วมประชุมกันทั้งในระดับชุมชน ชมรม หรือกลุ่มคนก็ไม่มี ความขัดแย้ง ในที่ประชุมทุกคนมีอิสระแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ สามารถแสดงออกถึงความต้องการของตนเองและหมู่คณะได้อย่างตรงไปตรงมา จะเห็นได้จากเวลาทางวัดจัดกิจกรรมที่เป็นส่วนร่วม ทุกคนต่างก็พร้อมเพรียงกัน และชวนขวายที่จะสนับสนุน ช่วยเหลือ มีการร่วมแรงร่วมใจกันบนพื้นฐานของการพูดคุย สื่อสารที่เป็นไปด้วยไมตรีจิตที่ดีต่อกัน ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวยังส่งผลออกไปถึงการปฏิบัติต่อกันในครอบครัวและสังคม^{๒๐} เมื่อเกิดความขัดแย้งกันในชุมชน หรือมีการทะเลาะ พุดจาส่อเสียดให้ร้ายกันและกัน ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้หลัก ผู้ใหญ่ เจ้าคณะพระสังฆาธิการ ก็จะลงมาเจรจาไกล่เกลี่ยเตือนสติ และเป็นผู้ที่ห้ามปราม ตักเตือนลูกหลาน ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่แล้วในชุมชนเวลามีปัญหา

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระครูนิภาธรรมคุณ, เจ้าคณะตำบลหัวดง, ๑๗ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายบัณฑิต รงสันเทียะ, ผู้ใหญ่บ้าน, ๑๑ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายประทีป แยมแพร, กำนัน, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูนิภาธรรมวงศ์, เจ้าคณะอำเภอพยุหะคีรี, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูนิวริฐธรรมขันธุ์, เจ้าคณะตำบลจันเสน, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

สามารถพูดคุยกันได้ การหลอกลวงให้ได้รับความเดือดร้อนจึงมักไม่ค่อยมีหรือเกิดขึ้น ขณะเดียวกันในทุกวันธัมมัสสนะหรือวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ก็จะมีการสอนสั่งให้ผู้คนในชุมชนให้รักกัน ให้เอื้อกัน ให้พูดเพราะ พูดแต่ความจริงต่อกัน เพื่อให้ชุมชนและหมู่บ้านอยู่กันอย่างมีความสุขและสันติสุข และนำมาซึ่งความสามัคคี ประองตอง ส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข^{๒๑}

๕. ประชาชนส่วนใหญ่มีการดำเนินชีวิตตามหลักศีล ๕ ข้อที่ ๕ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราเมรัย อันเป็นของมีนเมา รวมถึงยาเสพติดต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท จากการสัมภาษณ์ พบว่า ในชุมชนมีการส่งเสริมกิจกรรมให้ประชาชนได้ห่างไกลจากอบายมุข เช่น การเข้าร่วมโครงการงดเหล้าเข้าพรรษา มีการรณรงค์เรื่องการต่อต้านยาเสพติด ไม่มีการขายบุหรี่ สุราหรือละเล่นอบายมุขในบริเวณวัด และมีการส่งเสริมให้ลานวัดเป็นลานกีฬาเพื่อส่งเสริมการออกกำลังกาย โดยเฉพาะชมรมแอโรบิกที่มีผู้ที่สนใจเข้าร่วมในแต่ละวันจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อชักนำให้ชาวชุมชนห่างไกลจากอบายมุขทั้งปวง^{๒๒} จากการสังเกตพฤติกรรมและบริบทของชุมชน ยังพบว่าประชาชนชุมชนส่วนใหญ่มีการดำเนินชีวิตตามหลักศีล ๕ โดยในการจัดกิจกรรมงานบุญ หรือโครงการต่าง ๆ ประชาชนในพื้นที่จะการทำงานเป็นทีม เนื่องจากมีผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถื่น และผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีความสมัครสมาน สามัคคีและมีการบริหารจัดการร่วมกันในกิจการของส่วนรวม รวมถึงการร่วมและระดมสรรพกำลังเพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน อีกทั้งยังพบว่าประชาชนในชุมชนบ้านยังมีการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนด้วยการปลูกฝังค่านิยมที่ดีงามให้กับเด็กและเยาวชน และมีการดำเนินชีวิตตามหลักศีล ๕ จนนำมาซึ่งความสามัคคี สมานฉันท์ ประองตอง ส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข^{๒๓}

ขณะเดียวกันจากการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตผลวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) พบว่า ในจังหวัดนครสวรรค์นั้น ส่วนหนึ่งมีการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการดำเนินชีวิต วิถีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเป็นพุทธศาสนิกชนของประชาชนในพื้นที่ ที่สะท้อนหรือแสดงออกผ่านการประพฤติปฏิบัติ การร่วมแรงร่วมใจ การอบรมสั่งสอน การขัดเกลาและกล่อมเกลา ที่สืบสานและสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันและมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านการฝึกพัฒนา จนเกิดคุณค่าและเป็นชุมชนหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ต้นแบบ และพร้อมที่จะนำไปสู่การขยายผลในพื้นที่อื่น โดยได้รับบริหารปฏิบัติและพัฒนาให้เกิดความสุจริตทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ ดังนี้

ด้านกายสุจริต เมื่อประชาชนในชุมชน หมู่บ้าน และตำบล รักษาศีล การกระทำต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทางกายก็จะเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ ก็จะไม่มีการเบียดเบียน ไม่เบียดบัง ไม่ผิดลูกผิดเมียคนอื่น ไม่ดื่มสุรายาเมา หรือทำร้าย ทะเลาะ เบาะแว้ง ซึ่งกันและกัน จึงก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวก ประกอบกับการมีจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดีงาม^{๒๔} รวมถึงการสอนสั่ง อบรม กล่อมเกลา และการเป็นแบบอย่างที่ดีของบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อ แม่ หรือผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ชุมชนยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มีส่วนสนับสนุนส่งเสริมหรือเสริมสร้างให้ลูกหลานและอนุชนได้ประพฤติ ปฏิบัติ

^{๒๑} สัมภาษณ์ พันเอกสมศักดิ์ เงินบำรุง, ประธานชมรมผู้สูงอายุ, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูนิวตธรรมสาร, เจ้าอาวาสวัดหัวถนนเหนือ, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายสง่า พลหาญ, ผู้แทนประชาชน, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายบุญเลิศ ปานอุดมลักษณ์, นายกเทศมนตรีตำบลตากฟ้า, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.

ตาม จนนำมาซึ่งความสามัคคี สมานฉันท์ ประองตอง ส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข^{๒๕} ทั้งนี้ ในหมู่บ้าน ตำบล มีการส่งเสริมให้เกิดความเมตตาซึ่งกันและกัน มีการส่งเสริมให้เกิดความรัก ความสามัคคีกัน มีการส่งเสริมให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มีการส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตแบบพัวเดี่ยวเมียเดี่ยว มีการสนับสนุนการให้ความเคารพและให้เกียรติกัน ให้ความเสมอภาคกับคนทุกคนและไม่สนับสนุนให้ผู้ใดทำลายลบล้างเกียรติและวงศ์ตระกูลของคนอื่น ไม่สนับสนุนให้เกิดการข่มเหงหรือรังแกจิตใจกันและกัน^{๒๖}

ด้านวจีสุจริต เมื่อประชาชนในชุมชน หมู่บ้าน และตำบล รักษาศีล การกระทำต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทางวาจาจะเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ มีการงดเว้นจากการพูดโกหก การพูดส่อเสียด การพูดเพื่อแฉอ หรือการพูดคำหยาบ โดยให้ลูกหลานพูดคุยหรือสื่อสารที่เป็นไปด้วยความไพเราะและมีไมตรีจิตที่ดีต่อกัน พูดแต่ความจริงต่อกัน ทำให้ชุมชนและหมู่บ้านอยู่กันด้วยความสงบสุขและสันติสุข และนำมาซึ่งความสามัคคี ประองตอง ส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข^{๒๗} ทั้งนี้ในหมู่บ้าน ตำบล มีการส่งเสริมให้เกิดการพูดจาดีต่อกันและกัน มีการส่งเสริมไม่ให้เกิดการพูดจาส่อเสียดกันและกัน พ่อแม่ ผู้ปกครอง จะบอกสอนลูกหลานไม่ให้มีการพูดเท็จ มีอะไรก็ขอให้คุยกันตรง ๆ มีการส่งเสริมให้เกิดพูดให้เกียรติ ให้ความเคารพซึ่งกันและกัน มีการส่งเสริมให้เกิดการพูดเพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคี เมื่อมีการทำงานร่วมกันก็จะมีข้อตกลงว่าจะต้องไม่พูดเท็จหรือปิดเบือนความจริง^{๒๘} เมื่อมีการทำงานร่วมกันก็จะมีข้อตกลงว่าจะต้องไม่พูดเพื่อแฉอหรือพูดเกินความเป็นจริง เวลาทำงานร่วมกันจะมีการพูดคุยกันแต่เรื่องจริง เป็นประโยชน์ มีเหตุผล พ่อแม่ ผู้ปกครองก็จะละเว้นจากการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวล เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลาน และไม่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้เกิดการพูดส่อเสียด ยุยง หรือการพูดที่ก่อให้เกิดการสร้างความแตกแยกกัน^{๒๙}

ด้านมนัสสุจริต เมื่อชุมชนหรือหมู่บ้านมีการสืบสาน กล่อมเกล่า และสอนสั่งในเรื่องของวิถีชีวิต จารีต ประเพณี วัฒนธรรมที่ดีงาม และมีหลัก “บวร” เป็นศูนย์รวมจิตใจ ก็จะก่อให้เกิดการปลูกฝังค่านิยมที่ดีงามให้กับเด็กและเยาวชนหรือคนรุ่นหลัง และนำมาซึ่งความสามัคคี สมานฉันท์ ประองตอง เสียสละ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ มีน้ำใจ และมีเมตตาธรรมต่อกัน ก็จะส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข^{๓๐} ทั้งนี้ ในหมู่บ้าน ตำบล พ่อแม่ ผู้ปกครอง จะบอกสอนลูกหลานให้เป็นผู้ที่มีจิตใจเมตตา สงสารและเห็นใจผู้ที่อยู่ร่วมในสังคม เป็นผู้ที่มีจิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เป็นผู้ที่มีจิตใจเอื้ออาทร รู้จักห่วงใยในความรู้สึกของคนอื่นและเพื่อนร่วมงาน ถือเป็นการบอกสอนลูกหลานให้เป็นผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยน ไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น^{๓๑} และบอกสอนลูกหลานให้เป็นผู้ที่มีจิตใจดีงาม คิดสิ่งที่ดีงาม คิดในเรื่องที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และฝึกลูกหลานให้เป็นผู้ที่รู้จักความพอเพียง ไม่ละโมภ หรือคิดหาทางเอาแต่จะได้ออกสอนลูกหลานให้เป็นผู้ที่ไม่คิดร้ายมุ่ง

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายอัมพร เขียนสุข, เจริญญิวัด, ๕ มกราคม ๒๕๖๒.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางศินิภา คงหอม, สอ.บต.หมู่ ๒ ตำบลเขาทอง, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายพุทธพล มาลยสุวรรณ, ปลัด อบต.จันเสน, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูนิธานบุญญาภิวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอชุมแสง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายสวัสดิ์ พรหมจันทร์, สอ.บต.หมู่ ๑ ตำบลสุขสำราญ, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระครูนิวัตรสังฆกิจ, เจ้าคณะอำเภอเก้าเลี้ยว, ๒๑ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระครูนิภาธรรมวงศ์, เจ้าคณะอำเภอพยุหะคีรี, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

เปียดเปียน หรือมุ่งทำลายผู้อื่น บอกสอนลูกหลานให้เป็นผู้ที่รู้จักการให้ เป็นผู้เสียสละ บอกสอนลูกหลานให้เป็นผู้ที่มีจิตอาสา อุทิศตนทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และบอกสอนลูกหลานให้เป็นผู้ที่มีจิตสาธารณะ เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน^{๓๒}

๔.๑.๓ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม

คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการขับเคลื่อนเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนและสังคมโดยใช้หลักบวร โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม ๓ ฝ่าย ประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ ประกอบกับในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์เป็นที่รวบรวมความแตกต่างหลากหลายทางชนชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้ง ๑๕ อำเภอ ส่วนหนึ่งประกอบด้วย คนไทย ไทยทรงดำ คนไทยเชื้อสายจีน มอญ ลาวครั่ง ไทยอีสาน และอื่น ๆ ฉะนั้นคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์จึงต้องมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเสริมสร้างความสมัคสมานสามัคคีให้เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ โดยอาศัยกลไกการขับเคลื่อนพัฒนาผ่านบ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ (บวร) ทั้งนี้เพื่อจะทำให้เกิดความปรารถนาดีต่อกัน เกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดความเป็นกัลยาณมิตร และส่งเสริมสนับสนุนให้ประพฤติปฏิบัติตนในกรอบของศีล ๕ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากความสะอาดกาย วาจา สะอาดใจต่อกัน มีความเมตตา กรุณา และมีความเป็นกัลยาณมิตรที่ก่อให้เกิดพลังในการพัฒนาชุมชน หมู่บ้าน โดยเริ่มจากคนในครอบครัว สร้างครอบครัวของตนให้เป็นครอบครัวสัมมาทิฐิ โดยมีศีล ๕ เป็นหลักพื้นฐานในการดำเนินชีวิต และพยายามที่จะชักชวนหรือจูงใจผู้อื่นให้เห็นความสำคัญของการรักษาศีล ๕ ด้วยความรักเมตตาในเพื่อนมนุษย์ อันเป็นการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนให้เห็นถึงจุดหมายปลายทางสูงสุดในชีวิตมนุษย์คือการเข้าถึงความสุข สงบเย็น หรือก่อให้เกิดสันติสุขและสามัคคีธรรมเกิดขึ้น คณะสงฆ์นครสวรรค์มีนโยบายในการสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนและสังคม ผ่านการจัดงานบุญหรือการสืบสานอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยใช้เครือข่ายหลักบวร ๓ ฝ่าย ที่ประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน ส่วนงานราชการ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่มาร่วมกันขับเคลื่อนพัฒนา สืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงาม เป็นต้นว่า การจัดงานเทศมหาชาติประจำปี การจัดงานบุญสลากภัต การจัดงานบุญคุณลานหรือการสู้ขวัญข้าว เป็นต้น

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๔.๑ การอยู่ร่วมกันสันติสุขในสังคมพหุวัฒนธรรมของจังหวัดนครศรีธรรมราช

ขณะเดียวกันที่ผ่านมาคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ยังมีส่วนเข้าไปมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาที่มีการบูรณาการร่วมกันกับทางภาครัฐหรือภาคเอกชน โดย วัดนครสวรรค์ พระอารามหลวง วัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง วัดโพธาราม พระอารามหลวง และวัดพรหมจริยาวาส พร้อมผู้แทนจากสำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาลนครนครสวรรค์ ได้ออกหน่วยตรวจเยี่ยมและให้กำลังใจผู้สูงอายุผู้ป่วยติดบ้านติดเตียง ในชุมชนต่าง ๆ ของเทศบาลนครนครสวรรค์ โดยได้ร่วมกันมอบสิ่งของและพบปะเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุผู้ป่วยติดบ้าน ติดเตียง และผู้พิการ ในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์ ตามโครงการสาธารณสุขสงเคราะห์เพื่อสังคมและเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงอายุ และผู้พิการ ผู้ป่วยติดบ้าน ผู้ป่วยติดเตียง^{๓๓}

ภาพที่ ๔.๒ การเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงอายุ และผู้พิการ ผู้ป่วยติดบ้าน ผู้ป่วยติดเตียง
ของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์

^{๓๓} สัมภาษณ์ นางศรีรัตน์ สงคะจันทร์, ข้าราชการบำนาญ, ๑๑ เมษายน ๒๕๖๒.

ขณะเดียวกันคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ยังมีการจัดตั้งกองทุนเพื่อสาธารณสงเคราะห์ โดยมีบัญชีกองทุนเพื่อสาธารณสงเคราะห์ และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้น คือ โครงการระดมทุนเข้าสู่กองทุนเพื่อสาธารณสงเคราะห์ โดยสนับสนุนส่งเสริมให้ระดับวัดและคณะสงฆ์ระดับวัดมีการจัดหางบประมาณและทุนในการช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่ โดยมีการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่และหน่วยงานของเอกชน เป็นเครือข่ายเดียวกันในการทำงานเพื่อจะได้มีทิศทางเดียวกันในงานด้านสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือคนไทย ไทยทรงดำ คนไทย เชื้อสายจีน มอญ ลาวครั่ง ไทยอีสาน และอื่น ๆ ที่ประสบความเดือดร้อน ความทุกข์ยากหรือลำบากอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ตามเหตุปัจจัยและความจำเป็น โดยมีวัดหรือคณะสงฆ์เป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างวัด บ้าน และหน่วยงานภาคีเครือข่าย ทั้งนี้ในแต่ละเดือนคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์จะมีการจัดประชุมการคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ (ป.ส.จ) โดยมีการจัดประชุมสัปดาห์ไปตามอำเภอต่าง ๆ ทั้ง ๑๕ อำเภอในลักษณะเวียนตามวงรอบ โดยมีพระเทพปริยัติเมธี เจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ เจ้าคณะอำเภอและรองเจ้าคณะอำเภอทั้ง ๑๕ อำเภอ รวมถึงเจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาสระดับวัดของแต่ละอำเภอร่วมรับฟังและรับทราบนโยบาย พร้อมกันนั้นก็จะมีการขับเคลื่อนโครงการสาธารณสงเคราะห์เพื่อพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนโดยคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ แบ่งปันน้ำใจช่วยเหลือผู้ป่วยติดเตียงและผู้ยากไร้ ซึ่งมีการระดมความช่วยเหลือทั้งด้านปัจจัย (เงิน) รวมถึงข้าวสาร อาหารแห้ง เครื่องอุปโภคบริโภคไปสนับสนุนช่วยเหลือ ในบางพื้นที่ยังได้ร่วมกับภาคีเครือข่ายจัดสร้างบ้านที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับมามีความมั่นคงแข็งแรง ถูกสุขลักษณะ และมอบให้กับผู้ด้อยโอกาสหรือผู้ยากไร้ในคราเดียวกันด้วย

มอบสิ่งของแก่ผู้ยากไร้
“โครงการสาธารณสงเคราะห์คณะสงฆ์
จังหวัดนครสวรรค์ แบ่งปันน้ำใจ
ช่วยเหลือผู้ยากไร้ และคนพิการ” ใน
เขตปกครองคณะสงฆ์ทั้ง ๑๕ อำเภอ

ภาพที่ ๔.๓ การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการในสังคมพหุวัฒนธรรม
ของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์

๔.๑.๔ การเรียนเพื่อชีวิต

ในการเรียนเพื่อชีวิตนั้น ในกลุ่มของเด็กและเยาวชนของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ได้มีการจัดโครงการคุณธรรมจริยธรรมการอบรมในเชิงปฏิบัติตนตามหลักทางศาสนา หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลต่าง ๆ ของจังหวัดนครสวรรค์ ได้มีการนำนักเรียนในระดับชั้นต่าง ๆ เข้าร่วมกิจกรรมทั้งในโรงเรียนและในวัดต่าง ๆ ถือเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมปลูกฝังความเป็นไทยตามแนวทางวิถีพุทธ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมท้องถิ่นในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับจังหวัดอำเภอ ตำบล หรือหมู่บ้าน หลายโรงเรียน หลายสถานศึกษา และหลายวัดต่างก็พานักเรียนเข้าวัดปฏิบัติธรรม สร้างจิตสำนึกให้ผู้เรียนมีความรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางในการอบรมและพัฒนา ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักศีล ๕ การปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม การปฏิบัติตามหลักอิทธิบาทธรรม การปฏิบัติตามหลักกตเวทิตาธรรม การปฏิบัติตามหลักทศ ๖ การปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรม และอื่น ๆ รวมถึงการสานต่อแนวนโยบายของรัฐบาลในการปฏิบัติตามหลักค่านิยมพื้นฐาน ๔ ประการ กล่าวคือ มีความพอเพียง มีวินัย มีความสุจริต และมีจิตอาสา^{๓๔}

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติวิธาน, ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๔.๔ การเรียนเพื่อชีวิตในกลุ่มของเด็กและเยาวชนของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์

ในการเรียนเพื่อชีวิตนั้นนอกจากคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์จะมีการด้านทั้งจิตใจและร่างกายสติปัญญาแล้ว ยังต้องให้ความสำคัญกับเรื่องของภาษาและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีความรับผิดชอบต่อสังคมสิ่งแวดล้อม สามารถปรับตัวและปรับปรุงบุคลิกภาพของตนเข้าใจตนเองและผู้อื่น ทำให้หลาย ๆ วัดได้มีการเปิดลานวัดเป็นลานกีฬา โดยให้ประชาชนในพื้นที่มาใช้ลานวัดเป็นสถานที่เต้นแอโรบิกของคนในชุมชน และมีสนามฟุตบอลและลานกีฬานิตอื่นให้ลูกหลานในชุมชนได้มาออกกำลังกายร่วมกัน นอกจากนั้นบางวัดยังมีการปรุงยาหม่องน้ำที่มีสรรพคุณแก้ปวด แก้เมื่อย แก้อักเสบ แก้วิงเวียนศีรษะ หายใจไม่สะดวก ใช้ดื่มใช้ทา ในขวดเดียวกัน เพื่อแจกจ่ายให้กับสาธุชนที่มาทำบุญที่วัด โดยเฉพาะในวันสำคัญ ๆ ในทางพระพุทธศาสนา^{๓๔}

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร., รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๔.๕ การปรุงยาหม่องน้ำเพื่อแจกจ่ายให้กับสาธุชนที่ไปทำบุญในจังหวัดนครสวรรค์

ในการส่งเสริมเรื่องของการเรียนเพื่อชีวิตนั้น คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการส่งเสริมสนับสนุนสัมมาชีพตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างรายได้ของชุมชนเพิ่มขึ้น และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้น คือ โครงการส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน โครงการผักสวนครัวรั้วกินได้ ถือเป็น การส่งเสริมอาชีพทางการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพพื้นฐานของประชาชนในจังหวัดนี้ โดยมีการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิต ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพด้านการเกษตร ประมง และปศุสัตว์ จากการศึกษาพบว่าการขับเคลื่อนพัฒนาด้านสัมมาชีพหรือด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ ทำให้ประชาชนหรือกลุ่มอาชีพมีรายได้เสริมจากรายได้หลัก^{๓๖} ในบางพื้นที่ยังมีการสนับสนุนผู้สูงอายุให้รวมกลุ่มกันประกอบอาชีพ เป็นต้นว่า การจักสาน การทำดอกไม้จันทน์ โดยได้รับการสนับสนุนจากวัดและคณะสงฆ์ รวมทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรชุมชนท้องถิ่น ถือเป็น การสานต่อโครงการหนึ่ง

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระครูนิวริฐสังฆกิจ, เจ้าคณะอำเภอเก้าเลี้ยว, ๒๑ เมษายน ๒๕๖๒.

ตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีการแปรรูปสินค้าเกษตรเป็นผลิตภัณฑ์อาหารหรือเครื่องดื่ม มีกลุ่มอาชีพ
 หัตถกรรม กลุ่มผลิตภัณฑ์เคมี มีการรวมกลุ่มอาชีพเกษตรกรรม เช่น กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ กลุ่มเกษตร
 ชีวภาพ กลุ่มพืชผักปลอดสารพิษ หรือกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงปลา การเลี้ยงหมู และมีการจัดตั้ง
 กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มฌาปนกิจหมู่บ้าน เป็นต้น^{๓๗}

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระครูนิภาธรรมวงศ์, เจ้าคณะอำเภอพยุหะคีรี, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๔.๖ การเรียนรู้เพื่อชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์

๔.๒ รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ

จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในวันศุกร์ที่ ๕ เมษายน ๒๕๖๒ ณ ห้องประชุมวัดเกศไชยเหนือ (บรมธาตุ) ตำบลเกศไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อหาข้อสรุปในการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลจากการระดมความคิดเห็น แ่งคิด มุมมองของผู้เชี่ยวชาญ ที่มีต่อการศึกษาค้นคว้า ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน รวมถึงแนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชการที่ ๙ ที่ประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และการมีความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้ ผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ได้ให้แนวคิดและมุมมองที่มีต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนพัฒนาในอนาคต ดังนี้

๑. ในมิติของความพอประมาณหรือความพอดี ซึ่งนัยหนึ่งมองว่าเป็นการพึ่งตนเอง ขณะที่อีกนัยหนึ่งนั้นมองว่าเป็นความพอดีไม่สุดโต่ง ไม่ว่าจะเป็นการกระทำ การบริโภค การใช้จ่าย การผลิต การลงทุน หรือแม้แต่การอดออม ซึ่งก็ต้องอยู่ในระดับที่ตนเองไม่เดือดร้อน ซึ่งในเรื่องนี้ผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะมองว่าการพัฒนาที่สามารถก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำของประชาชนหรือพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ใน ๕ ประการข้างต้น ควรมีตัวบ่งชี้ดังต่อไปนี้

๑) ผลทางด้านจิตใจ การที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาในด้านศีลธรรมโดยเฉพาะการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ผลที่เกิดขึ้นในลักษณะของตัวบ่งชี้จะทำให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนมีสติ มีปัญญา มีจิตสำนึกที่ดี มีเมตตา เอื้ออาทร มีความเข้าใจและประนีประนอม นี้ก็ถึงผลประโยชน์ส่วนรวม สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านการเสริมสร้างสันติสุข ด้านการปลูกฝังความกตัญญูกตเวทิตาธรรม และด้านการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน^{๓๘}

๒) ผลทางด้านสังคม การที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาใน ๘ ด้าน ก็จะทำให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนดำเนินชีวิตบนทางสายกลางและก่อให้เกิดความพอประมาณหรือพอดีในทุกระดับของสังคม โดยเริ่มจากครอบครัวชุมชนและสังคมจะเกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เกิดความร่วมแรงร่วมใจกันสร้างความเข้มแข็ง รู้จักผนึกกำลังประสานความสามัคคีกัน และสำคัญมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดจากรากฐานที่มั่นคงและแข็งแรง^{๓๙} ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาทั้ง ๘ มิติ คือ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาสัมมาชีพ ด้านการเสริมสร้างสันติสุข ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้าน

^{๓๘} สนทนากลุ่ม พระราชรัตนเวที, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๓๙} สนทนากลุ่ม พระครูนิธานบุญญาภิวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอชุมแสง, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

การสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทิตาธรรม และด้านการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน^{๔๐}

๓) ผลทางด้านเศรษฐกิจ หลังจากที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาใน ๘ มิติ จะทำให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนเกิดการอยู่อย่างพอดี พอมีพอกิน ไม่หุงหრა ฟุ่มเฟือย ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาด้านสัมมาชีพ ด้านสุขภาพอนามัยและด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์^{๔๑}

๔) ผลทางด้านเทคโนโลยี การที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาใน ๘ ด้าน ก็จะทำให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนรู้ถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับภาวะและความต้องการของชุมชน หมู่บ้าน และควรดำรงอยู่อย่างไร และจะมีการพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องเป็นประโยชน์กับชุมชนและสภาพแวดล้อม^{๔๒} ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาทั้ง ๘ มิติ คือ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาสัมมาชีพ ด้านการเสริมสร้างสันติสุข ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทิตาธรรม และด้านการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน^{๔๓}

๕) ผลทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาใน ๘ ด้าน ก็จะทำให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนจะเกิดการรณรงค์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด^{๔๔} ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาทั้ง ๘ มิติ คือ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาสัมมาชีพ ด้านการเสริมสร้างสันติสุข ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านการปลูกฝังความกตัญญูทศเวทิตาธรรม และด้านการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน^{๔๕}

๒. มิติของความมีเหตุผล ที่อาจจะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจใด ๆ จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล มีการพิจารณาเหตุ ปัจจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และต้องมองผลในระยะสั้นและระยะยาว รวมถึงคำนึงถึงความเสี่ยงและผลกระทบที่จะเกิดจากการตัดสินใจนั้น ทั้งนี้เพื่อที่จะทำให้เกิดความรอบคอบ ใช้จ่ายพอดีกับอัตภาพ เกิดประโยชน์ หรือแม้แต่เวลาอย่างคุ้มค่า และไม่เป็นผู้บริโภคนิยม^{๔๖} ในเรื่องนี้ผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะมองว่าการพัฒนาที่สามารถก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำของประชาชนหรือพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) จะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในมิติต่าง ๆ นั้น ที่จะเป็นไปอย่างมีเหตุผล มีการพิจารณาจากเหตุและปัจจัยรวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และเกิดความรอบคอบ เชื่อตรง

^{๔๐} สนทนากลุ่ม นายปัญญา คล้ายแจ้, นายก อบต. เกยไชย, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๑} สนทนากลุ่ม นางพัชรินทร์ อินทร์นัม, สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๒} สนทนากลุ่ม พระครูนิวริฐธรรมชั้น, เจ้าคณะตำบลจันเสน, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๓} สนทนากลุ่ม พระครูนิวริฐธรรมสาร, เจ้าอาวาสวัดหัวถนนเหนือ, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๔} สนทนากลุ่ม พระราชรัตนเวที, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๕} สนทนากลุ่ม พระราชรัตนเวที, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๖} สนทนากลุ่ม นายวิสวัท แจ้จิต, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

และไม่โลภมาก^{๔๗} ผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาทั้ง ๘ มิติ คือ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาสัมมาชีพ ด้านการเสริมสร้างสันติสุข ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านการปลูกฝังความกตัญญูกตเวทิตาธรรม และด้านการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน^{๔๘}

๓. มิติของการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ซึ่งเกี่ยวข้องและเกี่ยวพันกับการกระทำที่จะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นไม่เฉพาะแต่ในปัจจุบัน แต่จำเป็นต้องมองการณ์ไกลถึงอนาคต คำนึงถึงความเสี่ยง และสามารถสร้างภูมิคุ้มกันพร้อมรับผลกระทบ หรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อาทิ การงาน การเงิน หรือแม้แต่สุขภาพของตัวเอง ฯลฯ^{๔๙} ในเรื่องนี้ผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะมองว่าการพัฒนาที่สามารถก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำของประชาชนหรือพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรม ตัวบ่งชี้สำคัญในการพัฒนาที่สามารถก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมจะเกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เป็นพลวัตร^{๕๐} โดยมีใช้แต่ว่า คำนึงถึงเหตุการณ์และผลในปัจจุบันเท่านั้น แต่จำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกลภายใต้ข้อจำกัดของความรู้ที่มีอยู่ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาทั้ง ๘ มิติ คือ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาสัมมาชีพ ด้านการเสริมสร้างสันติสุข ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านการปลูกฝังความกตัญญูกตเวทิตาธรรม และด้านการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน^{๕๑}

๔. มิติที่เป็นเงื่อนไขประกอบการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะให้ประชาชนในทุกพื้นที่ใช้ชีวิตหรือดำเนินชีวิตอยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน เพราะการมีความรู้คู่คุณธรรมจะทำให้ทุก ๆ คน ดำเนินชีวิตหรือมีการตัดสินใจอย่างรอบด้าน^{๕๒} และเมื่อมีความรู้ย่อมส่งผลให้มีการตัดสินใจที่ถูกต้อง สามารถปรับใช้ให้เหมาะกับสถานการณ์ นอกจากนี้ต้องมีความรอบคอบ ระมัดระวัง รู้จักวางแผนอย่างมีสติ ภายใต้อุดมการณ์ความซื่อสัตย์สุจริต ไม่โลภ ไม่หลง มีการฝึกปฏิบัติที่จะดำเนินชีวิตไปในทางสายกลางและการเข้าร่วมการพัฒนาทั้ง ๘ มิติ คือ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาสัมมาชีพ ด้านการเสริมสร้างสันติสุข ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านการปลูกฝังความกตัญญูกตเวทิตาธรรม และด้านการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้านนั้น^{๕๓} ซึ่งผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะมองว่าการพัฒนาที่สามารถก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำ

^{๔๗} สนทนากลุ่ม พระครูนิวาสธรรมขันธ์, เจ้าคณะตำบลจันทน์เสน, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๘} สนทนากลุ่ม พระครูนิธานบุญญาภิวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอชุมแสง, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๔๙} สนทนากลุ่ม นายกฤษณะ ไกรสิทธิ์, สำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๐} สนทนากลุ่ม พระครูนิวาสธรรมขันธ์, เจ้าอาวาสวัดหัวถนนเหนือ, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๑} สนทนากลุ่ม พระราชรัตนเวที, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๒} สนทนากลุ่ม นายปัญญา คล้ายแจ้, นาย ออบต. เกยไชย, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๓} สนทนากลุ่ม นายวิสวัท แจ้จิต, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

ของประชาชนหรือพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรม ก่อเกิดทั้งความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกันในชุมชนหมู่บ้านจะต้องเป็นไปในลักษณะดังนี้

๑) เงื่อนไขความรู้ หรือความรู้เกี่ยวกับ ๘ มิติ คือ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาสัมมาชีพ ด้านการเสริมสร้างสันติสุข ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านการปลูกฝังความกตัญญูกตเวทิตาธรรม และด้านการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน หรือด้านวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ก่อนที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต^{๕๔}

๒) เงื่อนไขคุณธรรม ที่ได้รับการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะ ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการพัฒนาสัมมาชีพ ด้านการเสริมสร้างสันติสุข ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ด้านการปลูกฝังความกตัญญูกตเวทิตาธรรม และด้านการสร้างสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคม^{๕๕}

จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ยังพบว่า ผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะหลายท่านมองไปในทิศทางเดียวกันและมีข้อเสนอแนะว่าเพื่อให้การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำรินั้นสอดคล้องกับการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ รวมถึงการสานต่อนโยบายการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามโครงการพระราชดำรินี้ของรัฐบาลที่เน้นให้ประชาชนดำเนินชีวิตแบบพอดีพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันและความรู้คู่คุณธรรมควบคู่กันไป^{๕๖}

ขณะเดียวกันจากข้อค้นพบที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จะพบว่าในการขับเคลื่อนและพัฒนาชุมชนหมู่บ้านในช่วงเวลาที่ผ่านมานอกจากจะเน้นในเรื่องโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ และการส่งเสริมการเรียนรู้ทั้ง ๔ ด้านแล้ว สิ่งที่ยังตระหนักก็คือในทุกโครงการหรือทุกกิจกรรมที่จะมีขับเคลื่อนและพัฒนานั้น จะต้องมีความสอดคล้องและสัมพันธ์และเป็นไปตามหลักของทางสายกลางหรือหลักมรรคมีองค์ ๘ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงมอบให้กับพุทธศาสนิกชนมาเป็นเครื่องนำทางแห่งชีวิตด้วย^{๕๗} กล่าวคือ ในการขับเคลื่อนและพัฒนานั้นจำเป็นต้องมีการสนับสนุน ส่งเสริมให้ประชาชนดำเนินชีวิตอย่างมีสัมมาทิฐิหรือความเห็นที่ถูกต้อง การมีสัมมาสังกัปปะหรือความคิดที่ถูกต้อง การมีสัมมาวาจาหรือวาจาที่ถูกต้อง การมีสัมมากรรมมันตะหรือการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การมีสัมมาอาชีวะหรือมีการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การมีสัมมาวายามะหรือมีความเพียรที่ถูกต้อง การมีสัมมาสติหรือการรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการมีสัมมาสมาธิหรือการมีปัญญาที่พร้อมจะแก้ไขในทุกปัญหาอุปสรรค^{๕๘}

^{๕๔} สนทนากลุ่ม พระราชรัตนเวที, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๕} สนทนากลุ่ม พระครูนิธานบุญญาภิวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอชุมแสง, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๖} สนทนากลุ่ม พระครูนิวาสธรรมขันธ์, เจ้าคณะตำบลจันทน์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๗} สนทนากลุ่ม พระครูนิวาสธรรมขันธ์, เจ้าคณะตำบลจันทน์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๕๘} สนทนากลุ่ม พระครูนิธานบุญญาภิวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอชุมแสง, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

นอกจากนั้นผู้เชี่ยวชาญที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ยังมองว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐนั้น จะก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำที่สะอาด บริสุทธิ์ของประชาชนหรือพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมผสมเข้ากับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และหลักทางสายกลางหรือมรรคมืองค์ ๘ แล้ว ก็เห็นควรว่าน่าจะมีการพัฒนาใน ๓ เรื่อง หรือ ๓ มิติสำคัญ ซึ่งมีความสอดคล้องและเป็นไปตามหลักไตรสิกขา^{๕๙} ดังนี้

๑. การพัฒนาศีลหรืออริศีลสิกขา เป็นการพัฒนาสัมมากัมมมณะ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ เพื่อขัดเกลากิเลสให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข และเกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นในสังคม มีการทำมาหาเลี้ยงชีวิตโดยทางสุจริต ไม่กระทำความผิดกฎหมาย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหาย และปราศจากการก่ออาชกรรม ทั้งนี้เพื่อความสงบเรียบร้อยและสันติสุขของชุมชนและสังคม^{๖๐}

๒. การพัฒนาสมาธิหรืออริจิตสิกขา เป็นการพัฒนาสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เพื่อให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมที่สูงขึ้น มีความรอบรู้ รอบคอบ ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ และโมหะวันไหวต่อสิ่งที่มากระทบจากภายนอกซึ่งอาจจะทำให้จิตมีความเศร้าหมอง ขุ่นมัว และเดือดร้อนใจได้^{๖๑}

๓. การพัฒนาปัญญาหรืออริปัญญาสิกขา เป็นการพัฒนาสัมมาทิฐิหรือความเห็นที่ถูกต้อง สัมมาสังกัปปะหรือความคิดที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง รู้ชัด รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้เท่ารู้ทัน รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย^{๖๒}

สำหรับรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ ซึ่งจะนำไปสู่การยกระดับการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านนั้น ควรที่จะนำไปสู่การประยุกต์ใช้ที่เป็นรูปธรรมจะต้องมีความถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปได้ และสามารถที่จะใช้ประโยชน์ได้จริง ซึ่งในเรื่องนี้ผู้เชี่ยวชาญมองว่า ควรประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนและ ๔ กิจกรรมสำคัญ ดังนี้

๑. ขั้นตอนที่ ๑ การเรียนรู้อดีต

กิจกรรมที่ ๑ เป็นกิจกรรมทบทวนข้อมูล ข้อเท็จจริงเชิงพื้นที่ในช่วงเวลาที่ผ่านมา แล้วนำมาสะท้อนหรือเสนอต่อที่ประชุม

วิธีการ คือ การให้แกนนำในชุมชนหมู่บ้านนั่งรวมกันเป็นกลุ่ม ๆ แล้วให้ช่วยกันคิดทบทวนปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานหรือการพัฒนาในชุมชนหรือจากพื้นที่ของตนเอง รวมถึงเหตุและปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหานั้น ๆ^{๖๓}

^{๕๙} สนทนากลุ่ม พระครูนิวตฺตธรรมสาร, เจ้าอาวาสวัดหัวถนนเหนือ, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๐} สนทนากลุ่ม นายปัญญา คล้ายแจ้, นายก อบต. เกยไชย, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๑} สนทนากลุ่ม พระราชรัตนเวที, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๒} สนทนากลุ่ม นายกฤษณะ ไกรสิทธิ์, สำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๓} สนทนากลุ่มเฉพาะ, นายกฤษณะ ไกรสิทธิ์, สำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

๒. ขั้นตอนที่ การเรียนรู้และเข้าใจในสภาพปัญหา

กิจกรรมที่ ๒ เป็นกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ค้นพบจากพื้นที่ของตนเอง แล้วนำมาวิเคราะห์ถึงเหตุและปัจจัย รวมถึงแนวทางในการแก้ไขหรือพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต^{๖๔}

วิธีการ คือ การให้แต่ละกลุ่มมานำเสนอข้อสรุปที่ค้นพบ แล้วช่วยกันคิดวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือในพื้นที่ของตนเอง พร้อมทั้งหาข้อสรุปร่วมกัน^{๖๕}

๓. ขั้นตอนที่ ๓ การเตรียมยกระดับการขับเคลื่อนและพัฒนา

กิจกรรมที่ ๓ การร่วมวางแผนเพื่อยกระดับการขับเคลื่อนและพัฒนา และร่วมกันหาทางออกหรือแก้ไขปัญหาค้นพบจากชุมชนหมู่บ้าน^{๖๖}

วิธีการ คือ การเปิดโอกาสให้ร่วมกันเสนอความคิดเห็นและสะท้อนมุมมองที่มีต่อการแก้ไขปัญหาหลัก ปัญหารอง ปัญหาย่อย และอื่น ๆ และเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา รวมถึงการเรียงลำดับความสำคัญในการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ข้างต้น^{๖๗}

๔. ขั้นตอนที่ ๔ การสร้างความยั่งยืนและการสร้างเครือข่าย

กิจกรรมที่ ๔ การนำแนวทางในการขับเคลื่อนและพัฒนาที่มาผสานรวมเป็น ๑ ชุดความรู้ และสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มพลังในการพัฒนา^{๖๘}

วิธีการ คือ ให้ร่วมกันหาข้อสรุปในชุดความรู้ในการขับเคลื่อนและพัฒนา ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาเร่งด่วนและปัญหาอื่น ๆ ในระดับที่รองลงไป เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำรินั้น และยกระดับเป็นชุมชนหมู่บ้านต้นแบบ^{๖๙}

ในขั้นตอนนี้ พบว่า โครงการที่จะมีการยกระดับการขับเคลื่อนและการเรียนรู้อบรมตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำรินี้จะให้มีความเข้มข้นทั้ง ๘ ด้านนั้น ควรดำเนินการดังนี้

๑) การยกระดับโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ และโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และหากจะมีการยกระดับที่เข้มข้นมากขึ้นก็จะต้องมีการขับเคลื่อนโครงการครูพระสอนศีลธรรมนอกโรงเรียนเพิ่มเข้ามาด้วย โดยเฉพาะที่คณะสงฆ์เคยดำเนินการมาแล้วซึ่งนั่นก็คือการรื้อฟื้นหรือยกระดับการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธานุศาสตร์วันอาทิตย์ (ศพอ.ว.) ให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง และมีส่วนสนับสนุนส่งเสริมในเรื่องศีลธรรม รวมถึงคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน

^{๖๔} สทนากลุ่ม นางพัชรินทร์ อินทร์นิ่ม, สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๕} สทนากลุ่ม นางกัลยา สังคหิตถาวร, ผู้อำนวยการส่วนบริหาร, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๖} สทนากลุ่ม พระครูนิธานปุญญาภิวัฒน์, เจ้าคณะอำเภอชุมแสง, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๗} สทนากลุ่ม นายวิสวัท แจ่มจิต, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๘} สทนากลุ่ม พระราชรัตนเวที, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

^{๖๙} สทนากลุ่ม พระครูนิวริฐธรรมจันทร์, เจ้าคณะตำบลจันทน์เสน, ๕ เมษายน ๒๕๖๒.

๒) สำหรับในเรื่องของสุขภาพพระสงฆ์และสุขภาพของชาวบ้านชาววัดนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาข้างต้น คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ขอให้มีการขับเคลื่อนธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ตามโครงการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ “หลักสูตรพระคิลานุปัฏฐาก” ให้ครบทุกพื้นที่

๓) การยกระดับโครงการฝึกสวนครัวรั้วกินได้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการต่อยอดจากโครงการเกษตรวิถีพุทธหรือเกษตรแบบธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ให้เพิ่มมากขึ้น และควรพลิกฟื้นพื้นที่ว่างเปล่าในบริเวณวัดจัดทำเป็นศูนย์เรียนรู้เกษตรธรรมชาติหรือเกษตรเชิงพุทธให้พุทธศาสนิกชนหรือผู้ที่สนใจได้ศึกษาเรียนรู้และศึกษาดูงานเป็นส่วนต้นแบบ รวมถึงการฝึกอบรมให้ความรู้การแปรรูปสินค้าเกษตร หรือการสร้างมูลค่าเพิ่มจากเศษวัสดุเหลือใช้ที่มีในชุมชนหมู่บ้าน

๔) การยกระดับโครงการแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง เพื่อสร้างสันติสุขและลดปัญหาความแตกแยกทางความคิดและอุดมการณ์ในชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งจะต้องมีการขับเคลื่อนพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดชุมชนหมู่บ้านเกิดความเข้มแข็งและสันติสุขครอบคลุมทุกอำเภอ

๕) การยกระดับและขับเคลื่อนพัฒนากองทุน “บุญนิธิเพื่อการศึกษา” เพื่อระดมทุนและมอบทุนการศึกษาแก่เยาวชน โดยเฉพาะโครงการ ๑ วัด ๑ ทุน ที่คณะสงฆ์นครสวรรค์ได้สนับสนุนในลักษณะของการศึกษาสงเคราะห์ให้กับพระภิกษุ สามเณร และบุตรหลานชาวบ้านชาววัดที่เป็นพุทธศาสนิกชนของจังหวัดนครสวรรค์ให้ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงยิ่งขึ้น

๖) การยกระดับและขับเคลื่อนพัฒนาด้านสาธารณสุขสงเคราะห์เพื่อพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ ตามโครงการแบ่งปันน้ำใจช่วยเหลือผู้ป่วยติดเตียงและผู้ยากไร้ ซึ่งมีการระดมความช่วยเหลือทั้งด้านปัจจัย (เงิน) รวมถึงข้าวสาร อาหารแห้ง เครื่องอุปโภคบริโภคไปสนับสนุนช่วยเหลือผู้ป่วยติดเตียง ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส หรือผู้ที่ถูกทอดทิ้งหรือได้รับผลจากความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนหมู่บ้านให้ครอบคลุม ทัวถึง และทันต่อสถานการณ์มากขึ้น โดยจัดโครงการสัญจรให้ครบทุกอำเภอและขยายลึกลงถึงระดับตำบล หมู่บ้าน

๗) การยกระดับโครงการคนไทยหัวใจกตัญญูของคณะสงฆ์นครสวรรค์สนับสนุนการจัดงานวันครอบครัว กิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ รวมถึงมีการจัดอุปสมบทและการบรรพชาหมู่สามเณรภาคฤดูร้อน เพื่อเป็นการสืบสาน ส่งเสริมความกตัญญูกตเวทิตะ และสืบทอดพระพุทธศาสนา

๘) การยกระดับการขับเคลื่อนพัฒนาและสานต่อโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคีในการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชน และเป็นไปตามหลักบวร บ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไป

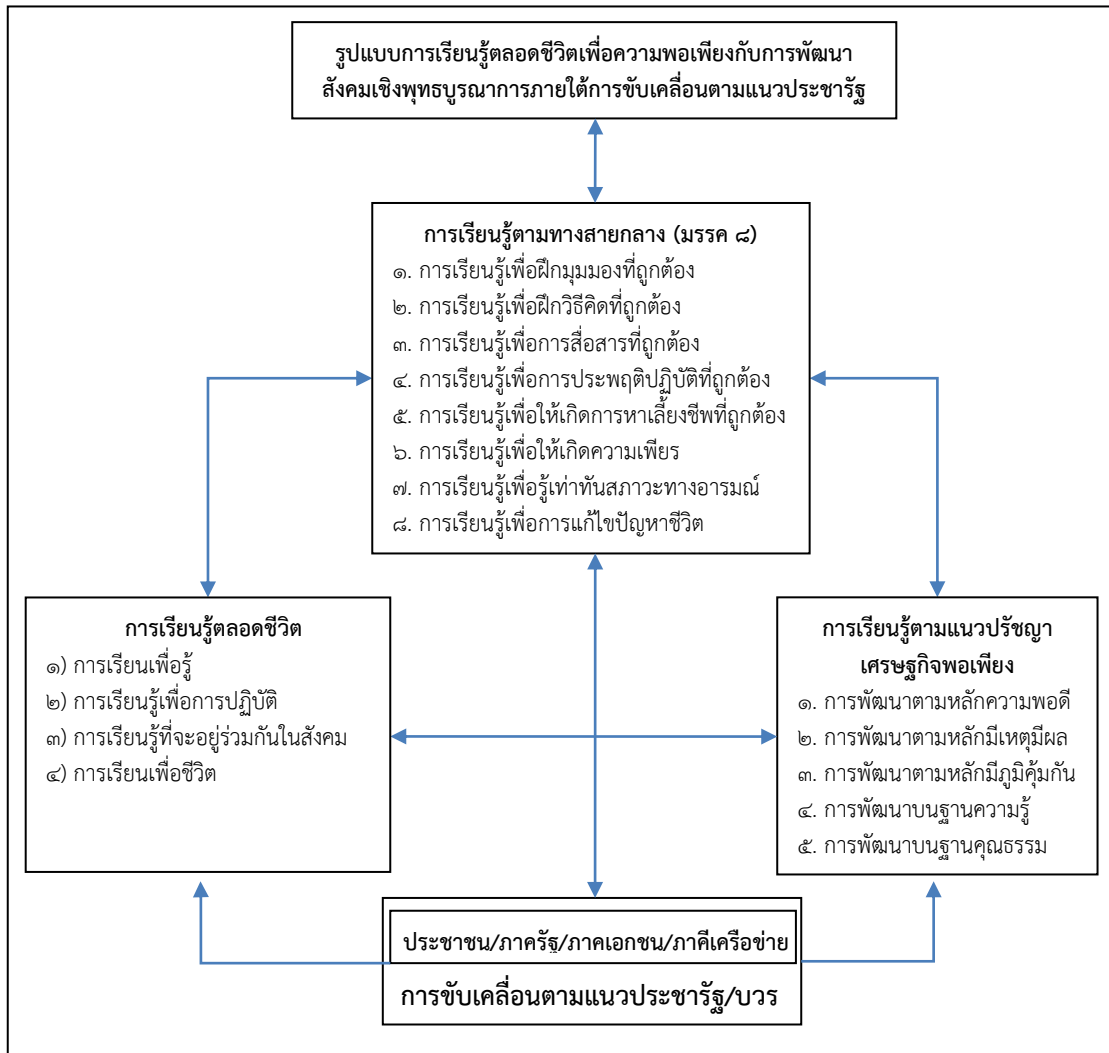
๔. ขั้นตอนที่ ๔ การสร้างสมดุลและความยั่งยืน รวมถึงการสร้างเครือข่าย

กิจกรรมที่ ๔ การนำแนวทางในการขับเคลื่อนและพัฒนาที่มาผสานรวมเป็น ๑ ชุดความรู้ และสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มพลังในการพัฒนา

วิธีการ คือ ให้ร่วมกันหาข้อสรุปในชุดความรู้ในการขับเคลื่อนและพัฒนา ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาเร่งด่วนและปัญหาอื่น ๆ ในระดับที่รองลงไป เพื่อนำไปสู่ความเป็นชุมชนหมู่บ้านต้นแบบ พร้อมทั้งประสานร่วมมือกันเป็นเครือข่ายการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงบนฐานการขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐหรือความร่วมมือร่วมใจของทุกภาคส่วน

๔.๓ องค์กรความรู้ที่ได้จากการวิจัย

แนวทางในรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐนั้น ที่ได้ข้อสรุปจากการวิจัยและจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่สูงขึ้นนั้น ข้อสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ตามแผนภาพที่ ๔.๒๒ ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๗ องค์กรความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากแผนภาพองค์ความรู้ที่อธิบายได้ว่า รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ในปัจจุบัน เป็นการขับเคลื่อนตาม “หลักบวร” ซึ่งต้องอาศัยกลไกความร่วมมือหรือการมีส่วนร่วมจากประชาชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และกลุ่มภาคีเครือข่าย เช่น สมาคม มูลนิธิ หรือองค์กรการกุศลที่เกี่ยวข้อง มาร่วมกันพัฒนาชุมชนหมู่บ้านให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งการเรียนรู้เพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม

และการเรียนเพื่อชีวิต ขณะเดียวกันยังมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ประกอบด้วย ความพอดีพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน บนพื้นฐานของการมีความรู้คู่คุณธรรม

จากการวิเคราะห์ยังพบว่าการเรียนรู้ในแต่ละด้านของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ยังมีคุณลักษณะสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเรียนรู้ตามทางสายกลางหรือตามแนวทางของ อริยมรรค ดังนี้

๑. มิติของความพอประมาณหรือความพอดี ซึ่งมีตัวบ่งชี้การพัฒนาที่สามารถก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำของประชาชนใน ๕ ประการ คือ

๑) ผลทางด้านจิตใจ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาในด้านศีลธรรมโดยเฉพาะการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ผลที่เกิดขึ้นจะทำให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนมีสติ มีปัญญา มีจิตสำนึกที่ดี มีเมตตา เอื้ออาทร มีความเข้าใจและประนีประนอม นึกถึงผลประโยชน์ส่วนรวม สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อฝึกมุมมองที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อฝึกวิถีชีวิตที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการสื่อสารที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเพียร การเรียนรู้เพื่อรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิต

๒) ผลทางด้านสังคม การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนดำเนินชีวิตบนทางสายกลางและก่อให้เกิดความพอประมาณหรือพอดีในทุกระดับของสังคม โดยเริ่มจากครอบครัวชุมชนและสังคมจะเกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เกิดความร่วมมือร่วมใจกันสร้างความเข้มแข็ง รู้จักฝึกกำลังประสานความสามัคคีกัน และสำคัญมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดจากรากฐานที่มั่นคงและแข็งแรง ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อฝึกมุมมองที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อฝึกวิถีชีวิตที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการสื่อสารที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเพียร การเรียนรู้เพื่อรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิต

๓) ผลทางด้านเศรษฐกิจ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนเกิดการอยู่อย่างพอดี พอมีพอกิน ไม่หุงหว่า พุ่มเพ็ญ ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาตามสามาชีพ ด้านสุขภาพอนามัยและด้านการสาธารณสุขเคราะห์

๔) ผลทางด้านเทคโนโลยี การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนรู้ว่าความเหมาะสมสอดคล้องกับภาวะและความต้องการของชุมชน หมู่บ้าน และควรดำรงอยู่อย่างไร และจะมีการพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องเป็นประโยชน์กับชุมชนและสภาพแวดล้อม ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อฝึกมุมมองที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อฝึกวิถีชีวิตที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการสื่อสารที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเพียร การเรียนรู้เพื่อรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิต

๕) ผลทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงได้มีการขับเคลื่อนพัฒนาให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนจะเกิดการรณรงค์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด ซึ่งผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อฝึกมุมมองที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อฝึกวิถีชีวิตที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการสื่อสารที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเพียร การเรียนรู้เพื่อรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิต

๖. มิติของความมีเหตุผล ซึ่งมีตัวบ่งชี้การพัฒนาที่สามารถก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมที่จะเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในมิติต่าง ๆ นั้น ที่จะเป็นไปอย่างมีเหตุผล มีการพิจารณาจากเหตุและปัจจัยรวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องและเกิดความรอบคอบ ชัดตรง และไม่โลภมาก ผลข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อฝึกมุมมองที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อฝึกวิถีชีวิตที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการสื่อสารที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเพียร การเรียนรู้เพื่อรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิต

๗. มิติของการมีภูมิคุ้มกันที่ดี เหตุผล ซึ่งมีตัวบ่งชี้การพัฒนาที่สามารถก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เป็นพลวัตรโดยมิใช่แต่จะคำนึงถึงเหตุการณ์และผลในปัจจุบันเท่านั้น แต่จำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกลภายใต้ข้อจำกัดของความรู้ที่มีอยู่ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นข้างต้นจะตอบโจทย์การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อฝึกมุมมองที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อฝึกวิถีชีวิตที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการสื่อสารที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเพียร การเรียนรู้เพื่อรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิต

๘. มิติที่เป็นเงื่อนไขประกอบการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะให้ประชาชนในทุกพื้นที่ใช้ชีวิตหรือดำเนินชีวิตอยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ๒ เงื่อนไข และมิติการพัฒนาทั้งการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อฝึกมุมมองที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อฝึกวิถีชีวิตที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการสื่อสารที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเพียร การเรียนรู้เพื่อรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิต ซึ่งจะมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ประชาชนนั้นก่อเกิดทั้งความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกันในชุมชนหมู่บ้าน ดังนี้

๑) เงื่อนไขความรู้ หรือความรู้เกี่ยวกับ ๘ มิติ คือ การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อฝึกมุมมองที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อฝึกวิถีชีวิตที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการสื่อสารที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเพียร การเรียนรู้เพื่อรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิตให้เกิดขึ้นในชุมชนและหมู่บ้าน หรือด้านวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ก่อนที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต

๒) เงื่อนไขคุณธรรม ที่ได้รับการขับเคลื่อนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะคุณธรรมทั้ง ๘ มิติ คือ การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อฝึกมุมมอง ที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อฝึกวิธีคิดที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการสื่อสารที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อการ ประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การเรียนรู้เพื่อให้เกิดความ เพียร การเรียนรู้เพื่อรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิตให้เกิดขึ้นใน ชุมชนและหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคม

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการ ภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐ” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษากระบวนการ พัฒนาสังคมผ่านโครงการ เรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐในจังหวัดนครสวรรค์ และ ๒) พัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อน ตามแนวพระราชรัฏฐในจังหวัดนครสวรรค์ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ทราบ ถึงประเด็นของการศึกษาในรายละเอียดที่มีความครอบคลุมในเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำการศึกษาอย่างครบถ้วน พร้อมกันนั้นในการวิจัยเชิงคุณภาพทำให้ได้ทราบถึงข้อมูลเชิงลึก (In-depth) ที่มีรายละเอียดชัดเจนและ สามารถนำมาวิเคราะห์ได้ ก่อนที่จะนำเสนอในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อพัฒนารูปแบบให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จากผลการวิจัยตามกระบวนการข้างต้นสามารถสรุป อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปฏิบัติดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปการวิจัย

สรุปผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐ ผ่าน ข้อค้นพบตามกระบวนการของแต่ละขั้นตอนและแต่ละวัตถุประสงค์ โดยสรุปตามลำดับ ดังนี้

๕.๑.๑ ๑ กระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบน พื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐในจังหวัดนครสวรรค์

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อค้นหาข้อมูล ข้อเท็จจริงที่นำมาซึ่งกระบวนการพัฒนาสังคมผ่าน การเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฏฐในจังหวัดนครสวรรค์ พบดังนี้

๑. ด้านการเรียนรู้เพื่อรู้ คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์โดยวัดต่าง ๆ มีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จิตสำนึกในความเป็นไทย และทักษะการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อ เสริมสร้างเยาวชนให้เป็นพลเมืองดี มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ ซื่อสัตย์ เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม รักษาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ถือเป็นการพัฒนาด้านจิตใจและความประพฤติให้เยาวชนให้เป็นคนดีของ สังคม ในด้านต่าง ๆ เป็นต้นว่า ๑) การเคารพกติกา ๒) ด้านการเคารพสิทธิผู้อื่น ๓) ด้านการมีความ รับผิดชอบต่อสังคม ๔) ด้านการมีจิตอาสา จิตสาธารณะ และมีความเป็นพลเมืองที่ดี และ ๕) ด้าน การรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง รวมถึงการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ การปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ธรรม การปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรม และการปฏิบัติตามหลักค่านิยมพื้นฐาน ๔ ประการ กล่าวคือ มีความพอเพียง มีวินัย มีความสุจริต และมีจิตอาสา ขณะเดียวกันคณะสงฆ์จังหวัด

นครสวรรค์มีการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการประกอบศาสนกิจและการจัดกิจกรรมของท้องถิ่น ตลอดจนเป็นที่พักผ่อนทางจิตใจและเป็นอุทยานทางการศึกษาของประชาชน บางวัดมีการก่อสร้างและจัดตั้งศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนของชุมชน มีสนามเด็กเล่น และมีพิพิธภัณฑ์ชุมชน

๒. ด้านการเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ ในด้านนี้คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ และโครงการที่เกี่ยวข้อง รวมถึงส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตตามแนววิถีไทยและวิถีพุทธเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ สะอาด ทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังนี้ ดังนี้ ๑) ด้านกายสุจริต มีการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชน หมู่บ้าน และตำบล ไม่เบียดเบียน ไม่เบียดบัง ไม่ผิดลูกผิดเมียคนอื่น และไม่ดื่มสุรายาเมา ส่วนหนึ่งนั้นเกิดขึ้นจากการสอนสั่ง อบรม กล่อมเกลา และการเป็นแบบอย่างที่ดีของบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อ แม่ หรือผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ชุมชน จนนำมาซึ่งความสามัคคี สมานฉันท์ ประองตอง และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ๒) ด้านวาจสุจริต มีการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชน หมู่บ้าน และตำบล พูดคุยหรือสื่อสารกันด้วยความบริสุทธิ์และมีเมตตาจิตที่ดีต่อกัน โดยงดเว้นจากการพูดโกหก พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพื่อเจ้า ถิ่น ๓) ด้านมโนสุจริต มีการปลูกฝังค่านิยมที่ดีงามโดยเฉพาะในเรื่องของความรักความสามัคคี สมานฉันท์ ประองตอง เสียสละ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ มีน้ำใจ และมีเมตตาธรรมต่อกัน ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชนหมู่บ้านอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

๓. ด้านการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม ในเรื่องนี้คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรมเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนและสังคม ประกอบกับในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์เป็นที่รวบรวมความแตกต่างหลากหลายทางชนชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้ง ๑๕ อำเภอ ส่วนหนึ่งประกอบด้วย คนไทย ไทยทรงดำ คนไทยเชื้อสายจีน มอญ ลาวครั้ง ไทยอีสาน และอื่น ๆ ฉะนั้นคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์จึงต้องมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเสริมสร้างความสมัครสมานสามัคคีให้เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ โดยอาศัยกลไกการขับเคลื่อนพัฒนาผ่านบ้าน วัด โรงเรียน/ราชการ (บวร) ทั้งนี้เพื่อจะทำให้เกิดความปรารถนาดีต่อกัน เกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดความเป็นกัลยาณมิตร มีความเมตตา กรุณา และมีความเป็นกัลยาณมิตร

๔. ด้านการเรียนรู้เพื่อชีวิต คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ได้มีการจัดโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชนโดยปลูกฝังความเป็นไทยตามแนววิถีพุทธ ในส่วนของประชาชนทั่วไปก็มีการส่งเสริมสนับสนุนให้ประกอบสัมมาชีพตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชนให้เพิ่มมากขึ้น

๕.๑.๒ รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ

ในการขับเคลื่อนและพัฒนานั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสนับสนุน ส่งเสริมให้ประชาชนดำเนินชีวิตอย่างมีสัมมาทิฐิหรือความเห็นที่ถูกต้อง การมีสัมมาสังกัปปะหรือความคิดที่ถูกต้อง การมีสัมมาวาจาหรือวาจาที่ถูกต้อง การมีสัมมาภังคะหรือการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การมีสัมมาอาชีวะหรือมีการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง การมีสัมมาวายามะหรือมีความเพียรที่ถูกต้อง การมีสัมมาสติหรือการรู้เท่าทันสภาวะทางอารมณ์ และการมีสัมมาสมาธิหรือการมีปัญญาที่พร้อมจะแก้ไขในทุกปัญหาอุปสรรค ขณะเดียวกันในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตาม

แนวประชารัฐนั้นจะก่อให้เกิดผลในเชิงพฤติกรรมหรือการกระทำที่สะอาด บริสุทธิ์ที่เกิดจากการผสาน การขับเคลื่อนพัฒนาให้กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและหลักทางสายกลางหรือมรรคมืดงค์ ๘ ซึ่งจะก่อให้เกิดรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงใน ๓ มิติสำคัญ ดังนี้

๑. การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงตามแนววิถีศีลสิกขา เป็นการเรียนรู้เพื่อ พัฒนาสัมมาภังคะ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ ทั้งนี้เพื่อขัดเกลากิเลสของทุกคนให้สามารถอยู่ ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข และเกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นในสังคม มีการทำมาหาเลี้ยงชีวิตโดยทาง สุจริต ไม่กระทำความผิดกฎหมาย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหาย และปราศจากการก่อ วจีกรรม ทั้งนี้เพื่อความสงบเรียบร้อยและสันติสุขของชุมชนและสังคม

๒. การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงตามแนววิถีจิตสิกขา เป็นการเรียนรู้เพื่อ พัฒนาสัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เพื่อให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมที่สูงขึ้น มีความรอบรู้ รอบคอบ ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ และไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบจากภายนอกซึ่งอาจจะ ทำให้จิตมีความเศร้าหมอง ขุ่นมัว และเดือดร้อนใจได้

๓. การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงตามแนววิถีปัญญาสิกขา เป็นการเรียนรู้เพื่อ พัฒนาสัมมาทิฐิหรือความเห็นที่ถูกต้อง สัมมาสังกัปปะหรือความคิดที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ แจ่ม รู้ชัด รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้เท่ารู้ทัน รู้ องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย

สำหรับรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณา การภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ ในการการยกระดับการพัฒนาชุมชนหมู่บ้านนั้นควร ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนและ ๔ กิจกรรมสำคัญ ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การเรียนรู้อดีต เป็นกิจกรรมทบทวนข้อมูล ข้อเท็จจริงเชิงพื้นที่ในช่วงเวลา ที่ผ่านมา

ขั้นตอนที่ ๒ การเรียนรู้และเข้าใจในสภาพปัญหา เป็นกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ค้นพบจากพื้นที่ของตนเอง แล้วนำมาวิเคราะห์ถึงเหตุและปัจจัย รวมถึงแนวทาง ในการแก้ไขหรือพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ขั้นตอนที่ ๓ การเตรียมยกระดับการขับเคลื่อนและพัฒนา เป็นการร่วมวางแผนเพื่ อยกระดับการขับเคลื่อนและพัฒนา และร่วมกันหาทางออกหรือแก้ไขปัญหาที่พบจากชุมชนหมู่บ้าน

ขั้นตอนที่ ๔ การสร้างความยั่งยืนและการสร้างเครือข่าย เป็นการนำแนวทางในการ ขับเคลื่อนและพัฒนาที่มาผสานรวมเป็น ๑ ชุดความรู้ และสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มพลังในการพัฒนา และนำไปสู่ความเป็นชุมชนหมู่บ้านต้นแบบ

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้จะกล่าวถึงการนำรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจและนำมาอภิปรายผล ดังนี้

การเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์ที่ค้นพบนั้น ๑) ด้านการเรียนรู้เพื่อรู้ ในกลุ่มของเยาวชนจะมีการส่งเสริมเพื่อให้เยาวชนเติบโตไปเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ โดยเน้นในเรื่องของวินัย ความซื่อสัตย์ การเสียสละ ถือเป็นการพัฒนาให้เยาวชนให้เป็นคนดีของสังคม และประพฤติปฏิบัติตามหลักค่านิยมพื้นฐาน ๔ ประการ กล่าวคือ มีความพอเพียง มีวินัย มีความสุจริต และมีจิตอาสา โดยมีวัดเป็นในการขับเคลื่อนและพัฒนา ๒) ด้านการเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ ส่วนใหญ่ก็จะส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตตามแนววิถีไทยวิถีพุทธเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ สะอาด ทั้งทางกาย วาจา และใจ ๓) ด้านการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม จะเน้นในเรื่องของการสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนและสังคม ทั้งนี้เพื่อจะทำให้เกิดความปรารถนาดีต่อกัน เกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดความเป็นกัลยาณมิตร มีความเมตตา กรุณา และมีความเป็นกัลยาณมิตร และ ๔) ด้านการเรียนรู้เพื่อชีวิตซึ่งนอกจากจะมีการจัดโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชนแล้ว ในส่วนของประชาชนทั่วไปก็มีการส่งเสริมสนับสนุนให้ประกอบสัมมาชีพตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชนให้เพิ่มมากขึ้น

ในส่วนของคุณภาพการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐนั้น มีการขับเคลื่อนและพัฒนาใน ๓ มิติสำคัญ คือ ๑) การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงตามแนววิถีศึกษา ซึ่งเป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสัมมา กัมมัตตะ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ ทั้งนี้เพื่อขัดเกลากิเลสของทุกคนให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข และเกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นในสังคม ๒) การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงตามแนววิถีจิตศึกษา เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เพื่อให้เกิดคุณธรรมจริยธรรมที่สูงขึ้น มีความรอบรู้ รอบคอบ ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ และไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่มากระทบจากภายนอก และ ๓) การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงตามแนววิถีปัญญาศึกษา เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสัมมาทิฐิหรือความเห็นที่ถูกต้อง สัมมาสังกัปปะหรือความคิดที่ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง รู้ชัด รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้เท่ารู้ทัน รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย

จากผลวิจัยข้างต้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ มีความสอดคล้องกับรูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา ที่พระมหาสุทนต์ อากาศโร^๑ ได้ศึกษาวิจัยแล้ว พบว่า แนวคิดและวิธีการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมเชิงพุทธ

^๑ พระมหาสุทนต์ อากาศโร, “รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา”, Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๘):๙๕๘.

สามารถนำไปสู่การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม ด้านพฤติกรรมสุขภาวะเชิงสร้างสรรค์ การพัฒนาจิตใจ ปัญญา และการสร้างพลังทางสังคม ขณะเดียวกันยังมีความสอดคล้องกับการศึกษาการพัฒนา รูปแบบ การจัดการศูนย์การเรียนรู้วิถีเมืองเพชรตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ สุวุฒิ วรวิทย์ พินิต และคณะ^๒ ได้ศึกษาแล้วพบว่า ศูนย์การเรียนรู้เมืองเพชรมีขับเคลื่อนพัฒนาการดำเนินชีวิตตาม แนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการให้ความรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่และ นอกพื้นที่ โดยมีรูปแบบการขับเคลื่อนพัฒนาที่ดำเนินควบคู่ไปกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ ดั้งเดิมอันประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กับการทำมาหาเลี้ยงชีพ

ขณะเดียวกันยังมีความสอดคล้องกับการศึกษาการพัฒนาวัดในประเทศไทยเป็นแหล่ง เรียนรู้เชิงพุทธเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอาเซียที่ พระครูสังฆรักษ์วุฒิมพงษ์ วุฑฒิวีโส และคณะ^๓ ศึกษาวิจัยแล้วพบว่า วัดที่มีการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธจะนำเสนอเนื้อหาให้แก่ นักท่องเที่ยวที่ประกอบด้วย ศิลปะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ประเพณี ความเชื่อหลักคำสอนทาง พระพุทธศาสนาทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ โดยพัฒนาแหล่งเรียนรู้บนพื้นฐานที่ต้องการให้นักท่องเที่ยว เกิดกระบวนการเรียนรู้ คือ เกิดจากการรับรู้ และการคิด, เกิดจากการปฏิบัติ, การเรียนรู้ที่จะอยู่ ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข และเรียนรู้ให้เข้าถึง เพื่อรู้จักตนเองอย่างแท้จริง และ สอดคล้องกับการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดชลบุรีที่ พระครูปลัด สราวุธ ฐิตปญโญ และคณะ^๔ ได้ศึกษาวิจัยแล้วพบว่าองค์ประกอบในการพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้ของชุมชนมี ๖ องค์ประกอบ คือ ๑) เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่สนับสนุนการศึกษาตลอด ชีวิตของบุคคลในชุมชนโดยการจัดการเรียนรู้และจัดกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นตามความต้องการของ ประชาชน ๒) มีกิจกรรมที่นำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อการแก้ไขปัญหา โดยการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริม และสนับสนุนให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและความเดือดร้อนโดยการเรียนรู้และ ร่วมกันแสวงหาคำตอบของปัญหาที่เกิดขึ้น ๓) มีการให้บริการที่ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้ สารสนเทศให้แก่ประชาชน โดยการจัดกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมและพัฒนารูสรสนเทศให้แก่ ประชาชนที่มารับบริการ ๔) เป็นแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับศิลปจารีตประเพณีวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาของชุมชนโดยการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่มีเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ๕) เป็นศูนย์การ เรียนรู้ชุมชนที่มีความรื่นรมย์ โดยปรับภูมิทัศน์ให้สบายและ ๖) เป็นเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และ ศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริงโดยจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่ส่งเสริมเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และพัฒนา

^๒ สุวุฒิ วรวิทย์พินิตและคณะ, “การพัฒนาในรูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ วิถีเมืองเพชรตาม แนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”, วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn Universityฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐): ๑๖๕๗-๑๖๗๔.

^๓ พระครูสังฆรักษ์วุฒิมพงษ์ วุฑฒิวีโส และคณะ, “การพัฒนาวัดในประเทศไทยเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอาเซีย”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๖๑): ๑๕๙๔-๑๖๐๖.

^๔ พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปญโญ และคณะ, “การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนใน จังหวัดชลบุรี”, วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ) (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๕๐๕-๕๒๒.

เป็นศูนย์การเรียนรู้เสมือนจริงโดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัล โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ารับบริการสืบค้นสารสนเทศผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐยังมีความสอดคล้องกับการศึกษานวัตกรรมชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ จันท์ศรี สิมสินธุ์ และคณะ^๕ ได้ศึกษาวิจัยแล้วพบว่า การพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้ของคนสามวัยเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่ โดยคนสามวัยสามารถที่จะร่วมกิจกรรมในนวัตกรรมชุมชนได้อย่างไม่แบ่งแยก เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดทักษะในการดำเนินชีวิตโดยการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้บนหลักการพึ่งพาตนเอง ปรับวิธีคิด นำมาปฏิบัติและพัฒนาต่อยอดจากหลากหลายความคิดร่วมกัน และเรียนรู้ได้ด้วยเชิงประจักษ์ในพฤติกรรมผ่านกิจกรรมหลักในการเรียนรู้ร่วมกันใน ๓ ช่องทางคือ ๑) เรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ๒) การนำชุมชนไปเรียนรู้ร่วมกับชุมชนอื่น และ ๓) ชุมชนพื้นที่อื่นมาเรียนรู้ร่วมกับนวัตกรรมชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันยังมีความสอดคล้องกับรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์ตุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหลาลิงที่ มานิตย ซาชิโย^๖ ได้ศึกษาวิจัยแล้วพบว่า มีรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ประกอบด้วย ๑) การเรียนรู้ (Learning) โดยการปรับแนวคิดสาธิตให้ดู เรียนรู้ชุมชนอื่น นำมาปฏิบัติพัฒนาต่อยอด ๒) การค้นหาความถนัด (Individual) โดยการเรียนรู้สิ่งเดิม เสริมสร้างสิ่งใหม่ ๓) การสร้างเครือข่าย (Network) การพัฒนาต่อยอดความรู้ให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และ ๔) การปลูกฝัง (Grown) การเรียนรู้พื้นฐานวิถีชุมชนบนความพอเพียง

นอกจากนั้นยังมีความสอดคล้องกับการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับชุมชนเกษตรกรรมในเขตพื้นที่สูงที่ พิทักษ์ กาวีวน^๗ ได้ศึกษาวิจัยแล้วพบว่า แนวทางการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตนั้นควรมีการศึกษาทั้งนอกระบบ ในระบบ และตามอัธยาศัยการเรียนรู้ด้วยตนเอง บทบาทของคนในชุมชน พัฒนาแหล่งเรียนรู้ บรรยายภาคการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรมีกิจกรรมที่หลากหลาย การวิเคราะห์องค์ความรู้ในชุมชน มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ การประเมินผล และปรับปรุง และยังสอดคล้องกับการบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน และคณะ^๘ ได้ศึกษาวิจัยแล้วพบว่า รูปแบบใหม่ของการเรียนรู้ที่ใช้กับชุมชนทั่วไปและชุมชนชาวอโศกคือการประสานร่วมมือกันอย่างกลมกลืนระหว่างบ้านวัดโรงเรียนโดยอาศัยปัจจัยนำเข้า คือ ๑) แหล่งความรู้ได้แก่องค์กรชุมชนและสื่อ ๒) แหล่งภูมิ

^๕ จันท์ศรี สิมสินธุ์ และคณะ, “นวัตกรรมชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต”, วารสารบริหารการศึกษา, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๕): ๘๓-๙๔.

^๖ มานิตย ซาชิโย, “รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์ตุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหลาลิง”, วารสารวิจัย มข, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๕): ๒๘๓-๒๙๗.

^๗ พิทักษ์ กาวีวน, “การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับชุมชนเกษตรกรรมในเขตพื้นที่สูง”, วารสารปัญญาภิวัฒน์, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (เดือนพฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑): ๒๔๐-๒๕๒.

^๘ ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน และคณะ, “การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้”, วารสารสมาคมนักวิจัย, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๖): ๔๕-๕๕.

ปัญหาท้องถิ่นได้แก่คนและกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีกระบวนการเรียนรู้หลายรูปแบบ แล้วนำมาลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เกิดความรู้ในตัวคน สังคมเป็นพลังปัญญา ส่งผลให้รอดพ้นจากภัยคือปัญหาที่มีอยู่ กระบวนการพัฒนาชุมชนประกอบด้วย การรวมกลุ่มประกอบกิจกรรม การพัฒนาบุคลากร การคัดกรองความรู้ที่มาจากภายนอก การร่วมกันดูแลเด็ก ผู้สูงอายุ และผู้ป่วย การนำแนวคิดที่ประสบผลสำเร็จแล้วมาปรับใช้และพัฒนาให้เหมาะสม

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ” ผู้วิจัยขอเสนอแนะไว้ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ ในเชิงนโยบายคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์จะต้องมีการยกระดับการขับเคลื่อนพัฒนาในประเด็นสำคัญ ดังนี้

๑. คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์จะต้องยกระดับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ เพื่อให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนเป็นผู้มีศีล รักษาศีล หรือมีอิทธิศีลสิกขา โดยยกระดับการพัฒนาด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม คือ การยกระดับโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ การพัฒนาด้านการพัฒนาสัมมาชีพ การสร้างสามัคคีธรรม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุขและเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันในสังคม

๒. คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์จะต้องยกระดับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ เพื่อให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนเป็นผู้มีจิตอาสา จิตสาธารณะ ที่มาจากกระบวนการฝึกจิตภาวนา โดยยกระดับการพัฒนาด้านการเสริมสร้างสันติสุข คือ การยกระดับโครงการแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง เพื่อให้ชุมชนหมู่บ้านเกิดความเข้มแข็งและสันติสุข

๓. คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์จะต้องยกระดับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ เพื่อให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนเป็นผู้มีปัญญาหรือมีอิทธิปัญญาสิกขา เพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิหรือความเห็นที่ถูกต้อง สัมมาสังกัปปะหรือความคิดที่ถูกต้อง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์จะต้องมีการยกระดับการขับเคลื่อนพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ ให้มีความเข้มข้นมากขึ้น เพื่อก่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมในปัจจุบันหรืออนาคต เป็นต้นว่า

๑. การยกระดับโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ และโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและนอกโรงเรียนผ่านศูนย์ศึกษาพระพุทธานุวัตร (ศพอ.ว.)

๒. การยกระดับโครงการเกษตรวิถีพุทธหรือเกษตรแบบธรรมชาติ และการฝึกอบรมการแปรรูปสินค้าเกษตรหรือการสร้างมูลค่าเพิ่มจากเศษวัสดุเหลือใช้ในชุมชนหมู่บ้าน

๓. การยกระดับโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เพื่อให้ประชาชนและพุทธศาสนิกชนเป็นผู้มีจิตอาสา จิตสาธารณะ ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนหมู่บ้านเกิดความเข้มแข็งและสันติสุข

๔. การยกระดับโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข เพื่อให้ประชาชนเกิดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ พัฒนา สิ่งแวดล้อมในครอบครัว ชุมชนและสังคม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ . ระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : เทพเพ็ญวานิชย์, ๒๕๔๙.

กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง . พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗.

เกษม วัฒนชัย . เส้นทางสู่ความพอเพียง . กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร . สัญญาวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างกับการศึกษารัฐศาสตร์ . กรุงเทพมหานคร : วิชาษา, ๒๕๔๕.

ณรงค์ โชควัฒนา. วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับเศรษฐกิจพอเพียง . กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

ธนพรรณ ธานี. การศึกษาชุมชน. ขอนแก่น: เพ็ญพรินต์, ๒๕๔๐.

นันทิยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร . การพัฒนาองค์กรชุมชน . กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), ๒๕๔๖.

บุญมี แทนแก้ว. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๙.

ประเวศ วะสี . เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์ดี, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง. ๒๕๕๒.

_____ . พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม . กรุงเทพมหานคร : กรมการปกครอง , ๒๕๔๐.

_____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๘.

- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) . **ทิศทางการศึกษาไทย** . พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์ วรทสฺสี) . **เบญจศีลเบญจธรรม : อุดมชีวิตของมนุษย์** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๑.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอุ้น) . **เครือข่าย : ธรรมชาติความรู้และการจัดการ** . กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส), ๒๕๔๗.
- พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา . **ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์** . เชียงใหม่: ประชากรธุรกิจ. ๒๕๕๘.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร . **แนวคิด ทฤษฎี เทคนิค และการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____ . **ชุมชนปฏิบัติการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- ราชกิจจานุเบกษา. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙)** . ราชกิจจานุเบกษา, ๑๒๘, ธันวาคม ๒๕๕๔.
- ศุภชัย เจริญวงศ์. **ถอดรหัสการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เด็อนตุลา, ๒๕๔๔.
- สมพร เทพสิทธา . **ดวงประทีปจากพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** . กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๙.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก . **สัมมาทิฐิตามพระเถรอาบัยของท่านพระสารีบุตรเถระ**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๕๕.
- สุภางค์ จันทวานิช. **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๕๑.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง . **ประวัติศาสตร์คดีบาปในอินเดียและลังกา** . กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง** . กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๕๐.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙**. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี , ๒๕๕๔.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ . **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔**. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี , ๒๕๕๙.

(๒) รายงานวิจัย:

- นฤมล นิราทร . “การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ ” . **โครงการวิจัยระหว่างประเทศว่าด้วยการขจัดปัญหาการใช้แรงงานเด็ก** . กรุงเทพมหานคร : องค์การแรงงานระหว่างประเทศ, ๒๕๔๓.

- พงษ์ศักดิ์ มณีเดช. “การวิเคราะห์ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของนาง ทองดีโพธิ์ยอง จากมุมมองของพุทธศาสนา”. **รายงานวิจัย**. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม: สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๕๕.
- พระณรงค์เดช อธิมุตโต (เดชาติลก) . “รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ”. **คุณิพนธ์พุทธศาสตร์คุณิพนธ์บัณฑิต (สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา)** . บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- พระมหาบุญเลิศ อินทุปัญญา . รศ และคณะ . “หมู่บ้านรักษาศีล ๕ : รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของสังคมไทย ”. **รายงานวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: คณะสังคมศาสตร์, ๒๕๕๙.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ และคณะ . “การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.): สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- อัครเดช พรหมกัลป์. “ยุ่งช่วยยุคใหม่ : กระบวนการปรับตัวสู่ทางรอดแห่งภูมิปัญญาของชาวนาไทย ”. **รายงานวิจัย** . สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ๒๕๖๐.

(๓) บทความ:

- ชั้นทอง วัฒนะประดิษฐ์ . “พุทธวิธีสร้างแรงจูงใจในการรักษาศีล ๕”. **วารสารจิตวิทยา** . มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ปีที่ ๕ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๘): ๑๔.
- จันทร์ศรี สิมสินธุ์ และคณะ, “นวัตกรรมชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต”, **วารสารบริหารการศึกษา**, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕): ๘๓-๙๔.
- ธนา ประมุขกุล. “เครือข่าย”. **วารสารส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม** . ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๓ ก.ค.-ก.ย. ๒๕๕๔.
- ประสพสุข ฤทธิเดช และ ปวีณา แก้วอาจ . “บทวิจารณ์หนังสือ : ถอดรหัสปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การสอนกระบวนการคิด ของ รศ.ดร.ทีศนา เขมมณี ”. **วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม** . ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒(๖) เดือน ๖ (กุมภาพันธ์-กรกฎาคม ๒๕๕๙): ๑๘๗-๑๙๒.
- ปิยะธิดา อภัยศักดิ์. “การครองเรือนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ”. **วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม**. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๒). หน้า ๑-๑๓.
- พลเดช ปิ่นประทีป. “วิเคราะห์ความต่าง ประชาธิปไตย-ประชานิยม ”. **หนังสือพิมพ์คมชัดลึก**. ฉบับวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๕๘.
- พระเทพสิงหราชจารย์ (โสภณโสภโณ/ยอดคำปา) . “การบูรณาการพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างทรัพยากรมนุษย์ในศตวรรษที่๒๑ ”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร** , ปีที่๖ (ฉบับพิเศษ, ๒๕๖๐): ๕๒๓-๕๒๕.

พระครูสังฆรักษ์วุฒิพงษ์ วุฑฒิวีโส และคณะ. “การพัฒนาวัดในประเทศไทยเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงพุทธ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอาเซียน”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๖๑): ๑๕๙๔-๑๖๐๖.

พระครูปลัดสราวุธ ฐิตปญโญ และคณะ . “การพัฒนาวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนใน จังหวัดชลบุรี”. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์** . ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ) (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๐): ๕๐๕-๕๒๒.

พระครูปลัดสุวัฒนเมธาคุณ (ชัยยันต์ สืบกระพันธ์). “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิต ของคนไทยในสังคมปัจจุบัน ”. **วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร** . ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗).

พระนิพนธ์พิชญ์ โสภโณ (อนันตกิจโสภณ) พระสุธีธรรมานุวัตร และสมิทธิพล เนตรนิมิต . “การพัฒนา ชุมชนตามแนววิถีพุทธของหมู่บ้านในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรี ”. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ) เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๐: ๙๗.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร . “รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมตามแนว พระพุทธศาสนา”. **Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ** . ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๘): ๙๕๘.

พิทักษ์ กาวีวน . “การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับ ชุมชนเกษตรกรรมในเขตพื้นที่สูง ”. **วารสารปัญญาภิวัฒน์** . ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑): ๒๔๐-๒๕๒.

มนู สนธิวรรณะ . “การพัฒนารูปแบบสังคมร่มเย็นเป็นสุขของชุมชนโดยใช้ศาสนาเป็นฐานในจังหวัด พระนครศรีอยุธยา ”. **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยทักษิณ** . ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (เมษายน-กันยายน ๒๕๕๘): ๙๗.

มนตรี ศรไพศาล . “ประชารัฐ เพื่อราษฎร์ และเพื่อรัฐ ”. **หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ** . ฉบับวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๕๘.

มานิตย์ ซาซियो. “รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนหลายวัยในศูนย์คุ้มโฮมลูกหลานบ้านเหล่าลิง ”. **วารสารวิจัย มข**. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๕): ๒๘๓-๒๙๗.

ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน และคณะ . “การบูรณาการรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ ชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการ เรียนรู้”. **วารสารสมาคมนักวิจัย**. ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๖): ๔๕-๕๕.

เรณูมาศ กุละศิริมา และคณะ . “แนวทางในการจัดการความรู้โดยใช้เครือข่ายแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ตำบลโคกโคเต่าอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี”. **วารสารวิจัย มสค สาขามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์**. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๙): ๑๕๕-๑๖๙.

ฉนวนรชา พิณจิโรคากร และ วีระชาติ นิมอนงค์ . “การศึกษาหลักคำสอนในการละการยึดติดวัตถุนิยม เชิงพุทธบูรณาการ ”. **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์** . ปีที่ ๑๓ ฉบับพิเศษ เล่ม ๒ มิถุนายน ๒๕๖๐. หน้า ๒๓๗-๒๔๙.

สมนึก ปัญญาสิงห์. “การพัฒนาตนเองและตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. **วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**. ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๗). หน้า ๑๒๑-๑๓๘.

สมบูรณ์ ศิริสรรหิรัญ. “แนวทางการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ”. **วารสารการบริหารปกครอง**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๙): ๕๙-๗๔.

สมเจตน์ ผิวทองงาม. “พุทธทาสภิกขุกับการแนะแนวทางการดำเนินชีวิต”. **วารสารมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๗). หน้า ๑๗๕-๒๐๘.

สุวดี วรวิทย์พินิตและคณะ. “การพัฒนารูปแบบการจัดการศูนย์การเรียนรู้ วิถีเมืองเพชรตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”. **วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐): ๑๖๕๗-๑๖๗๔.

สุเมธ ตันติเวชกุล. การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ. **มติชนสุดสัปดาห์**. ฉบับที่ ๕ : ๕ ธันวาคม. ๒๕๔๑). หน้า ๘-๑๐.

อติคุณ สีนธนาปัญญา. “จริยธรรมเด็กและเยาวชนเหยื่อของปัญหาสังคม”. **วารสารบริหารการศึกษา บัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๕๙). หน้า ๑๗-๒๕.

อนุสรณ์ ธรรมใจ. “ประชารัฐประชานิยมและรัฐสวัสดิการ”. **หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ**. ฉบับวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๕๘.

เอกชัย พุ่มดวง. “กลยุทธ์การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี”. ใน **การประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ครั้งที่ ๕๓ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๙๙๓-๑,๐๐๐

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

ครรชิต พุทธิโกษา, **คู่มือการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ฉบับสมบูรณ์สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ**, ธันวาคม ๒๕๕๔, หน้า ๒๔.

พระสุธีรัตนบัณฑิต. พระศรีสมโพธิ และคณะ. **การพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล**. (เอกสารอัดสำเนา). หน้า ๓-๓๑.

สำนักงานรองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ (ฝ่ายเผยแผ่และสาธารณูปการ). **แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ระยะที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓)**

ของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ . นครสวรรค์ : วัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง .
๒๕๕๙. (เอกสารอัดสำเนา)

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

รติมา คชนันทน์ . วิเคราะห์ จุดต่าง ประชาธิปไตย-ประชานิยม .
<http://library๒.parliament.go.th/ebook/content-issue/๒๕๕๘/hi๒๕๕๘-๐๙๘.pdf>. เข้าถึงเมื่อ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๙

ธีระวุฒิ อรุณเวช , “สรุปผลการศึกษาเรื่องกระบวนการพัฒนาสังคมสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขในระดับพื้นที่บนฐานพุทธธรรม ”, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ , [ออนไลน์]แหล่งที่มา <https://www.msociety.go.th/article_attach/๘๙๓๗/๑๑๑๐๖.doc> , ๑๓ กันยายน ๒๕๕๙.

(๖) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

สัมภาษณ์. พระราชรัตนเวที, ผศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระราชปริยัติวิธาน, ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระครูนิวาสันนิกตธรรมาภรณ์. เจ้าคณะอำเภอเก้าเลี้ยว, ๒๑ เมษายน ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระครูนิธานบุญญาภรณ์. เจ้าคณะอำเภอชุมแสง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระครูนิภาธรรมวงศ์. เจ้าคณะอำเภอพยุหะคีรี, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระครูนิภาธรรมคุณ. เจ้าคณะตำบลห้วยดง, ๑๗ มกราคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระครูนิมิตกิตติธรรม. เจ้าคณะตำบลสุขสำราญ, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระครูนิยมธรรมสาร. เจ้าคณะตำบลบางมะฝ่อ, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระครูนิวาสันนิกตธรรมาภรณ์. เจ้าคณะตำบลจินเสนา, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระครูนิวาสันนิกตธรรมาภรณ์. เจ้าอาวาสวัดหัวถนนเหนือ, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระอธิการสังเวียน. เจ้าอาวาสวัดคลองคาง, ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. พระมหาสุภักดิ์ วิโรช. เจ้าอาวาสวัดหนองกระดุกเหนือ, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. นายประทีป แยมแพร. กำนัน, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. นายณรงค์ ไกรสังข์. ผู้ใหญ่บ้าน, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. นายสมบัติ บุญช่วย. ผู้ใหญ่บ้าน, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. นายบัณฑิต ธงสันเทียะ. ผู้ใหญ่บ้าน, ๑๑ เมษายน ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. นางชุตินา สอนไว. ผู้ใหญ่บ้าน, ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. นายสมบัติ บุญช่วย. ผู้ใหญ่บ้าน, ๔ มีนาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. นายรังสรรค์ คำสิทธิ์. ผู้ใหญ่บ้าน, ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. นายขวัญชัย มณีรุ่ง. ผู้ใหญ่บ้าน, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
สัมภาษณ์. นายเสมีน สิริวัตร. ผู้ใหญ่บ้าน, ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

- สัมภาษณ์. นางศรีธารา วิสุทธิเศรษฐผล. ผู้ใหญ่บ้าน, ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางสาวพัชชาภา พิสิท. ผู้ใหญ่บ้าน, ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายวิชัย อินทร์วร. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน, ๔ มีนาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางสมจิตร โพธิ์คำ. ผู้แทนประชาชน, ๒๕ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางสมศรี เงินบำรุง. ผู้แทนประชาชน, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางสมใจ สุขศิริ. ผู้แทนประชาชน, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางกระจ่าง หมวกเอี่ยม. ผู้แทนประชาชน, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายวันชัย นาคบำรุง. ผู้แทนประชาชน, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายเสริมศักดิ์ เหมพิจิตร. ผู้แทนประชาชน, ๒๒ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายพิชัย โสทะ. ผู้แทนประชาชน, ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายประสูตร แก้วนิ่ม. ผู้แทนประชาชน, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางสาวพาฝัน ฤกษ์งาม. ผู้แทนประชาชน, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายสง่า พลหาญ. ผู้แทนประชาชน, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางสมพร วงศ์รอด. ผู้แทนประชาชน, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายอนันต์ ปานพริก. ผู้แทนประชาชน, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายสกุลชาติ กสิพงษ์. ผอ. รพ.สต.มหาโพธิ์, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายสิทธิพันธ์ ไกรสังข์. แพทย์ประจำตำบล, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. พันเอกสมศักดิ์ เงินบำรุง. ประธานชมรมผู้สูงอายุ, ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายชูเชษฐ เงินบำรุง. ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายกล้า พรหมแอ่ง. รองประธานสภาวัฒนธรรมตำบล, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายอัมพร เขียนสุข. เจริญญีกวัด, ๕ มกราคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางประทุม พวงมณีนาค. ข้าราชการบ้านาญ, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางศรีรัตน์ สงคะจันทร์. ข้าราชการบ้านาญ, ๑๑ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางทองหยิบ ศักดิ์เพชร. กรรมการชมรม อสม., ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางศิริกมลณธ์ ศุภตะ. กรรมการชมรม อสม., ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางเพลินตา เงินบำรุง. กรรมการกองทุนหมู่บ้าน, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายสำราญ นิตทราย. เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายสุเทพ เรืองชัยเสรีพงษ์. นายกเทศมนตรีตำบลเก่าเลี้ยว, ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายบุญเลิศ ปานอุดมลักษณ์. นายกเทศมนตรีตำบลตากฟ้า, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายสมยศ เกิดนิยม. นายกเทศมนตรีตำบลบางมะฝ่อ, ๒ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายประยุทธ สุขสำราญ. นายก อบต. บ้านมะเกลือ, ๒๕ มกราคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายปัญญา คล้ายแจ้. นายก อบต. เกยไชย, ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายเสนาะ ยอดหงส์. นายก อบต. เขาทอง, ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายพุทธพล มาลยสุวรรณ. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางสมปอง ไม้หอม. สมาชิกสภาเทศบาลตำบลบางมะฝ่อ, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นางเยาวลักษณ์ สมบุญโกชน. สอ.บต. หมู่ ๕ ตำบลบ้านมะเกลือ, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

- สัมภาษณ์. นางศินีภา คงหอม. สอบต.หมู่ ๒ ตำบลเขาทอง, ๑๗ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายอำนาจ จำอยู่. สอบต.หมู่ ๔ ตำบลเกยไชย, ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.
- สัมภาษณ์. นายสวัสดิ์ พรหมจันทร์. สอบต.หมู่ ๑ ตำบลสุขสำราญ, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๒.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ. พระราชรัตนเวที. รองเจ้าคณะจังหวัด. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ. พระครูนิธานปัญญาภิวัฒน์. เจ้าคณะอำเภอชุมแสง. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ. พระครูนิวริฐธรรมจันทร์. เจ้าคณะตำบลจันทเสน. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ. พระครูนิวตฤธรรมสาร. เจ้าอาวาสวัดหัวถนนเหนือ. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ. นายปัญญา คล้ายแจ้. นายก อบต. เกยไชย. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ. นางกัลยา สังคหิตถากร. ผู้อำนวยการส่วนบริหาร. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ. นายกฤษณะ ไกรสิทธิ์. สำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ. นางพัชรินทร์ อินทร์นิ่ม. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ. นายวิสวัท แจ้งจิต. สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์. ๕ มิถุนายน ๒๕๖๒.

๒. ภาษาอังกฤษ

๑. Secondary Sources

(I) Books:

- Blua. Peter M. **Exchange and Power in Social Life**. 1st edition 1. New York: John Wiley and Son. Inc. 1964.
- Coser. Martin. D. Lawis. **The Functions of Social Conflict**. Dissent: Summer. 1989.
- Dahrendorf. Ralf. **Class and Class Conflict in Industrial Society**. Stanford: Stanford University Press. 1959.
- Frank. A.G.. **Capitalism and Underdevelopment in Latin America**. New York: Monthly Review Press. 1971.
- Giddens. Anthony. **Sociology**. second edition. UK: polity press. 1993.
- Mark Abrahamson. **Functionalism**. Englewood Cliffs: N. J. prentice hall. Inc. 1978.
- Mead. G.H. Mind. **Self and Society**. Chicago: Chicago University Press. 1934.
- Nietzsche. Friedrich Wilhelm. **Twilight of the Idols and the Anti-Christ**. London: Penguin. 1969.
- Parson. Talcott. **The Socail System**. London: Tavistock. 1952.

(II) Articles:

- Biddle. B.J.. "Recent development in role theory". **Annual Review of Sociology**. 1986. 12: 67-92.
- Blau, Peter M., **Exchange and Power in Social Life**, 1st edition 1, New York: John Wiley and Son, Inc, 1964.
- Coser, M. and Lawis, D., **The Functions of Social Conflict**, Dissent: Summer, 1989.
- Dahrendorf, R.. **Class and Class Conflict in Industrial Society**. Stanford: Stanford University Press, 1959.
- Frank. A.G., **Capitalism and Underdevelopment in Latin America**, New York: Monthly Review Press, 1971.
- Giddens, A., **Sociology**, second edition, UK: polity press, 1993.
- Janpani, S. "Indigenous Knowledge in Natural Resource Management: The Case Study of Two Villages in Thailand". **Ph.D. Dissertation**, Madison: The University of Wisconsin Madison, 1996.
- Mark A., **Functionalism**, Englewood Cliffs: N. J. prentice hall. Inc, 1978.
- Mead, G.H, Mind, **Self and Society**, Chicago: Chicago University Press, 1934.
- Merton. R. "Bureaucratic Structure and Personality". in **Social Theory and Social Structure**. Revised Edition. 1957.
- Nietzsche, F. W., **Twilight of the Idols and the Anti-Christ**, London: Penguin, 1969.
- Parson, T., **The Social System**, London: Tavistock, 1952.
- World Commission on Environment and Development. **our Commission Future**. Oxford: Oxford University press. 1987. p. 43.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการศึกษาวิจัย

เรื่อง : การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์ นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์ ฉะนั้นจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน โปรดให้ข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นเพื่อประโยชน์ในการวิจัย

๒. แบบสอบถามนี้แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

ตอนที่ ๑ แบบบันทึกเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ข้อมูลและ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์ ในด้านการเรียนเพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม และการเรียนเพื่อชีวิต บนพื้นฐานของ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน โดยอาศัย ความรู้และคุณธรรม เป็นฐาน โดยมีหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คณะสงฆ์ รวมถึงองค์กรพัฒนาภาคเอกชนร่วมกันขับเคลื่อน

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะ

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่านที่ให้ข้อมูลและข้อเท็จจริง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อมลวรรณ อบสิน

หัวหน้าโครงการวิจัย

ตอนที่ ๑ แบบบันทึกเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ชื่อ..... นามสกุล .....

สังกัด.....

ความสามารถ / เชี่ยวชาญพิเศษ .....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ข้อมูลและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐในจังหวัดนครสวรรค์

ท่านคิดว่าคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการขับเคลื่อนพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ โดยเฉพาะในด้านการเรียนรู้ เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

ท่านคิดว่าคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการขับเคลื่อนพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ โดยเฉพาะในด้านการเรียนรู้เพื่อการปฏิบัติ เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

ท่านคิดว่าคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการขับเคลื่อนพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ โดยเฉพาะ ในด้านการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

ท่านคิดว่าคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการขับเคลื่อนพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความ
พอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ โดยเฉพาะในด้านการเรียนเพื่อชีวิตเป็นอย่างไร

.....
.....
.....
.....
.....

**ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่
ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐในจังหวัดนครสวรรค์**

ท่านคิดว่าคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ ควรมีแนวทางหรือรูปแบบใน การขับเคลื่อน
พัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐอย่างไร โปรด
ให้คำชี้แนะ

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลและข้อเท็จจริงเพื่อประโยชน์ใน
การศึกษาวิจัยในครั้งนี้

ภาคผนวก ข.

ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่และกิจกรรมประกอบการวิจัย

การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ภาคผนวก ค.

การรับรองการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

แบบ สท ๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2563

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร

ข้าพเจ้า พระครูนิวติศศีลขันธ์ ตำแหน่ง เจ้าคณะอำเภอแม่วงก์

ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน คณะสงฆ์ตำบลมหาโพธิ
ที่อยู่ วัดมฤคทายวัน ตำบลแม่แล้ง อำเภอแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์

โทรศัพท์ โทรสาร

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)

ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำริ

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อัครเดช พรหมภักดี และคณะ

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ บัดนี้เป็นต้นไป จนถึง ซึ่งการนำ

ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

จะเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)

ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำริ ของหน่วย อ.ป.ต.

ในความดูแลของคณะสงฆ์อำเภอแม่วงก์

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ พระครูนิวติศศีลขันธ์

(พระครูนิวติศศีลขันธ์)

ตำแหน่ง เจ้าคณะตำบลมหาโพธิ

หมายเหตุ ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

แบบ สท.๐๔

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2563

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร

ข้าพเจ้า พระครูนิยุติโพธิธรรม

ตำแหน่ง เจ้าคณะตำบลมหาโพธิ์

ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน คณะสงฆ์ตำบลมหาโพธิ์

ที่อยู่ ตำบลมหาโพธิ์ อำเภอเกาะแก้ว จังหวัดนครสวรรค์

โทรศัพท์ โทรสาร

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)

ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำริ

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ...ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดิศรมณฑล พรหมกัลป์และคณะ
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่...บัดนี้เป็นต้นไป...จนถึง...ซึ่งการนำ

ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

จะเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชน
ประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำริ
ของหน่วย อ.ป.ต. มหาโพธิ์

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระครูนิยุติโพธิธรรม)

ตำแหน่ง

เจ้าคณะตำบลมหาโพธิ์

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก ง.

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย

ผลผลิตผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลงานที่คาดว่าจะได้รับ	รายละเอียดของผลผลิต	จำนวนนับ			หน่วยนับ	ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับ	ผลกระทบที่คาดว่าจะได้รับ
		๒๕๖๒	๒๕๖๓	รวม			
๒๕. บทความทางวิชาการ – วารสารระดับชาติ	บทความวิจัย “กระบวนการพัฒนาสังคมผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่ความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำรินจังหวัดนครสวรรค์”		๑	๑	เรื่อง	ได้รับการตีพิมพ์และเผยแพร่ในวารสารฐาน TCI	ผู้ที่สนใจสามารถนำไปอ้างอิงในผลงานวิจัยหรือผลงานวิชาการที่ตนเองผลิตหรือเขียนขึ้นมาได้
๒๘. การประชุม/สัมมนา ระดับชาติ – นำเสนอแบบโปสเตอร์	บทความวิชาการ “รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำริน”		๑	๑	เรื่อง	ได้รับการตีพิมพ์และเผยแพร่ในวารสารฐาน TCI	ผู้ที่สนใจสามารถนำไปอ้างอิงในผลงานวิจัยหรือผลงานวิชาการที่ตนเองผลิตหรือเขียนขึ้นมาได้
๑๗. การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ – การถ่ายทอดเทคโนโลยี	เครือข่าย ภาคประชาสังคม		๑๒๘		เครือข่าย	นำไปสู่การยกระดับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในจังหวัดนครสวรรค์	คณะสงฆ์และพลังบวรในจังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดอื่น ๆ ที่สนใจ
๑๓. องค์ความรู้ใหม่	การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อความพอเพียงกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชดำริน		๓		กระบวนการ	การยกระดับการพัฒนาด้านศีลสมาธิ และปัญญา	คณะสงฆ์และพลังบวรในจังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดอื่น ๆ ที่สนใจ

ภาคผนวก จ.

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ผศ.ดร.อมลวรรณ ออบสิน

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Assist. Prof. Dr. Amonwan Opsin

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน รองผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มจร วิทยาเขตนครสวรรค์

๓. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ เลขที่ ๙๙๙ หมู่ที่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ โทร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๙ โทรสาร. ๐๕๖-๒๑๙๙๙๙ โทรศัพท์มือถือ ๐๙๓-๔๙๔-๒๓๕๑

๔. ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี นิติศาสตรบัณฑิต (น.บ.), การบริหารธุรกิจบัณฑิต (การบัญชี)

ปริญญาโท การบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (MBA)

ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)

๕. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

๑) การเงิน / การบัญชี / บริหารธุรกิจ

๒) การพัฒนาองค์กร / การบริหารทรัพยากรมนุษย์

๓) การพัฒนาชุมชน / สังคม / สังคมวิทยา

๖. ผลงานวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุนการการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
ทัศนคติที่มีต่อบทบาทและการแสดงออกของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๗	ผู้ช่วยวิจัย
การบริหารจัดการตามหลักอปริหานิยธรรมในองค์กรของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	หัวหน้าโครงการวิจัย
หมู่บ้านช่อสะอาด : รูปแบบและกระบวนการสร้างประชาคมแห่งความสุจริตตามแนวพระพุทธศาสนา	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย
แผนงานวิจัย : พ่อ-แม่มือใหม่ : แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
การเรียนรู้ตลอดชีวิตกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	หัวหน้าโครงการวิจัย

๗. ผลงานทางวิชาการ

อัครเดช พรหมกัลป์, อภิขญาณัฐโสภา ออบสิน. “ทัศนคติที่มีต่อบทบาทและการแสดงออกของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์”. ตีพิมพ์ใน วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙ : ๒๕๙-๒๗๒.

อภิขญาณัฐโสภา ออบสิน. “การบริหารจัดการตามหลักอธิปไตยในองค์กรของคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์”. ตีพิมพ์ใน วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙ : ๒๒๑-๒๓๑.

๘. หนังสือ/ตำรา/เอกสารประกอบการสอน

เอกสารประกอบการสอนรายวิชา “การบริหารการพัฒนาเชิงพุทธ”